

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ŞEYH BAHÂEDDÎN el- ‘ÂMİLÎ VE el-KEŞKÜL ADLI KİTABI

Yüksek Lisans Tezi

Revşen Hûda İPEK

ANKARA-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ŞEYH BAHÂEDDÎN el- ‘ÂMİLÎ VE el-KEŞKÜL ADLI KİTABI

Yüksek Lisans Tezi

Revşen Hûda İPEK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Kemal Tuzcu

ANKARA-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ŞEYH BAHÂEDDÎN el- ‘ÂMİLÎ VE el-KEŞKÜL ADLI KİTABI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal TUZCU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Kemal TUZCU

.....

Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK

.....

Doç. Dr. Osman DÜZGÜN

.....

Tez Sınav Tarihi: 13.10.2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları anladığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Tarih: 13.10.2021

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı-Soyadı ve İmzası

Revşen Hüda İPEK

ÖNSÖZ

Bahâüddîn el-‘Âmilî, el-Hemedânî kaleme aldığı birçok eserle Arap edebiyatına önemli katkıda bulunan zamanın önde gelen âlimlerinden biridir. Tefsir, Fıkıh, Nahiv, Astronomi, Hadis, Meani ilimleri ile ilgili eserler ortaya koyarak insanlığın aydınlanması hususunda katkı sağlamıştır. En tanınmış eserlerinden biri olan “*el-Keşkûl*” yazıldığı günden itibaren Arap edebiyatı araştırmacılarının ve öğrencilerinin başvuru kaynağı olma niteliğini korumuştur.

Keşkûl, en değerlilerin bir araya getirildiği bir kap anlamındadır. Bu kapta tefsir, hadis, hikmetli ve Ahlâkî sözler ve daha birçok konuda bilgiler bulunmaktadır. Hem kendi dönemine hem de sonraki dönemlere çok büyük bir tesiri olan el-‘Âmilî’nin, özellikle *el-Keşkûl* kitabı, Arap ve Fars milletleri için başucu kitabı olmuştur.

Bu çalışmada Bahâüddîn el-‘Âmilî, el-Hemedânî ve *el-Keşkûl* isimli eserinin okuyucuya tanıtılarak istifadesine sunulması hedeflenmiştir. Birinci bölümde ‘Âmilî, ’nin hayatı, edebî kişiliği ve yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı, ikinci bölümde ise *Keşkûl*’den alıntılara tasnifi yapılmış bir şekilde yer verilmiştir.

Tez çalışmamda bana rehberlik eden danışman hocam sayın Prof. Dr. Kemal TUZCU hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Revşen Hûda İPEK

ANKARA-2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

1.1. el-‘Âmilî’nin Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Ve Siyasi Durumu.....	3
1.1.1. Safevîler.....	3
1.1.2. İlim ve Kültür.....	5
1.1.3. Safevîler Döneminde Şiir.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1.2. Bahâeddin el-‘Amilî’nin Hayatı.....	8
1.2.1 Bahâeddin el-‘Amilî’nin Hocaları.....	9
1.2.2. Öğrencileri ve Ondak Nakiller Yapanlar.....	9
1.2.3. Meşhur Âlimlerin el-‘Âmilî, Hakkındaki Görüşleri.....	13
1.3. Eserleri.....	14
1.3.1. Hadisle İlgili Eserleri.....	14
1.3.2. Fıkıhla İlgili Eserleri.....	14
1.3.3. Tefsirle İlgili Eserleri.....	16
1.3.4. Fen ve Matematik İlimleriyle İlgili Eserleri.....	17
1.3.5 Edeb ve Hikmetle İlgili Eserleri.....	18
1.3.6. Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri.....	18
1.3.6. Dinî Konularla İlgili Diğer Eserleri.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. el-KEŞKÛL.....	20
2.2.İncelenen Nüshanın Özellikleri.....	20
2.3. el-‘Âmilî’nin Dilinden el-Keşkûl.....	21
2.4. Keşkûl’de Geçen Konular.....	22
2.4.1. Tefsir.....	23
2.4.2. Hadis.....	28
2.4.3. Ahlâkî ve Hikmetli Sözler.....	40
2.4.4. Peygamber Sözleri.....	41
2.4.5. Sahâbîlerin Sözleri.....	41
2.4.6. Zâhidlerin Sözleri.....	42
2.4.7. Keşkûl’de Zâhid Tanımı.....	43
2.4.8. Ca‘fer es-Sâdık (as) Sözlerinden.....	43
2.4.9. Hükemânın İhlâs Hakkındaki Görüşleri.....	52
2.4.10. Felsefecilerin Hikmetli Sözleri.....	61
2.4.11. Felsefeye Dair Bilgiler.....	66
2.4.12. Özlü Sözler.....	68
2.4.13. Nasihatler.....	74
2.4.14. Tarihi Olaylar.....	75
2.4.15. Genel Kültür.....	78
2.4.16. Kutsal (Semavî) Kitaplarda Geçen Sözler.....	83
2.4.17. Ârif Kimselerin Sözleri.....	84
2.4.18. Keşkûl’den ‘Ârifin Tanımı ve ‘Ârif ve Âlim arasındaki fark.....	85
2.4.19. Âlimlerin Sözleri.....	90
2.4.20. ‘Âmilî, ’nin Doğrudan İsmi Vererek Aktarım Yaptığı Âlimlerin Sözleri.....	91

2.4.21. Büyüklerin Sözleri.....	92
2.4.22. ‘Âbidlerin Sözlerinden.....	93
2.4.23. Zeyne’l- ‘Âbidîn’den Alıntılar.....	96
2.4.24. Emiru’l-Mü’minîn’in (‘Alî’nin) Nehcu’l-Belâğa Adlı Eserinden Yapılan Alıntılar.....	99
2.4.25. Şiir.....	107
2.4.26 Ebû Nüvâs Şiirleri.....	156
2.4.27. Tasavvuf Bölümleri.....	160
2. 4. 28. Hallâc’tan Alıntılar.....	163
2. 4. 29. İslâmi Bilgiler.....	167
2. 4. 30. Sânihalar.....	173
2. 4. 31. Atasözleri.....	176
2.4. 32. Dualarla İlgili Bölüm.....	177
2.4.33. Dersâmîz Menkıbeler.....	180
2. 4.34. Aşkla İlgili İfadeler.....	212
SONUÇ	214
TEZ ÖZETİ	216
ABSTRACT	216
KAYNAKÇA	217

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.t: Adı geçen tez

Bkz.: Bakınız

TDV/DİA: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi

h.: Hicri

İA: İslâm Ansiklopedisi

s.: Sayfa

yy.: Yüzyıl

Thk: Tahkik

Trc: Tercüme eden

Çev: Çeviri, Çevirmen

c: Cilt

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada, transkripsiyon sisteminden aşağıdaki harfler kullanılmıştır:

Harfler	Transkripsiyon
---------	----------------

ء

,

ع

‘

ال

el-

آ

â

ي

î

û

و

GİRİŞ

el-‘Âmilî, Safevîler döneminde yetişmiş olan bir âlimdir. Bu dönem çeşitli sanat alanlarında ileri derecede eser veren bir dönemdir. Safevîler, Şîî akidesini desteklediler. Bunun neticesinde Şîî fıkhi, tefsir ve hadis ilimleri gelişmiştir. Ancak din dışı sahalarda fazla bir gelişme olmamıştır.¹

Birçok siyasi çekişmelere ve iç karışıklıklara sahne olan Safevî devleti anladığımız kadarıyla dışa açık bir politika izlememiş ve kapalı bir toplum olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu politikalarının temelinde de yöneticilerinin mutaasıp bir Şîî olmaları en büyük rolü oynamıştır. Diğer kültürlere kapalı bir toplum olmaları sosyo- kültürel alanlarda ilerlemelerine mâni olurken, Sünni –Şîî çekişmeleri Şîî fıkhi, tefsir ve hadis ilimlerinin gelişmesine vesile olmuştur. Bahâeddîn el-‘Âmilî, de Safevîler’in en parlak döneminde onuncu yüzyılın sonlarında onbirinci yüzyılın başlarında yaşamış hem fen-matematik hemde İslami ilimlerde eser vermiş büyük âlimlerden birisidir. Küçüklüğünden itibaren ilimle uğraşmıştır. İlk ve en büyük hocası babasıdır.

el-‘Âmilî, Safevî devletinin yüksek kademelerinde görev almıştır. Kendi zamanının âlimleri arasında farklı bir konuma sahip olan el-‘Âmilî’nin geniş kültürü, talebelerinin ve eserlerinin çok olması ve çok yerler görmüş olması onun övgüye ne kadar elyak olduğunu göstermektedir. Mesela talebesi Meclîsî el-Evvel hocası hakkında şöyle demiştir: “Kendisinden çokça istifade ettiğimiz üstadımız ve şeyhimizdir. Bilakis o bir hoca olmaktan ziyade, muazzam bir babadır. el-‘Âmilî, kadri yüce, şanı büyük, hafızası kuvvetli, tek başına bir topluluğa bedel olan bir şahıstır. Onun gibi büyük bir âlim görmedim” demektedir.²

¹ *İslam Ansiklopedisi*, İslam Alemi, Tarih Coğrafya, Etnoğrafya ve Bibliyografya Lugati, M.E. B, İstanbul 1988, X, 53-58.

² Muhammed Bâkır b. Zeyne’l-Âbidîn b. Cafer el- Müsevî el-Hüsnâri, *Ravdâtü’l-Cennat fî Ahvâli’l’Ulema ve’s-Sâdât*, I, VIII, (Thk. Esedullah İsmailiyyan), Tahran, 1392, c.1, s.56

el-‘Âmilî, ömrünün büyük bir kısmını seyahatlerle geçirmiştir. Kendi devrindeki ve kendinden önceki tanıdığı müelliflerin kitaplarına muttali olma duygusu, onun seyahatlerinin en önemli sebeplerindendir. Kaynaklar onun ömrünün yaklaşık otuz yılını seyahatlerle geçirdiğini belirtirler. Birçok eseri bu seyahatlerinin meyvesidir. Bu meyvelerden en tanınmış ve kendi deyimiyle en tatlısı *el-Keşkûl*’dür. *el-Keşkûl*, seçme sözler ve yazılar mahiyetinde olup Doğu ülkelerinde en çok tanınan kitabıdır. Eser, *el-Mihlât* adlı eserinin bir nevi devamı ve tamamlayıcısı hükmündedir. Farsça’da “dilenci; dilenci çantası, dağarcık, torba” gibi anlamlara gelen keşkûl kelimesi, Arapçada “mecmua, antoloji” mânasını ifade etmektedir.³

Bu eser, müellifin hayatı boyunca okuduğu eserlerde karşılaştığı güzel ve ilginç parçaların düzensiz biçimde bir araya toplanmasıyla meydana gelmiştir. Ayrıca eserini düzeltme ve bölümlere ayırma fırsatı bulamamıştır. Her ne kadar dağınık bir eser olarak görülse de bütünü okunduğunda birbiriyle ilişkili konuların çok sayıda ele alındığı gözlenebilmektedir. Bu konular daha çok tasavvufî ve hikmet içerikli konulardır. Bir bölüm sadece bir konuyu içermemekte birbirleriyle bağlantılı birçok konuyu kapsamaktadır. Konular çeşitli ve karışıktır. Bazen aynı konuyu değişik yerlerde defalarca zikretmiştir. Mesela dua, rızık, ilim öğrenmenin faziletleri, zikrin ehemmiyeti, tövbe, sadaka, Allaha yakın olmak, istiğfar, misafire ikram ve bu gibi konuları çoğu yerde işlenmektedir.

el- Keşkûl’de tefsirle ilgili açıklamalara, hadislere dair bilgilere, Arap grameri, lugâtı ve belâgatına dair kısımlara, düşündürücü fıkralara, ilginç hikâye ve kıssalara, seçme Şiirlere, Hz. Ali, Yunan filozofları, hükümdarlar ve bazı ünlülere ait hikmetli sözlerle, vecize ve atasözlerine, gazel, methiye, fahriye ve mersiyele, tasavvuf, felsefe ve ahlâka dair konulara yer vermiştir. Bu bağlamda güzel söz, Şiir, nükte, fıkra ve hikâyelerin toplandığı antolojik bir eser olduğunu söylemek mümkündür.⁴

³ Elmalı, Hüseyin, *TDV Ansiklopedisi*, el-Keşkûl Mad. c. 25, s. 324

⁴ Ömer Okumuş, “el-‘Âmilî”, *DİA*, c.III, s.60.

el-‘Âmilî, eserinde ahlâki ve hikmetli özdeyişleri, vaaz ve nasihatleri sıkça kullanmıştır. Fakat bu sözler üzerinde tahlil yapma yöntemine hiç başvurmamıştır. Bu, onun hayat felsefesi hakkında bilgi edinmemize mâni değildir. Eserde en çok alıntısını yaptığı ifadelerden ve örneklerden, en temel vurgusunun erdemli ve faziletli bir kişilik kazanmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu meziyet hangi noktadan başlar ve nasıl oluşur temel prensibinden hareket etmektedir. Kitabın hemen hemen her yerinde ilmin önemini vurgulamakla beraber amelsiz ve ihlâssız bir ilmin de sahibine yük olmaktan başka bir faydasının olmayacağını belirtmektedir.

Ahlak ve yaşama biçimi arasındaki ilişki hemen hemen kitabın tümüne yayılmış özel bir vurgudur. Tasavvufun temel prensibi olan insan-ı kâmil yetiştirme gayesi bu eserden anlaşılan başlıca niteliktir. İnsanın genel özelliklerinden yola çıkarak, kişinin kendisi, ailesi, hocası, arkadaşları ve akla gelebilecek her türlü insani ilişkilerin nasıl olması gerektiği, özel hayat ve toplumsal ilişkilerde nelere dikkat edilmesi gerektiği konuları kitabın genel ve özel vurgusudur.

1.1. el-‘Âmilî’nin Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Ve Siyasi Durumu

1.1.1. Safevîler

İrân’da 1501-1736 yılları arasında hüküm süren bir hânedandır. Adını, merkezi Erdebil’de bulunan “Safevîyye” tarikatının pîri Şeyh Safiyyuddîn’den almıştır. Safiyyuddîn’in etnik kökeni belirsizdir. Bununla birlikte özellikle Safevî Devleti’nin kurulmasından sonra yazılan eserlerde onun Hz. Ali soyundan geldiği ve yedinci İmâm Mûsâ el-Kâzım’a dayandığı ileri sürülmüştür.⁵

İranlılar İslâmiyet’in ülkelerine girişinden beri Şîliğe ve Ali taraftarlığına eğilimliydiler. Deylemîler döneminde (932-1056 / 1523-1646) her ne kadar Şîlik güçlü bir taraftar kitlesi bulduysa da hiçbir zaman İranlılar hilafet devleti ve Osmanlı İmparatorluğunun

⁵ Gündüz, Tufan, *TDV Ansiklopedisi*, “Safevîler Mad”. c. 35, s. 451.

etkin gücü karşısında Şîî mezhebinin bağımsızlığını tam olarak açığa çıkaramadılar. Safevîler, İranlıların millî bağımsızlıklarının esasını Şîîlik temelleri üzerine kurdu ve yükselttiler.

Anadolu, Azerbaycan, İran ve Suriye bölgesi Türkmenlerinin desteğini arkasına alan Safevîye Tarikatı lideri Şeyh İsmail, 1501 yılının ortalarında Akkoyunlu başkenti Tebriz’de Heşt Beheşt Sarayı’nda tahta oturdu. Böylece Safevî Devleti resmen kurulmuş oluyordu. “Şah” unvanını alan Şeyh İsmail, On İki İmam Şîîliğini resmi mezhep ilan etmiş, sikke bastırmış ve devletin kuruluşuna destek veren Türkmen beylerine önemli görevler vermiştir.

Safevî Devleti, Türkmen aşiretleri tarafından kurulmuştur. Devleti kuran ve geliştiren unsur kalabalık sayıda göçebe ve köylü Türk topluluklarıdır. Safevî Devleti’ni kuran unsurlar “Kızılbaş” diye anılmışlardır. Kızılbaş sözünü iftiharla kullanan kurucu Türkmen aşiretleri, devletlerini “Devlet-i Kızılbaş” ve ülkelerini “Ülke-i Kızılbaş” tabirleri ile vasıflandırmışlardır.

Osmanlı Devleti ile Çaldıran Savaşı (1514) yapılmış ve Safevîler mağlup olmuşlardır. Bu olaydan yaklaşık 10 yıl sonra 1524’te Şah İsmail vefat etmiş ve yerine oğlu Şah Tahmasb geçmiştir. Şah Tahmasb’ın ardından taht mücadeleleri başlamış ve sonunda 1587 tarihinde Şah Abbas devri başlamıştır. Büyük Şah Abbas (1587-1629) devri Safevîlerin her bakımdan zirveye çıktıkları bir çağ olmuştur. Safevî Devleti’ni yıkılmak tehlikesinden kurtardığı gibi ona en parlak ve kudretli devrini de yaşatmıştır. Üzerinde çalışması yapılan “*el-Keşkül*”ün yazarı el-‘Âmilî’nin de Şah Abbas tarafından takdir edilerek kendisine “Şeyhülislâm” ünvanı verildiği söylenir.

1736 tarihinde Nadir Han Afşar, Safevî Devleti’ne son verip kendi hanedanlığını tesis etmiştir. Safevî Devleti, İslâm devrinde İran’da kurulmuş olan devletlerin en uzun ömürlüsü olmuştur.

Safevî Devleti, Akkoyunlu, İlhanlı ve Timurlu (Çağatay) devletlerinin idari ve askeri teşkilat ile müesseselerini almıştır. Bu sebeple devlet teşkilatlarında Akkoyunlu ve İlhanlı geleneğini devam ettirmekle kadîm İran devlet anlayışının da canlanmasına katkı yapmışlardır.

Safevîlerin bu anlamda İran coğrafyasını Şîlik şemsiyesi altında birleştirilmeleri göz önüne alındığında modern İran'ın (Fars-Şîî) oluşumundaki katkıları yadsınamaz.⁶

1.1.2. İlim ve Kültür

Timurlular ve İlhanlılar devrine göre, Safevî dönemi İrân'ı, ilim merkezi olmaktan çok uzaktı. Geleneksel olarak astronomiye ve ilm-i nücûma ilgi devam ediyordu. Safevî sarayında pek çok müneccim bulunuyordu. Bunlar, gelecekle ilgili tahminlerin yanı sıra bazı hastalıkların tedavisiyle ilgili görüşler öne sürüyordu. Bu durum sarayın tabipleriyle kuvvetli bir rekabetin doğmasına yol açmıştır.

Safevî hâkimiyeti, “Şîîliği” resmî mezhep haline getirince, bu fıkıhı iyi bilen âlimlere ihtiyaç duyulmuştu. Şîî ulemânın azlığı yüzünden Lübnan ve Bahreyn'den âlimler İrân'a davet edilmiş, bu durum ilk Şîî metinlerinin Arapça olarak kaleme alınmasına veya Arapça'dan Farsça'ya tercümelerin başlamasına ortam hazırlamıştır. Tarikatların da Şîîliğin gelişmesine ciddi katkısı olmuştur. Aynı dönemde Sünnîliğe reddiye türü risâlelerin kaleme alınmasında belirgin bir artış gözlenmeye başlanmıştır. Gerek Şîîliğin İhyâsı ve mahiyetinin anlaşılması yolunda yapılan tartışmalar gerekse “reddiye” türü eserlerin yazılması, felsefe alanında Şeyh Bahâeddin 'Âmilî, Mîr Dâmâd, Sadreddîn-i Şîrâzî (Mollâ Sadrâ), Abdürrezzâk b. Ali el-Lâhîcî, Kadı Saîd-i Kumî gibi fakih ve filozofların yetişmesine imkân sağlamıştır.⁷

Safevîler döneminde ilim ve sanat hayatına egemen olan siyasî-dinî güç, yalnız Sünnîliği değil, sûfî hareketleri de takip ederek her türlü hür düşünce tezahürlerini önlemiştir. Bunun için, İrân'da “müctehid” denilen ve yalnız Şîî fıkıhıyla meşgul olanların sayısı gittikçe artmıştır. Safevî devrinin ünlü bilginlerinden el-'Âmilî, (ö. 953-1030 / 1547-1621), Mîr

⁶ Âşıkpaşaoğlu, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, Haz. Atsız, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1992. Ateş, Abdurrahman, Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747), Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012. Gündüz, Tufan. “*Safeviler*”, DİA, İstanbul, 2008, C. 35, s. 451-457.

⁷ Gündüz, Tufan, a.g.e., c. 35, s. 456-457

Dâmâd (ö. 1039 / 1630), onun talebesi ve daha sonraki Şîî ilâhiyatçılarının üstadı Mollâ Sadrâ (ö. 1049 / 1640) Şîî doktrininin ileri gelenlerindendir.⁸

Döneminin tanınmış âlimlerinden olan el-‘Âmilî, devrinin önde gelen ulemasından tahsil görerek özellikle matematik ve tıpta üstün bir seviyeye ulaşmış, Şîî fıkına ait Farsça yazdığı “Câmi’-i Abbâsî” isimli eserini Şâh I. Abbâs’a ithaf etmiştir. Hadis ve tefsirle de uğraşan el-‘Âmilî, ’nin asıl şöhreti matematik ve astronomi sahasında olmuş; bu konularda birçok eser vermiştir. Sarayın ve devlet ricâlinin fıkıh ulemasına rağbet etmesi, diğer ilimlerle uğraşanların dış ülkelere göç etmelerine yol açmış ve bunun neticesi olarak İrân’da fıkıh dışındaki ilimler fazla gelişmemiştir.⁹

1.1.3. Safevîler Döneminde Şiir

IX / XV. yüzyılın başlarından XII / XVIII. yüzyılın ortalarına kadar süren dönemde Fars Şiiri, aşamalı bir şekilde ilerleme göstermiş, önemli dönüşüm ve değişimler geçirmiştir. Safevîler döneminde de kendini gösteren değişimin en önemli sebepleri arasında bu dönemin şairlik tarzı, Şîîliğin resmileşmesi, din bilginlerinin her alanda sözlerinin geçmesi, bir bakıma yönetimde egemen erkler arasında yer alması gibi etkenler ön plana çıkar.

Genel olarak bu dönemde kaleme alınan “mensur” eserlerin türleri şu şekildedir:

1-Edebî kitaplar: Bazılarınca o dönemler Hindistan’ının genel konulara yer veren bir ansiklopedisi sayılan *Ayîn-i Ekberî*’i ve *Kelîle ve Dîmne*’den yeni bir versiyonu olan *Ayyâr-i Dâniş* gibi.

2-Tarih kitapları: *Handmir*’in “*Habîbu’s-Siyer*”, İskender Beg-i Munşî’nin “*Alemârâ-yi Safevî*”, Hasan-i Rûmlû’nun “*Ahsenu’t-Tevârih*”i gibi.

⁸ Gökhan, Asuman, “Safevîler Dönemi ve Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (Araştırma Tezi), s. 319

⁹ *Büyük İslâm Tarihi*, 1988, IX:550-551

3-Tezkireler: *Mecâlisu'l-Mü'minîn*, “*Tuhfe-i Sâmî*”, “*Heft İklîm*”, “*Mecâlisu'n-Nefâis*” ve “*Riyâzu's-Su'arâ*” gibi.

4-Sözlükler: “*Ferheng-i Cihângîrî*”, “*Ferheng-i Reşîdî*”, “*Gıyasu'l-Lügât*” ve “*Burhân-ı Katı*” gibi.

5-Şîî bilginlerinin kaleme aldığı dinî kitaplar: Şeyh Bahâî'nin “*Cami'-i Abbâsî*”si, Meclisî'nin “*Hayâtu'l-Kulûb*”u, Feyz-i Kâşânî'nin (1091 / 1680) “*Kelimât-ı Mekkûnî*”si, Lahicî'nin “*Govher-i Murad*”ı gibi.

6-Hikâyeler: “*İskendernâme*” ve “*Dârbnâme*”nin yeniden düzenlenmiş versiyonları, “*Tutînâme*” ve “*Rezmnâme*” gibi eserler.

7-Tercümeler: Hem Arapça'dan hem Sanskritçe'den yapılan tercümeler, “*Mehabaharata*” ve “*Ramayana*” tercümeleri gibi.

Kısacası, Safevîler dönemi, Şiir ve edebiyat sevenlerden tamamen yoksun değildi. Bu hanedanın iki yüz yıllık saltanatı süresince ilim ve edebiyatı teşvik eden hatta kendileri de Şiir söyleyen hükümdarları da vardı.¹⁰

¹⁰ Gökhan, Asuman, a.g.t., s.:323-324

BİRİNCİ BÖLÜM

1.2. BAHÂEDİN EL- ‘ÂMİLÎ’NİN HAYATI

Tam ismi Muhammed b. İzzuddîn Hüseyin b. Abdussamed b. Şemsuddîn Muhammed b. Ali el-Huseyn b. Muhammed b. Salihu’l- ‘Âmilî, el-Cubbâî el-Harisî el-Hemedanî’dir.¹¹

Bu çalışmada, “Şeyh Bahaî” veya “el- ‘Âmilî, ” isimleriyle tanınmış olan Bahâüddîn Muhammed b. Hüseyin b. Abdussamed el- ‘Âmilî’nin, “el- ‘Âmilî, ” ismi esas alınmıştır. Lakabı, “Ebû’l-Fedâil”dir. “el-Bahâî” ise, “Bahâuddîn” kelimesinin kısaltılmış halidir. Bu şekilde kısaltmalarla ifade etmek, şâirlerin ıstılahında “mahlas” olarak kabul edilir. İrân şâirleri de Şiirlerinde asıl isimlerinin dışında bir isimle (mahlas) kendilerini gizliyorlardı.¹²

el-‘Âmilî, 953 yılında Zilhicce ayında bir çarşamba günü güneş batarken dünyaya geldi. “*Urvetu’l-Vuska*” kitabında Lübnan’ın şehirlerinden biri olan Ba‘albek’de doğduğu ve h.1030 senesinde vefat ettiği aktarılmaktadır.¹³

Şeyh el- ‘Âmilî, ilim seviyesi yüksek bir ailede yetişti.¹⁴ Babası, Şeyh ‘İzzeddîn Hüseyin b. Abdussamed b. Muhammed el-Harisî el-Hemedânî el-Cubâî el-‘Âmilî, ’dir. Âlim, muhakkik, müdakkik, edebiyatçı, şair ve yazardır. Önde gelen öğrencilerinden biri olan eş-Şehîd es-Sanî’ risale ve kitaplarıyla meşhurdur.¹⁵ Eşi, Şeyh Ali el-Munşar el-‘Âmilî, ’nin kızıdır. Kendisi de önde gelen âlim ve fâkihlerdendir. Babası Şah Tahmasb es-Safevî döneminde İsfahan’da Şeyhülislâmdı.¹⁶

¹¹ Muhammed el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-Esîr*, İstanbul, III, 440; *el-Hurru’l-Amilî, Emelu’l- ‘Âmil Mektebetü’l-Endelüs*, Bağdat, s. 155; Abdullah Nîmet, *Felâsifetü’ş-Şi’â*, Dâru’l-Fikr, Lübnan, s. 398; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, Dâru’l-İlm, Beyrut, 1984, VII, 334; İbn Ma’sum, *Silâfetu’l-Asr fî Mehasini’ş-Şuarâi bi Külli Mısır*, el-Mektebetü’l-Murteviyye li İhyâ’i’t-Turâs, Tahrân, t.s., s. 289., c. 1, s.4, el- ‘Âmilî, Muhakkik: Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin el-Mualimi.

¹² Muhammed Bâkır b. Zeyne’l-Âbidîn b. Ca’fer el-Müsevî el-Hünsârî, *Ravdâtü’l-Cennat fî Ahvâli’l-Ulema ve’s-Sâdât*, (Thk. Esedullah İsmailiyyan), Tahrân, 1392, V,75; Delâl Abbas, Bahâuddîn el- ‘Âmilî, *Edîben ve Fakîhen ve Alimen*, Daru’l-Hıvar, 1995, s. 79. el- ‘Âmilî, *el-Keşkül* (Thk.Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin el-Mualimi) c. 1, s. 5

¹³ el-‘Âmilî, a.g.e. c.1., s. 6

¹⁴ a.g.e., c. 1., s. 7

¹⁵ ez-Ziriklî, Hayreddin, “*el-A’lâm*”, 2: 24, “*Emelu’l-Amal* 1: 74

¹⁶ Esbehânî, Mirza Abdullah Efendi, *Riyâdu’l-Ulemâ ve Hiyadu’l-Fudelâ*. Thk. Seyyid Ahmed el-Hüseyinî el-Eşkûrî.

1.2.1. Bahâeddîn el- ‘Âmilî’nin Hocaları

‘Âmilî, ’nin çok sayıda hocası zikredilir. Önde gelenleri şunlardır:

1) Babası Şeyh Hüseyin Abdussamed el-‘Âmilî, (m. 984), toplumunun önde gelen âlimlerindendir. Şeyhü’s-Sânî’nin yanında talebe oldu. Ve oğlu Muhammed (el-‘Âmilî,), henüz küçükken onunla birlikte Fars topraklarına geldi.

2) Mollâ Abdullah el-Yezidî (m. 981): “Haşiye fi’l-Mantık”ın yazarıdır. Şeyh El’Âmilî, “Külliyât-ı Kanûn” eserini ve diğer bazı eserlerini el-Yezidî’nin yanında okuduğunu söyler.

3) Şeyh Ebû’l- ‘Alî el-Kürkî (m. 993), kendisi araştırmacı el-Kürkî’nin oğludur.

4) Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Ebi Lutfî el-Mukaddesî eş-Şafîî.

5) Mollâ ‘Alî el-Mezheb, mantık ve matematik ilimlerinde hocasıdır.

6) Kadı Mollâ Efdâl, onun matematik hocasıdır.

7) Mollâ Muhammed Bakır b. Zeyne’l-Abidîn, astronomi ve aritmetik hocasıdır.

8) Filozof İmaduddîn Mahmûd, tıp alanında hocasıdır.¹⁷

1.2.2. Öğrencileri ve Ondan Nakiller Yapanlar

1) Seyyid Hasan İbn Seyyid Haydar el-Kürkî.

2) Nizameddîn Muhammed el-Kurşî: Şeyh el-‘Âmilî’nin vefatından sonra Şah ‘Abbâs es-Safavî’nin tâlimatıyla “el-Camiu’l-’Abbâsî”nin bölümlerini tamamlamıştır.

3) Şeyh Necibuddîn ‘Alî b. Muhammed b. Mekkî.

4) el-Fadıl Cevvâd el-Bağdadî. Şeyhin “Zubde”sini şerh etmiştir.

5) Şeyh Mâcid el-Buhrânî.

6) Mollâ Muhsin Feyz el-Keşânî.

7) Mollâ Halil b. Gazi el-Kazvinî.

¹⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 26-27 ve Efgânî, Cemâleddîn, *Urvetu’l-Vuska*’nın mukaddimesi:13, *Aynu’s-Şî‘â*, c. 9, s. 243.

8) Mollâ Muhammed Salih b. Ahmed el-Mâzenderanî.

9) Öğrencileri arasında âlimlerin sultanı Seyyid Hüseyin el-Hüseyinî el-Meraşî (“*el-Havaşî ‘Alâ Revdâ ve ‘l-Me‘âlim*”in yazarı). Ondan icazet almıştır.¹⁸

el-‘Âmilî, İrân edebiyat ve kültür tarihinde “Şeyh el-‘Âmilî, ” adıyla şöhret bulmuş; h. 10. ve 11. yy. Âlim ve şairlerindendir. Babası ‘İzzeddîn, din âlimlerindendi. Lübnan’ın Cebel-i ‘Âmil bölgesindendi. Şah Tahmasb döneminde yaşamış. Kendi isteği ile İrân’a gelmiş ve İsfahan şehrinde 3 sene kalmıştır. Şah Tahmasb’ın davetiyle Kazvin’e gitti ve orada Şeyhu’l-İslâm oldu. 7 sene orada yaşadı. Sonra Meşhed’e, oradan da Herat’a gitti. 8 sene sonra Kazvin’e geri döndü. Hacca gitti. Ardından Bahreyn’e gitti. Ama çocukları İrân’da kaldı. Ve orada 984 yılında vefat etti.

Bahaeddîn Muhammed (Şeyh el-‘Âmilî,), 953/1546 yılında Zilhicce’nin on üçünde (milâdî olarak Şubat’ın dördünde), cuma günü Lübnan’ın Cebel-i ‘Âmil bölgesindeki Baalbek’de doğmuştur.¹⁹

Tarihçiler, el-‘Âmilî’nin doğum yeri ve dolayısıyla nisbesi hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Ebû’l-Meâlî et-Talevî, Kadri Tukan ve Şemseddîn Sâmî, İrân’daki ‘Âmil’de doğduğu görüşündedirler. ‘Âmil adıyla iki şehir vardı. Bunlardan biri İrân’ın kuzeyindeki Mâzenderân tarafındadır.

Zamanında Taberistan’ın merkezi olduğundan “‘Âmil-i Taberî” namıyla diğerinden ayrılır. İkincisi Horasan’da Ceyhûn nehrinin sol tarafındaki Merv’den Buhara’ya giden yol üzerindedir. Bu da ‘Âmil-i Taberî’den ayırmak için, “‘Âmil-i Ceyhûn” olarak bilinir. Bundan başka Suriye’de “‘Âmil” olarak bilinen bir dağ bulunduğundan, bazı tarihçiler “el-‘Âmilî, ”nin Baalbek’de doğduğunu belirterek isminin “Bahâuddîn el-‘Âmilî, ” olduğunu söylemişlerdir.

¹⁸ el-‘Âmilî, a.g.e. s. 27

¹⁹ el-Muhibbî, “*Hulâsatü’l-Esîr*”, c. III, s. 455. Bazıları (ki onlardan biri de Ziriklî’dir), nisbesini Hemezânî (Hemedân) olarak belirtmişlerdir. Ancak bu bir hatadır. Çünkü Hemezân İrân beldelerindendir. Delâl ‘Abbâs, *Bahâuddîn el-‘Âmilî, Edîben ve Fakihen ve Alimen*, Dimeşk, s. 11

Buradaki ihtilafların temelinde nisbesinin “‘Âmilî, ” (العاملي) mi yoksa “‘Âmilî, ” (الأملي) mi olduğu konusu yatmaktadır. Ba‘albek’de doğduğunu ifade eden tarihçiler ‘Âmilî, (العاملي) şeklinde olduğunu kabul ediyorlar. ‘Âmilî, (الأملي) olduğunu söyleyenler ise İrân’da doğduğunu söyleyenlerdir.²⁰

Allâme Hillî’nin “İrşad” adlı kitabında, el-‘Âmilî’nin babasının, çocuklarının doğum yeri ve tarihi hakkında şöyle bilgi verdiğini; Muhammed’in (el-‘Âmilî,) h. 953 yılında Zilhiccenin 17’sinde cuma günü güneşin batışından sonra, diğer oğlu Abdussammed ve torunu Seyyid Muhammed’in ise Kazvin’de doğduklarını zikrettiği aktarılmaktadır.

Delâl ‘Abbâs, bu bilgiden yola çıkarak, el-‘Âmilî’nin, babası İrân’a hicret etmeden Lübnan’ın güneyindeki Cebel-i ‘Âmil’de doğduğunu, eğer ilk vatanından başka bir yerde doğsaydı diğer oğlu ve torununun doğum yerini zikrettiği gibi, el-‘Âmilî’nin de doğum yerini zikredecekti diyerek değerlendirmektedir.

Bu görüşü el-‘Âmilî’nin Keşkûl adlı eserindeki şu sözleri de teyit etmektedir. “Eğer babam Arap bölgesinden Acem bölgesine gelmeseydi ve devlet yöneticileriyle haşır neşir olmasaydı, insanların en zâhid, en âbid ve en muttakisi olurdum. Ancak babam o beldelerden çıkıp beni bu beldelere getirdi.”

Bu rivâyetlerden de anlaşıldığına göre, el-‘Âmilî, Lübnan’ın Cebel-i ‘Âmil bölgesinde doğmuş, daha sonra İrân’a babasıyla beraber göç etmişlerdir. Dolayısıyla bahsi geçen İrân’daki Âmil (أمل) bölgesi ile hiçbir alakası yoktur. Bu durumda nisbesinin ‘Âmil (العاملي) olması gerekir.²¹

Daha küçük yaşlarda babasıyla birlikte İrân’a geldi. Babasının dergâhında yetişti. el-‘Âmilî’nin hayatında babasının büyük tesiri olmuştur. İlk hocasıdır. Aynı zamanda temel eğitimini babasından almıştır. el-‘Âmilî, kitaplarında babasından “üstadım” ve “ilimlerdeki dayanağım” diye bahsetmektedir. Tasavvufi temayülleri vardı. Çeşitli ilimleri de öğrendi.

²⁰ el-‘Âmilî, *Keşkûl-i Şeyh Bahâî* (Terc. Ve Thk. Azizullah Kasib) Çev. Farsça, Tahran, h. 1325, s. 7

²¹ el-‘Âmilî, Bahauddîn, *el-Keşkûl*, (Thk. Et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, t.s., mukaddime bölümü.

Özellikle matematik alanında gelişti. Babasıyla birlikte Herât ve Meşhed şehirlerinde yaşadı. Meşhed’de evleri vardı. Seyahatlere çıkardı. “el-Keşkûl” kitabını, seyahatlere giderken orada-burada muhtelif kitaplardan notlar alarak oluşturdu.

Nihayet İrân’a döndü. şah ‘Abbâs’ın sarayında “üsteğmen” oldu; ona yakınlık elde etti. 1011 yılında şah ‘Abbâsla beraber Meşhed seferi yaptı. şah, aldığı mumlara şeyhin eline veriyordu. şeyh, şah ve eşlerinin nikahlarını kıyıyordu. Söylenenlere göre şeyh, 1013 yılında devlet adamlarının birinin kızıyla şah’ın geçici nikâhını kıymıştı.

Safevîler ve Osmanlı arasında savaş vardı. şah, Osmanlı ordusundan korkuyordu. şeyh’e bu konudaki görüş ve tavsiyesini sormuştu. şeyh ona şöyle dedi: “İki rekât namaz kıl!” şah, namaz kıldı ve korkusunu yendi.

el-‘Âmilî’nin hangi mezhebe tabi olduğu konusuna gelince: Bazı kaynaklarda “Sünnî” olduğu rivâyet edilse de onun samimi bir “şîî” olarak hayatını sürdürdüğü, kendisine ait bazı eserlerin incelenmesinden sonra anlaşılmaktadır. Ayrıca, kendisinin mutaassıp bir Âlim olmadığı ve şeri’ate ters düşmeyen bir tasavvuf görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ehl-i Beyt’e karşı olumlu tutum sergilemesi ve şeyheyn’e (Ebûbekir ve Ömer) karşı tavır almamasından dolayı Basra âlimlerinin bazıları onun “Ehl-i Sünnet” olduğunu belirtmişler. Rafizî ve mülhid liderlerden korunmak ve sakınmak için şîî gibi davrandığı, Rafizî olan şah ‘Abbâs’ın kendine yakın olması ve Sünnî âlimleri öldürmesinden dolayı Ehl-i Beyt’e karşı olumlu tavır göstermesini gerektirmiştir.²²

Muasırı olan el-Hâfacî şöyle demektedir: “şah ‘Abbâs zamanındaki ulemanın reisi olan el-‘Âmilî, şahın mezhebine hiçbir zaman girmemiştir. İtikat ettiği şeyden başkasını da söylememiştir. Mutaassıp olmayan bir Alevîdir. Böyle olması mantıklı düşünenlere göre ehven-i şerdir.”

Ayrıca el-‘Âmilî, ’nin, lisan-ı haline uygun olan şu şiirini aktarmıştır:

²² Muhammed Bâkır b. Zeyne’l-Âbidîn b. Ca’fer el-Müsevî el-Hunsârî, *Ravdatü’l-Cennât fî Ahvâli’l-Ulemâ ve’s-Sâdât*, I, VIII, (Thk. Esedullah İsmailiyyân), Tahrân, 1392, VII, 71-72

إن كان رفضا حب آل محمد

فليشهد الثقلان أني رافضي

“Eğer Muhammed’in (s.a.v) ehlini sevmek râfızî olmaksâ, bütün ins ve cin şahit olsun ki ben râfızıyım.”²³

1.2.3. Meşhur Âlimlerin el-‘Âmilî, Hakkındaki Görüşleri

Birçok âlim ‘Âmilî, ’ye kitabında yer vermiştir. Bu çalışmada bunlardan bazılarına yer verildi.

1) Seyyid Alihân, “*Selâfeti’l-Asr*” kitabında şöyle der: “Şeyh Âllame Bahâüddîn el-‘Âmilî, (ra) Âlimlerin en önde gelenlerindendir ve İslâm Âlimlerinin seyyididir. O, ilim deryasında üstün ahlâk, erdemlilik ve liyakat dalgaları arasında yüzer. O, 11. yy. başlarında gelen bir müceddittir.”

2) Es-Semâdiye, “*Fatihatu’ş-Şerh*” kitabında şöyle der: “O, ünlü araştırmacı, muhaddis, fakih, müçtehit ve büyük bir gramercidir. Şeyhtir ve ilim sancağının taşıyıcısıdır.”

3) Seyyid Mustafa et-Tefriş, “*Nakdu’r-Ricâl*” eserinde şöyle der: “Oldukça kıymettar, konumu yüce, yüksek mevki sahibi, ezberi güçlü, onun kadar ilmi çok, liyakati çok ve bütün İslâmî ilimlerde makamı yüce kimseyi görmedim. Aynı zamanda psikolojiye dair harika eserleri vardır.”

4) Seyyid ‘İzeddîn el-Hüseyin, bazı icazelerinde şöyle der: “Şeyhimiz İmâm ‘Allâme Mevlâna Bahâeddîn, en iyi araştırmacılardandır. Müçtehitlerin hülâsası, milletin, hakkın ve dinin güzelliğidir. Zamanın en üstünüdür. Bilgisiyle de diğerlerinden ayrıcalık kazanır.”

²³ Ebûl- ‘Abbas Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Rayhânetu’l-Elibbâ ve Zehrâti’l-Hayâtu’dDünya*, (Thk. Abdulfettah Muhammed Hulvî), Kahire, 1967, I, 208

5) Şeyh Yûsuf el-Burhânî, “*Lü’lûu’l-Burhân*”da şöyle der: “İsfahan sultanlarının sarayında lider ve şeyhu’l-İslâm pozisyonunda Şah ‘Abbâs’ın yanında çok büyük bir mevkisi vardı. “*el-Camiu’l- Abbasî*” diye bir kitap yazdı.”²⁴

1.3. Eserleri

el-‘Âmilî, ardında çok büyük ve kıymetli bir miras bırakmıştır. Onun kitaplarına yazılan şerhler ise onun eserlerinin sayısını geçmiştir. Haşiyeleri ise, kitaplarının sayısının iki katıdır. Kitaplarının sayısı 200’e ulaşmaktadır. Burada önde gelen ve tasnifi yapılmış olan eserler ele alınmıştır.

1.3.1. Hadisle İlgili Eserleri

1) “*el-Erbe‘ûn*”: Kırk hadis şerhidir. Ehl-i Beyt yoluyla rivâyet edilen hadislerden derlediği bu eseri yine kendisi şerh etmiştir. Hicrî 995 yılında yazmıştır. Taş baskı olarak Tahran’da h. 1274’te ve h. 1310’da yayınlanmıştır. Kitap üzerine birçok hâşiye yazılmıştır.

2) “*el-Hablu’l-Metîn fî Ahkâmi’d-Dîn*”: el-‘Âmilî’nin, sahih ve hasen hadisleri şerhettiği ve çelişkili hadisleri güzel bir yöntemle ele aldığı bir eserdir. Kitabı dört kısma ayırmıştır. Birinci kısım “ibadetler” hakkındadır. İkinci kısım “akitler”, üçüncü kısım “muamelât”, dördüncü kısım “ahkâm” (hüküm ifade eden hadisler) hakkındadır. 1319–1321 yıllarında Tahrân’da basılmıştır.

1.3.2. Fıkıhla İlgili Eserleri

²⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 28 (Kelbasî’nin *er-Resailu’r Ricliyye*, c. 2, s. 488), *Nakdu’r-Ricâl*, c. 4, s. 186-187), *Ayâi’ş-Şî‘â*, c. 9, s. 234, *Ayâi’ş-Şî‘â*, c. 9, s. 235)

1) “*Kitabu’l-İsnâ Aşeriyyâti’l-Hams*”: Şia fikhına dair bir eserdir. Kitap taharet, namaz, zekât, hac, oruç konularından bahsetmiştir. Musannif, bu konuların her birisini tek tek ele almıştır. “İsnâ Âşeriyye” ismiyle beş risale telif etmiştir.

2) “*el-Câmiu’l-’Abbâsî*”: Şâh ‘Abbâs’a ithaf ettiği bu eser Şia fikhına dair Farsça bir eserdir. Yirmi babdan meydana gelen bu eserin ibadetlere dair ilk beş kısmını yazdıktan sonra el-‘Âmilî, vefat etmiş, daha sonra talebesi Nizamuddîn es-Sâvicî bu beş babı ekleyerek kitabı tamamlamıştır.

3) “*Cevâbâtü’ş-Şâh ‘Abbâs*”: Bu da on beş konuyu içine alan bir kitaptır.

4) “*Cevâbâtü’l-Mesâilî’l-Cezâiriyye*”: Bu da yirmi konuyu kapsar. Talebesi Şeyh Salih b. el-Haseni’l-Cezâirî’nin hocası el-‘Âmilî, ’ye sorduğu meselelere verdiği cevaplardan müteşekkil bir kitaptır.

5) “*Hâşiyetu Şerh-i Muhtasârî’l-Usûl*”.

6) “*Hâşiyetun Alâ Men Lâ Yahduruhu’l-Fakîh*”: Bu kitabın aslı, İmâmiyye Şiasının Usûl’u Erbea’sından biridir.

7) “*Risâle fî Ahkâmi’s-Sucûd*”.

8) “*Risâle fî Zebâihi Ehli’l-Kitab*”.

9) “*Kitabu’l-Vecîze*”.

10) “*Risâle fî’l-Fıkh ve’s-Salât*”.

11) “*Risâle fî’l-Mîrâs*”.

12) “*Risâle fî Tabakati’r-Ricâl*”.

13) “*Risâle fî’l-Kasrî bi’s-Salâti ve’t-Tahyîr fî’s-Sefer*”.

14) “*Risâle fî Mebâhisi’l-Kurr*”.

15) “*Kitabu’z-Zubdeti fî Usûli’l-Fıkh*”: Usûl-u fıkha dair olan bu eseri, musannif beş kısımda yazmıştır. Tahran’da h. 1309’da Leknev’de 1307 yılında basılmıştır.

16) “*Er-Risâletu’l-İsnâ ‘Aşeriyye*”: Hicri 1307 ve 1309 da Tahran’da basılmıştır.

Bu risalenin birçok şerhi yapılmıştır.

17) “*Şerhu Risâleti’n fî’s-Savm*”: Bu kitap İsnâ Aşeriyye adlı kitabın beşinci kısmının şerhidir.

18) “*Kitabu Meşrîkî’s-Şemseyn ve İksîri’s-Seadeteyn*”: Bu kitapta ahkâm âyetlerinin tefsirlerinin ve bunları açıklayan sahih ve hasen hadisleri beyan ederek telif etmiştir. Kitabı, h. 17 Zilhicce 1015’te Kum şehrinde yazmıştır.

19) “*Kitabu Misbâhi’l- ‘Abidîn*”.

20) “*Havâşin ale’l-Kavâidi’s-Şehidiyye*”.

21) “*Hâşiyetun alâ Kitabi Muhtelefi’s-Şî’âti fî Ahkami’s-Şerî’a*”.

22) “*Makâletun fî İmtinâi’z-Zevceti an Mutlakı’l-İstimâ*”.

23) “*Makaletun fî Secedâti’l-Kur’âni ve Ahkâmihâ ve Âdâbihâ*”.

24) “*Makaletun fîmâ Lâ Tetimmu Bihî’s-Salâtu’l-Harîr*”.

25) “*Makâletun fî Vechi’t-Teğallubi fî Kavlihî Subhânehû ve Teâlâ “Ma kunnâ fî eshâbi’s-Se’ir*”.

26) “*Risâle fî Necaseti Zebâihi’l-Kuffâri ve Sanâihim*”.

27) “*Risâle fî Vahdeti’l-Vucûd*”.

29) “*el-Fevzu ve’l-Emânu fî Medhi Sahibi’z-Zemân*”.

1.3.3. Tefsirle İlgili Eserleri

1) “*Hâşiyetu ‘Alâ Tefsîri’l-Beydâvî*”.

2) “*Kitabu Halli’l-Hurûfi’l-Kur’âniyye*”.

3) “*Havâşin ‘Alâ Tefsîri’l-Keşşâf*”.

4) “*Şerhu Tefsîri’l-Beydâvî*”.

5) “*El-Urvetu’l-Vuskâ*”: 1319 yılında Tahran’da basılmıştır.

6) “*Aynu’l-Hayât*”.

1.3.4. Fen ve Matematik İlimleriyle İlgili Eserleri

1) “*Bahru’l-Hisâb*”.

2) “*Hulâsatu’l-Hisâb*”: Günümüzde hala bazı Şîî üniversitelerde okutulmaktadır. Osmanlı’da ise çeşitli şerhleri yapılmıştır. Bunlardan ilki Ramazan Efendi’nin yazdığı Arapça şerhtir.

3) “*El-Usturlâb*”: Bu kelime Yunanca olup güneşin yörüngesi anlamına gelmektedir. Ayrıca usturlab lafzı Farsça ustura ve yab kelimelerinden mürekkebe olduğu söylenmiştir. Ustâre yıldız ve yab kelimesi ise bulucu manasındadır. Arapça ve Farsça olarak iki dilde de yazılmıştır.

4) “*Teşrihu’l-Eflâk*”: Özet şekilde yazılmış olan bu kitap hâşiyesi ile Hindistan’da defalarca basılmıştır. İrân ve Irak kütüphanelerinde birçok nüshası mevcuttur. Birçoğunun, talebelerinin yaptığı on beş adet şerhi mevcuttur. “Mukaddime”si, beş fasıl ve bir hatimeden oluşmaktadır.

5) “*Risâle fî Tedârîsi’l-Ard*”.

6) “*Risâle fî Tahkîki Ciheti’l-Kıble*”.

7) “*Risâle fî İnne Envâra Sâiri’l-Kevâkibi Tustefâdu mine’ş-Şems*”.

8) “*Risâle-i Durri Halli Eşkâlî Utarit ve Kamer*”: Farsça olarak yazılmış bir eserdir.

9) “*Risâle fî Nisbeti A’zami’l-Cibâli ilâ Katri’l-Ard Şerhu Hakku’l-Mübîn*”.

10) “*es-Sahîfetu’l-Usturlâbiyye*”: Bu kitap küçük hacimli ve nazmı vecîz bir kitaptır.

11) “*Kitabu Luğazi’l-Kânûn*”.

12) “*Risâle fî t-Takvîm*”

13) “*Mizânu’l-Mekâdir*”.

14) “*Cebru’l-Hisâb*”.

1.3.5. Edeb ve Hikmetle İlgili Eserleri

1) “*Esrâru’l-Belâğa*”: H. 1317 Mısır’da basılmıştır. Bu kitap, nesir şeklinde yazılmıştır; belâgat, fesâhat ve îcâzın tarifini verir. Arkasından ilk olarak Kur’ân-ı Kerîm’in belâgat, fesâhat ve îcâzından örnekler vererek ve devamında edebiyatçıların, belâgatçıların ve hukemânın sözleriyle şahitlendirir.

2) “*Divânu’ş-Şi’r*”.

3) “*Nân u Penîr*”: Manası “ekmek ve peynir” olan bu eser, h. 1328 İsfahan’da ve h. 1347 Mısır’da basılmıştır.

4) “*Kitabu Nan u Helva*”: “Ekmek ve helva” manasındadır. H. 1303 Tahran’da, h. 1268, 1282 İstanbul’da basılmıştır.

5) “*Şîr u Şeker*”: “Süt ve şeker” manasındadır.

6) “*Nan u Hurma*”: “Ekmek ve hurma” manasındadır.

1.3.6. Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri

1) “*el-Keşkûl*”: Seçme sözler ve yazılar mahiyetinde olan bu eser, onun Doğu ülkelerinde en çok tanınan kitabıdır. Eser, “*el-Mihlât*”ın bir nevi devamı ve tamamlayıcısı mahiyetinde olup birçok defa basılmış ve tercümeleri yapılmıştır. Tahran’da h. 1266, 1291, 1297, 1321, 1337; Kum’da h. 1337, 1339; Bulak’da 1288, 1339; Kahire’de 1302, 1305, 1318 yıllarında basılmıştır. Ayrıca Tâhir Ahmad ez-Zâvî (Kahire 1961, iki cilt halinde) ve Hasan Temîm (Beyrut 1983, “iki cilt halinde) tarafından da yayınlanmıştır. Farsça tercümeleri içinde Ayetullahî’nin notlarla yaptığı tercümeyi (Tahran h. 1375) özellikle zikretmek gerekir.

2) “*El-Mihlât*”: Esraru’l-Belâğa adlı eseriyle birlikte Mısır’da h. 1317 tarihinde basılmıştır.

3) “*Tezhîbu’l-Beyân*”: Nahiv ve i’rab hakkında özet bir kitaptır.

4) “*El-Fevâidu’s-Samediyye fî İlmi’l-Arabiyye*”: Nahiv ve i’rab hakkında bir kitaptır.

Bu kitaba da birçok şerh yazılmıştır.

1.3.7. Dinî Konularla İlgili Diğer Eserleri

1) “*Hadâiku’s-Sâlihîn*”.

2) “*Şerhu Duâi’s-Sabah*”.

3) “*el-Hakîkatu’l-Ahlâkiyye*”: Bu kitap “*Du’âu Mekârimi’l-Ahlâk*” kitabının şerhidir.

4) “*Miftâhu’l-Felâh*”: Kitap, günlük yapılan zikir ve duâlardan oluşur. H. 1015 senesinde Sâfer ayında Tiflis’te yazmıştır. Eser, 1317 Tahran’da 1323 Mısır’da ve 1303 Bombay’da basılmıştır.²⁵

²⁵ el-‘Âmilî, a.g.e.c. 1, s. 29-38, *DîA* el-‘Âmilî mad., c.3.s. 60-61, el-‘Âmilî, *Keşkül-u Şeyh Bahâî*, (Terc. Ve Thk. Azizullah Kasib) Çev: Farsça, Tahran, h.1325, s. 8-10

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. el-KEŞKÛL

Farsçada “dilenci; dilenci çantası, dağarcık, torba” gibi anlamlara gelen “keşkûl” kelimesi, Arapça’da “mecmua, antoloji” mânasını ifade etmekte olup ‘Âmilî, ’nin bu eseriyle özdeşleşmiştir. Telif tarzı itibarıyla Türk edebiyatındaki “cönk”leri hatırlatan *el-Keşkûl*, müellifin hayatı boyunca okuduğu eserlerde karşılaştığı güzel ve ilginç parçaların düzensiz biçimde bir araya toplanmasıyla meydana gelmiştir. ‘Âmilî, önsözünde, gençlik yıllarında yazdığı “*el-Mihlât*” adlı kitabından sonra güzel ve parlak latifeler, büyüleyici Şiirler, etkili öğütler, ince fıkralar bulduğunu söylemekte, eseri bu kitabın devamı olarak telif ettiğini belirtmektedir. Ayrıca eserini düzeltme ve bölümlere ayırma fırsatı bulamadığını, çalışmasına, *el-Mihlât*’ın ismine uygun olsun diye onun Farsça karşılığı olan “*el-Keşkûl*” adını verdiğini ve ilkinde zikrettiği hiçbir şeyi burada tekrarlamadığını söylemektedir.²⁶

2.2.İncelenen Nüshanın Özellikleri

Keşkûl, birçok defa basılmış ve birçok dile tercümesi yapılmıştır. Bu basımlardan en önemlilerini zikretmek gerekirse, kısaca; Tahran’da h. 1266, 1291, 1297, 1321, 1337; Kum’da h. 1337, 1339; Bulak’da 1288, 1339; Kahire’de 1302, 1305, 1318 yıllarında basılmıştır. Çalışmamda, Kum/Tahran’da, h. 1385/m.1966 yılında “Mektebetu’l-Haydariye” yayınlarının basmış olduğu ve tahkikini Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin el-Muâlimî’nin üstlendiği 5 ciltlik “*el-Keşkûl*” esas alınmıştır. Ayrıca 2013 yılında Beyrut’ta basılmış olan ve tahkikini Muhammed Ebû’l-Kerim en-Nimrî’nin yapmış olduğu nüshayla karşılaştırıldı. Aynı zamanda, Azizullah Kasib’in Farsçaya tercüme edip tahkik ettiği *Keşkûl* nüshasından da yararlanılmıştır.

²⁶ Elmalı, Hüseyin, *TDV Ansiklopedisi*, el-Keşkûl Mad. c. 25, s. 324

2.3. el-‘Âmilî’nin Dilinden el-Keşkûl

“Vahid ve Mu’in olan Allah’a hamdolsun. Efendimiz Muhammed ve ashabına da salat ve selâm olsun. Her şeyin en güzelini ve en tatlısını içeren ‘*el-Mihlat*’ adlı kitabımı tamamladığımda henüz gençliğimin baharındaydım. Ona kazancımdan harcadım. Nefislerin iştahasını çeken ve gözlerini zevk alacağı tefsirin cevherlerini, yorumların en güzellerini, ahbarın önde gelenlerini ve eserlerin güzelliklerini kitaba dahil ettim.

Hikmetin güzellikleri, onun nuruyla aydınlanır. Beliğ söz, onun nuru ile yol bulur. Bu ender kitap mahzun olanları sevindirir. Şarabın saflığından daha saf, gençlik günlerinden daha hoş ve Şiirleri pak bir sudan daha tatlıdır. Taşa okunduğu vakit taş ikiye bölünür.

Yıldızlar onun güzelliğiyle gökyüzünde saçılırlar. Fıkraları, yanakların pembeliğinden daha tatlı; aşığın ayrılık halindeki şekvasından daha duyguludur. Bu ünlü kitaba benzer ikinci bir kitap yazdım. Onu düzenlemek için uygun bir mekânım, onu bablara ayırmak için yeterli bir zamanım yoktu. Onu karışık, kötü ve değerinden düşük buldum ya da ipi kopmuş bir gerdanlık gibi gördüm. Onu kardeşinin ismine uygun olsun diye ‘el-Keşkûl’ olarak isimlendirdim. Akla bir şey gelirse, yazmak için bazı sayfalarını boş bıraktım. Gözlerinin onun matematiğinde gezinmesine izin ver ve sezginin gücünü onun havuzunda gezinmesi için serbest bırak.

Fıtratını onun bahçesinden beslenmesi için bırak. Onun dünyasından hikmet nurları iktibas et. Onu büyük bir hırsla arzula. Onu ve kardeşini yani ‘*el-Mihlat*’ı yalnızlıkta iki dost olarak kabul et ve o ikisini teselli için bir neden olarak gör. Yalnızken iki arkadaş, yolculuktaki dostların, etrafında iki yardımcın, iki iyi komşu ve seni eğlendiren gece sohbeti arkadaşları; mütevazî iki öğretmen, üstelik o ikisi çiçekleri ve gülleri açılmış iki bahçe ve yanakları kızaran iki bakire gibidir.”²⁷

²⁷ el-‘Âmilî, “*Keşkûl*”, (Thk. Muhammed Abdulkarim en-Nemrî), DKİ yayınları, 2013, s. 3

2.4. Keşkül’de Geçen Konular

Keşkül’de çok sayıda konu geçmektedir ve daha önce de belirtildiği gibi, el-‘Âmilî, bu konuları tasnif etmeden dağınık bir şekilde ele almıştır. Eseri, uzunca tahkikten sonra beş cilde dağılmış olan konular tasnif edilip otuz dört başlık altında bir araya getirilmiştir.

Keşkül’ün başlıca konuları şu şekildedir:

- 1) Tefsir
- 2) Hadis
- 3) Ahlâkî ve Hikmetli Sözler
- 4) Peygamber Sözleri
- 5) Sahâbîlerin Sözleri
- 6) Zâhidlerin Sözleri
- 7) *Keşkül*’de Zâhid Tanımı
- 8) Ca‘fer es-Sâdık (as) Sözlerinden
- 9) Hükemânın İhlâs Hakkındaki Görüşleri
- 10) Felsefecilerin Hikmetli Sözleri
- 11) Felsefeye Dair Bilgiler
- 12) Özlü Sözler
- 13) Nasihatler
- 14) Tarihi Olaylar
- 15) Genel Kültür
- 16) Kutsal (Semavî) Kitaplarda Geçen Sözler
- 17) Ârif Kimselerin Sözleri
- 18) *Keşkül*’den ‘Ârifin Tanımı ve ‘Ârif ve Âlim arasındaki fark
- 19) Âlimlerin Sözleri

- 20) ‘Âmilî, ’nin Doğrudan İsmi Vererek Aktarım Yaptığı Âlimlerin Sözleri
- 21) Büyüklerin Sözleri
- 22) ‘Âbidlerin Sözlerinden
- 23) Zeyne’l-‘Âbidîn’den Alıntılar
- 24) Emiru’l-Mü’minîn’in (‘Alî’nin) *Nehcu’l-Belâğa* Adlı Eserinden Yapılan Alıntılar
- 25) Şiir
- 26) Ebû Nüvâs Şiirleri
- 27) Tasavvuf Bölümleri
- 28) Hallâc’tan Alıntılar
- 29) İslâmi Bilgiler
- 30) Sânihalar
- 31) Atasözleri
- 32) Dualarla İlgili Bölüm
- 33) Dersâmîz Menkıbeler
- 34) Aşkla İlgili İfadeler

2.4.1. Tefsir

el-‘Âmilî, küçük yaşlarda babasından başlıca tefsir ilimleri ile birlikte diğer ilimleri de tahsil etmiştir. Daha önce de zikredildiği gibi, tefsir alanında el-‘Âmilî, altı eser nakletmiştir. Bunlar; “*Hâşiyetun Alâ Tefsîri’l-Beydâvî*”, “*Kitabu Halli’l-Hurûfi’l-Kur’âniyye*”, “*Havâşin Alâ Tefsîri’l-Keşşâf*”, “*Şerhu Tefsîri’l-Beydâvî*”, “*el-Urvetu’l-Vuska*”.

İncelemesi yapılan *Keşkûl* eserinde ise, tefsirden bazı kısımların aralara serpiştirildiğini görmekteyiz. Alıntısını yaptığı tefsir konularına ortak bir çerçeve koyup ana fikri belirlemek çok zor.

Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, el-‘Âmilî, bir konu bağlamında kalmamıştır. Zevkine hitap eden bölümleri muhtelif eserlerden seçip bir araya getirmiştir.

el-‘Âmilî, aktarım yaptığı müfessirlerin isimlerini zikretmemiştir. İzlediği bu üslup bütün eserde de görülmektedir. Ayet tefsirine, “Müfessirlerden bazıları şöyle diyor” diye başlamaktadır. ‘Âmilî, ’nin bu üslubu, kitabının bütününde izlemesinin sebeplerinden biri, Kur’ân’ı yaşayan ve ona bağlı olan bir insan olması hasebiyle Kur’ân’daki yöntem ve üslubu taklit ettiği düşünülebilir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de de isimler değil konular; şahıslar değil şahsiyetler ön plana çıkmaktadır. Bunun, el-‘Âmilî, ’nin savunduğu bir kaide olduğuna dair elimizde herhangi bir delil yoktur, fakat *Keşkül*’ün 5. cildinde el-‘Âmilî, kendi anlayışını bu görüşe paralel bir alıntıyla sabitlemiştir. Şöyle ki:

كتب بعض الفقهاء حديثاً ولم يكتب اسناده، فقليل له هلا كتبت الاسناد؟ فقال: إنما كتبت له للعمل لا للسوق

“Fıkıhçılardan biri bir hadis yazdı, fakat onun râvî zincirini yazmadı. Ona, “Râvî zincirini neden yazmadın?” diye soruldu. “Ben onu piyasa için değil işe yarasın diye yazıyorum!” dedi.”²⁸

Bununla birlikte, zaman zaman yazarların veya eser isimlerinin zikredildiği görülmektedir. Şeyh el-‘Âmilî, kitabının giriş bölümünü tefsirle (İyyâke Na’budû) ile açmaktadır. Aşağıda, *Keşkül*’de geçen bazı müfessirlerden ve tefsir kitaplarından yapılan alıntılara yer verilmiştir.

"İyyake Na'budu"nun anlamları:

“Tefsirciler, Allah’ın ‘İyyake na’budu ve iyyake nesta’in’ ayetine çeşitli anlamlar vermişlerdir. Mütakellim birdir, makam çok ve çoğul yapan “nun” harfi gelmiştir. Bu manaların en iyisi İmâm-ı Râzî’nin ‘*Tefsiru’l Kebîr*’de verdiği manadır. Ana teması, “*Şeriatu’l-Mutahharâ*”da şöyle geçer. Bir alışverişte farklı cinsler satıldığını düşünün. Sonra bazılarında

²⁸ el-‘Âmilî, “*el-Keşkül*” (Thk. Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin el-Mualimî), c. 5, s. 1455

kusur ortaya çıkar. Müşteri hepsini geri verip vermeme konusunda mütehayyir kalır. Alışveriş ahlâkında sağlam olanı tutup da kusurlu olanı geri verme yoktur.

İşte kul, ibadetinin kusurlu ve eksik olduğunu gördüğünde onu Celâl sahibine sunmayıp ibadetine enbiya, evliya ve salih kulların ibadetini de ekler. Bir tek alışveriş şeklinde tümünü, kendi ibadetinin de içinde kabul edilmesi ümidiyle Allah’a sunar. Çünkü elbette hepsi birden reddedilmez. Eğer bir kısmı kabul edilirse; kusurlu reddedilirse ve sağlam olan kalırsa bu alışverişte ayrışım yapmaktır. Subhan olan Allah kulunu bundan menetmiştir. Bu, Yüce cömertlik sahibine nasıl yakışır. Geriye hepsinin kabulü kalır. Amaç da budur. Bitti.”²⁹

Tefsircilerin çoğu Allah’ın “bismillah” sözündeki isim lafzının araya konulmuş olabileceği görüşündedirler.³⁰

Bazı tefsirlerde Zümer suresindeki “Allah’a karşı aşırı gitmemden ötürü bana yazıklar olsun!” ayeti şöyle açıklanır:

Ebû’l Feth bin Burhanî, fıkıhta üstünlük kazanmış ve halk arasında ilerlemiş biri idi. Birçok borç para aldı. Ölümü yaklaştığı zamanlarda arkadaşlarına gidin dedi. Ardından Bağdat’a gitti. Ardından Nizamiye’nin tedrisi emaneten ona verildi. Ölümüne yakın yüzünü tokatlayarak, “Allah’a karşı aşırı gitmemden ötürü bana yazıklar olsun!” “Ey Ebû’l Feth! Bu dünyayı istemekle, servet ve makam peşinde koşmakla ve sultanların kapısında gedip gelmeyle hayatını boşa harcadın!” dedi ve bu şiiri okudu:

عجبت لأهل العلم كيف تغافلوا
يجرون ثوب الحرص عند المهالك
يدورون حول الظالمين كأنهم
يطوفون حول البيت وقت المناسك

“İlim ehline şaşarım ki,

Ölüm varken hırs kıyafetini nasıl taşırlar?

²⁹ el-Âmilî, el-Keşkûl (Thk. Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin el-Mualimî), c. 1, s. 56

³⁰ a.g.e., c. 1, s. 112

Tıpkı menasik zamanı Kâbe etrafında dönüyormuş gibi,

Zâlimlerin etrafında nasıl dönüp dururlar.”

Bu ayeti burada ölene kadar tefsircinin ifadesiyle tekrar etti. Bu durumda ölmekten Allah’a sığınırız. Bizi bu beladan ve dalaletten kurtarmasını Yüce Allah’tan niyaz ediyoruz.³¹

Bazı ârifler, Allah’ın, “Söyledikleri yüzünden canının sıkıldığını muhakkak ki, biliyoruz. Ama sen rabbini hamd ile tesbih et!” ayetinin tefsiri için şöyle demiştir:

Yani, sizin hakkınızda söylenenlerin acısından bizi anmanın güzelliği ile dinlen. Buna yakın iletilen şudur: Resûlullah (sav) namaz vaktini beklerken şunu dediğini bilmiyor musunuz? “Gözümün aydınlığı namazdadır.” Bu bağlamda, başka bir rivâyette, Resûlullah (sav) şöyle diyordu: “Ey Bilal! Serinlet, serinlet bizi!” yani ezanı erken okuyarak bizi ateşten serinlet ya da Sadukî’nin (ks) bahsettiği gibi, ‘ebrid’ yani “hızlan, hızlan” anlamındadır.

Ya da başka bir meşhur anlamı şu ki: Resûlullah’ın bunu söylemedeki amacı, öğle namazının, havanın sıcaklığının kırılıp serinleştiği vakte tehir edilmesidir.³²

Araf suresinde de şöyle geçer: “Sizin göremeyeceğiniz yerden onlar (şeytanlar) sizi görürler.”

Keşşâf da şöyle geçer: Bu ayette cinlerin görülmeyeceğine dair delil vardır. İnsanlara görünemezler. Kendilerini göstermek onların kabiliyetleri dahilinde değildir. Onları gördüğünü iddia eden kimseler yalan söylemiştir. Vesselâm.

İmâm, “*Tefsiru’l Kebîr*”inde şöyle demiştir: Bu ayette *Keşşâf* yazarının dediği gibi bir delil yoktur. Cinleri birçok insan görmüştür. Hatta Resûlullah (sav) ve ondan sonraki evliyalar da görmüştür. Vesselâm.³³

³¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 141 (Geçen ayet: *Zümer*, 56. Ebû’l-Feth b. ‘Alî b. Berhân (h. 518) Bağdat’da doğup orada vefat etmiştir.)

³² a.g.e., c. 1, s. 302 (Geçen ayet: *Hicr*, 97-98)

³³ a.g.e., c. 2, s. 527 (Geçen ayet: *A’râf*, 27)

Bazı tefsirlerde, Allah'ın, "Daha önce hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından onların karşısına çıkarılacaktır!" ayeti hakkında şöyle denir: İnsanlara iyilik yaptıklarını zannedenler, onları, kıyamet gününde kötülük olarak görecekler.³⁴

Tefsirlerden birinde Allah'ın şu ayeti hakkında şöyle geçer: "Biz göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanması sağladık." Burada şeytanlardan kasıt münecimlerdir. Onların sözleri, gayba taş atmaktır.³⁵

İmâm el-Râzî'nin "*Tefsiru'l-Kebîr*"inde şöyle nakil olunur: Kim ceza korkusu ve sevap kazanma açgözlülüğüyle Allah'a kulluk edip duâ ederse, ibadeti ve duâsı geçerli olmaz. Yüce Allah: "Rabbimize yalvara yalvara ve için için duâ edin!" demiştir. Şayet kişi, (Fatiha tefsirinin başında), "Ben namazımı Allah tarafından sevap kazanmak ve azaptan uzaklaşmak için kılıyorum" derse, o kimsenin namazı bozulur.³⁶

Bazı tefsirlerde, "Allah, kendisine yönelenleri bağışlayıcıdır" ayeti şöyle geçer: Kendisine yönelen kimse günah işleyen sonra tövbe eden sonra yine günah işleyip tövbe eden kimsedir.³⁷

"Âriflerden biri şöyle demiştir: Allahu Teâlâ, "Biz onların önlerine bir set çektik" tefsiri, dünyada ebedi yaşama isteği ve beka arzusudur. "Arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik"; bu ise, geçmişteki günahlarının gafletinde bulunma, bu günahlara pişmanlık duymama ve istiğfarının azlığıdır.³⁸

Allah'ın, "Onların karınlarından rengârenk bir içecek (bal şerbeti) çıkar ki o, insanlar için bir şifa (kaynağı)dır" ayeti için bazı insanlar Allah'ın bundan muradı, Ehl-i Beyt ve Hâşimoğullarıdır. Arı onlar, içecekleri ise Kur'ân ve hikmettir. Bazıları bunu Mansûr Ebî

³⁴ el-Âmili, a.g.e., c. 2, s. 871 (Geçen ayet: *Zümer*, 47)

³⁵ a.g.e., c. 2, s. 935 (Geçen ayet: *Mülk*, 5)

³⁶ a.g.e., c. 2, s. 162-163 (Geçen ayet: *A'râf*, 55)

³⁷ a.g.e., c. 2, s. 984

³⁸ a.g.e., s. 525-526 (Geçen ayet: *Yâsîn*, 9)

Ca‘fer’in meclisinde anlattılar. Orada bulunanlar da şöyle dedi: “Allah yiyecek ve içeceğini Hâşîm’in karnından çıkan şeyden versin!” Ardından meclistekiler güldü.³⁹

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin! Sizin de onların da rızkını biz veririz.” Yani, fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.⁴⁰

Yüce Allah şöyle der: “Onların çoğu ortak koşmadan Allah’a iman etmezler.” Bu, ibadetteki şirk değil, itaatteki şirktir dedi.⁴¹

el-‘Âmilî, eserinde hadis tefsirine de yer vermiştir:

El-Kutbu’r-Revândî, “Ameller niyetlere göredir” hadisinin tefsirini şöyle yapmıştır: Bazı kimselere başka bir şehre hicret ettiğinde kimi Allah’ın rızasını gözetir; kimi ise, ticaret ve nikâh gibi, dünyevî bir şeyi. Bu Allah’a bildirildi ve şöyle dedi:

“Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse, kimin hicreti Allah’a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah’a ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikahlayacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”⁴²

2.4.2. Hadis

el-‘Âmilî, eserinde birçok hadise yer vermiş fakat genellikle hadislerin mesnedini vermeden doğrudan, “Hadiste şöyle geçer” veya “Resûlullah şöyle demiştir” ya da “Nebî (sav) şöyle der” diyerek hadislerden nakiller yapmıştır. Aşağıda *Keşkül*’de geçen hadislerden bazılarına örnek verilmiştir.

Öncelikle el-Taftezânî’nin hadis usûlüne dair görüşünü zikredeceğiz. Şöyle ki:

Araştırmacı el-Taftezânî şöyle der:

³⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 582 (Geçen ayet: *Nahl*, 29)

⁴⁰ a.g.e., c. 2, s. 873 (Geçen ayet: *En’am*, 151; *İsrâ*, 31)

⁴¹ a.g.e., c. 3, s. 1292 (Geçen ayet: *Yûsuf*, 106)

⁴² a.g.e., c. 2, s. 845-846

Anlatıcılar zincirine ve yedi kurrânın anlatımlarını eleştiren ve sadece kendilerinden okuduklarını iddia etmek ağır suçtur ve bu yedi çeşit kıraatin mütevatir (yalan olma ihtimali olmayan) olduğunu söylemeyi adet haline getirmiştir. Hatayı bazen bu pozisyonda olduğu gibi onlara, bazen de râvîlere atfetmektedir. Her ikisi de hatadır.

Çünkü kurralar güvenilirdir ve onlar hakkındaki rivâyetler de öyle.⁴³

Kemaleddîn İbn-i Meysem'in *en-Nehc* şerhinde şöyle geçer:

“Her kim kendi görüşüyle Kur’ân’ı yorumlarsa, ateşten yerini alsın” hadisinden sonra nasıl olur da insanlar Kur’ân tefsirinde hadlerini aşarlar! Bundan alıkoymanın birçok nedeni vardır.⁴⁴

Mu’âz Bin Cebel (ra) şöyle dedi: Resûlullah’a (sav) “beni cennete koyacak ve ateşten uzaklaştıran şeyi” bana bildirmesini söyledim. O da bana, “büyük bir işi sorduğumu” söyledi. “Ama Allah’ın kolaylaştırdığı kimselere kolaydır. Allah’a kulluk et ve O’na hiçbir şeyi ortak koşma! Namaz kıl, zekât ver, Ramazan orucunu tut ve haccet!” Sonra şöyle dedi: “Sana hayır kapılarını göstermemi ister misin?”

“Evet, ya Resûlullah!” dedim. Buyurdu ki: “Oruç, hep kalkandır. Sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları örter. Gece yarısı kılınan namaz salihlerin şiarındandır.” Sonra şu ayeti okudu:

تتجافى جنوبهم عن المضاجع

“Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet için) vücutları yataklardan uzak kalır Sonra şöyle dedi: “İster misin sana her işin başı, direği ve zirvesini haber vereyim?” “Evet, ya Resûlullah!” dedim. “Her şeyin başı İslâm, direği namaz ve zirvesi cihattır.” Sonra şöyle ekledi: “Bunların temelini söylememi ister misin?” “Evet, ya Resûlullah!” dedim. Dilini göstererek, “Bunu tut!” dedi. “Ya Resûlullah, biz konuştuklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?”

⁴³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 126. (Saiduddin Mes’ûd b. Ömer b. Abdullah et-Teftezani (h.793) Teftazan’da doğdu (Horasan). Timurlenk onu Semerkant’a sürdü ve orada vefat etti)

⁴⁴ a.g.e., c. 1, s. 1031

dedim. “Annen sana ağlasın (bedduâ!)” dedi. “İnsanların yüz üstü ateşe atılmasına sebep, dillerinin boş kelâmıdır” buyurdu.⁴⁵

“*Keşfu’l-Yakîn fi Fedayili Mevlâna (ra)*” kitabından zikredilen hadis:

İbn-i ‘Abbâs’tan rivâyetle şöyle anlatılır: Resûlullah(sav), bir adamın elinde altın yüzük gördü. Ve onu elinden çıkarıp attı. Resûlullah (sav) gittikten sonra ona şöyle dendi: “Yüzüğünü alıp onu kullan!” O da şöyle dedi: “Resûlullah’ın attığı hiçbir şey alınsa değildir!”⁴⁶

el-‘Âmilî, bazen sayfa başlarında bazen ise cilt başlarında besmele ile alıntılarına başlar. Örneğin aşağıdaki hadis sayfa başında olması hasebiyle besmele ile başlamıştır.

“Bismillahirrahmanirrahim”.

Sahih el-Buhârî’den nakledilen hadisler, Fatıma’nın (r. anha) erdemleri ile ilgili bölüm. Ebû Velîd, İbn ‘Ayne’den o da Ebi Melîke’den el-Musavver b. Muharrame’den naklettiği hadis şöyledir:

Resûl-i Ekrem (sav) dedi ki: “Fatıma benim bir parçam, bu yüzden onu kızdıran kimse beni kızdırmış olur!”⁴⁷

Nebî (sav) hadisinde Allah’ın şöyle buyurduğunu söyler:

“Beni tanıdığı halde bana isyan edene beni tanımayan birini onun üzerine hâkim eylerim.”⁴⁸

Hadiste şöyle buyurur:

“Kişi, meşhur olmaktan çok meşhur olmamayı tercih etmedikçe imanı kemale ermez.”⁴⁹

Hadis-i şerifte şöyle geçer:

“Yüce Allah dünyayı ahirete çalışmak kaydıyla verir ama ahireti dünya çabasıyla vermez.”⁵⁰

⁴⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 57 (Geçen ayet: Secde, 16-17, (“İnnel me’ huzûn” kısmı, “İbn Kesir” tefsirinden, c. 3, s. 468)

⁴⁶ a.g.e., c. 1, s. 409 (“Keşfu’l Yakîn”, s. 116-117; “Sahihu’l-Müslim”, c. 6, s. 149)

⁴⁷ a.g.e., c. 1, s. 441 (“Sahihu’l-Buhârî”, c. 4, s. 210)

⁴⁸ a.g.e., c. 2, s. 722

⁴⁹ a.g.e., c. 2, s. 722 (Hadis kaynağı: “Mecmû’atu’l-Verrâm”, c. 1, s. 239)

⁵⁰ a.g.e., c. 2, s. 824 (“Resâilu’ş-Şehid es-Sânî”, s. 155)

Hadiste şöyle buyrulur:

“Ücret kapıdan girdiğinde dürüstlük pencereden çıkar.”⁵¹

Hadiste, “Eğer biriniz bir adama kardeş olduysa, ona adını, babasının adını, kabilesini ve yurdunu sorsun, çünkü bu olması gerekendir ve saf kardeşliktir, yoksa ahmakane bir dostluk olur.”⁵²

Hadiste Resûlullah (sav) şöyle buyurur:

“Çok çalışınız; eğer zayıflık hissediyorsanız günahları bırakın.”⁵³

Afetlerin en büyülerinden olan kendini beğenmişlik, hadis şerifte geçtiği gibi insanı mahveder:

“Helâk edici üç şey vardır: Tamahkârane bir cimrilik, alışkanlık haline getirilmiş hevâ ve kişinin kendini beğenmesi.” İbn-i Mes’ûd şöyle demiştir: “İki şey insanı mahveder: Ümitsizlik ve kendini beğenmişlik.”⁵⁴

Hadis:

“Eğer günah işlememiş olsanız, sizin için gûnahtan daha şerli bir şeyden korkardım.”

“O nedir, ey Allah’ın Resûlü!” diye soruldu. “Kibirdir” dedi.”⁵⁵

Hadiste, “Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söyler. Yazık ona, yazıklar olsun ona!”⁵⁶

Hadis-i Şerif’te şöyle geçer:

“Size sessiz ve konuşan iki vaiz bıraktım: Sessiz olanı ölüm, konuşanı Kur’ân’dır.”⁵⁷

Hadiste geçer:

⁵¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 848 (Muhakkik şöyle bir not düşmüş: Bu sözü hadis olarak hiçbir yerde bulamadım, fakat farklı birkaç kişiye nisbet edilmiştir.)

⁵² a.g.e., c. 2, s. 869 (“Musadikatu’l-İhvân”, s. 76)

⁵³ a.g.e., c. 2, s. 887 (“İ’lâmu’l-Dîn”, s. 153)

⁵⁴ a.g.e., c. 2, s. 898 (Resûlullah’ın (sav) hadisinden, c. 1, s. 84)

⁵⁵ a.g.e., s. 988

⁵⁶ a.g.e., c. 3, s. 1207

⁵⁷ a.g.e., c. 5, s. 1413

“Adamın biri Resûlullah’a (sav) uğrar ve şöyle der: Ey Resûlullah, bu delidir (mecnûn). Peygamber dedi ki: Mecnûnluk suç işlemek köküne dayanır (cena), onun yerine de ki bu muzdariptir, yakalanmıştır de.”⁵⁸

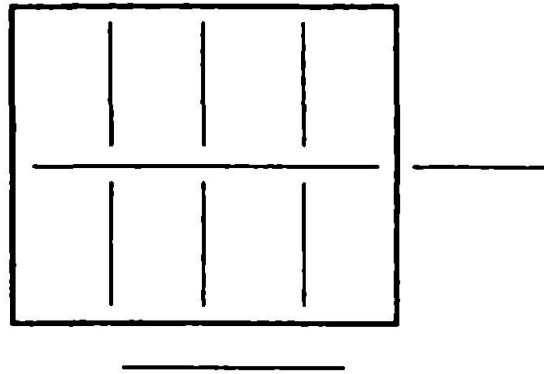
Hadiste şöyle geçer:

“Bir insanın akli kemale ermedikçe kendisi de tam olmaz. Cehennem ehli keşke oruç tutsaydık, namaz kılsaydık, hacca gitseydik demezler, fakat şunu derler: (Keşke) Eğer biz (gerçekleri) dinleyip duyan ve akıl edip anlayan kimseler olsaydık, bu azgın ateşe girenlerin arasında bulunmazdık” diyerek (itiraf ve pişmanlıklarını ortaya koyacaklardır).”⁵⁹

Resûlullah (sav) şöyle buyurur:

“Kul, malını cesaretle bırakmadıkça muttakilerden olamaz.”⁶⁰

el-‘Âmilî, bazen alıntılarında şekil çizerek anlatılan konunun akla daha çok yakınlaştırılmasını sağlamıştır. Onlardan bir örneğini de şu hadis-i şerifte görülmektedir.

Hiz. Peygamber (sav) bir gün yere çubukla, kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir hat çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinat eden bir kısım küçük çizgiler attı. Resûlullah (sav) bu çizdiklerini şöyle açıkladı: “Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare çizgisi de eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun

⁵⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1447

⁵⁹ a.g.e., c. 5, s. 1452. Geçen ayet: *Mülk*, 10

⁶⁰ a.g.e., c. 5, s. 68 (“*Tuhfetu’l- ‘Ukûl*”, s. 60)

emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler de musibetlerdir. Bu musibet oku yolunu şaşırarak insana değmese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer.”⁶¹

Ebi Abdullah Ca‘fer bin Muhammed es-Sâdık’tan (ra) rivâyetle, fakir bir adam yanında zengin bir adamla beraber Nebî’nin (sav) yanına geldi. Zengin olan fakirden geri durdu. Resûlullah (sav), neden böyle yaptın? Fakirliğinin sana bulaşmasından ya da senin zenginliğinin ona yapışmasından mı korktun? dedi. Adam, Ey Allah’ın Resûlü böyle söylediğin için malımın yarısı onun olsun dedi. Resûlullah, fakir olana, “Bunu ondan kabul ediyor musun” dedi. “Hayır” dedi. Resûlullah, “Neden” diye sordu. “Onun başına gelen şey benim de başıma gelir diye korkuyorum” dedi.

Nebî (sav) şöyle buyurmuştur:

“Âlimler, sultanla içli dışlı olmadığı müddetçe Resûlullah’ın emanetçileridir. Eğer sultanla içli dışlı olursa ve dünyaya dalarsa Resûlullah’a ihanet etmiş olur. Onlara dikkat edin!”⁶²

Nebî (sav), sahâbîlerine şöyle dedi:

“İlim tahsil edin ve onu yumuşak huyluluk ve sükunetle tahsil edin ta ki zorba âlimlerden olmayasınız ve ilminiz cehaletinize dayanmış olmasın.”⁶³

Peygamber(sav) hutbelerinden birinde şöyle buyurmuştur:

“Hesaba çekilmeden önce siz kendinizi hesaba çekin! Azap görmeden önce kendinizi buna hazırlayın. Rahatsız edilmeden önce yolculuğa hazır olun. Bu bir adalet, yargı ve hak pozisyonudur.”⁶⁴

Nebî (sav), Ebî Zer’e (ra) tavsiyesi şöyle olmuştur:

⁶¹ el-‘Âmilî, c. 1, s. 104

⁶² a.g.e., c. 1, s. 349 (“*El-Cami’u’s-Sağîr*”, c. 2, s. 190-91, rak. 5701)

⁶³ a.g.e., c. 1, s. 349 (“*Kenzu’l-Fevâid*”, s. 240)

⁶⁴ a.g.e., c. 1, s. 353 (“*Aâmu’d-Dîn li’d-Deylemî*”)

“Ömrünü harcamada, altın ve paralarını harcamaktan daha cimri ol. Sana faydası olmayan şeyi bırak. Malayani şeylerden konuşma. Paralarını biriktirip muhafaza ettiğin gibi dilini de muhafaza et!”⁶⁵

Nebî (sav) şöyle diyor:

“Kim bir günah işler de kalbi bundan rahatsız olursa, tövbe etmese dahi Allah bu günahını bağışlamıştır.”⁶⁶

İnsanların efendisi Peygamber (sav)’den şöyle bildirilir:

“Kıyamet günü her gün onun ömründen yirmi dört bölme açılır; bu, gece ve gündüz saatlerin sayısıdır. Bu bölme, ı ışık ve mutlulukla doludur. Kul bunu izlerken bir rahatlık ve mutluluk elde eder.

Fakat bu cehennem ehli için açıldığında, Rabbine itaat etmesi gerektiği saatte itaat etmediği için ateşin acısından korkar. Sonra bir başka bölme açılır. Onda dehşet verici bir karanlık görür. Onu izlediği vakit büyük bir korku ve paniğe kapılır. Sonra ona bir bölme daha açılır. Onda kendisini memnun edecek ya da kötü hissettirecek bir şey bulmaz. Bu dünya için çalıştığı veya uyuduğu saatlerdir. İyiliklerle doldurabileceği yerde bu şekilde geçirdiği için tarif edilmez bir pişmanlık ve ziyan hissedecektir. Allahu Teâlâ bunun için “Aldanma günü” demiştir.”⁶⁷

Ebi Abdullah (ra), Resûlullah’tan (sav) şöyle rivâyet etmiştir:

“Kur’ân’ı Arapların ses bilgisine ve nağmelerine uygun okuyunuz. Fasık ve kibirli kimselerin yaptığı nağmeden sakının. Benden sonra öyle bir kavim gelecek ki Kur’ân’ı şarkıya dönüştürecekler.”⁶⁸

Tayyibî’nin “*Mişkât*”ından:

Bildiğime göre, Ebû Hureyre, Resûlullah’ın (sav) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

⁶⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 415 (“*Mekârimu’l-Ahlâk li’t-Tabresî*”, s. 460-461)

⁶⁶ a.g.e., c. 1, s. 425

⁶⁷ a.g.e., c. 2, s. 525 (“*Teğabûn*”, 9; “*İddetu’d-Dâ’ir*”, s. 103)

⁶⁸ a.g.e., c. 2, s. 665 (“*Sünenu Ebû Davud*”, c. 2, s. 311)

“Allah, her yüz yılın başında bu ümmet için dinini yenileyecek bir (müceddid) gönderir.” (*Ebû Davud*’tan rivâyetle).⁶⁹

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla,

Allah’ın selâmı, insanların efendisi ve mahşerde şefaatçimiz olanın üzerine olsun ki şöyle buyuruyor:

“Dünya, imtihan, olgunlaşma ve zahmet yeridir. Dünya mutluları çekip almıştır. Ve mutsuzları da zorla çekip alır. Dünyada insanların en mutlusu ondan yüz çevirendir. Onu arzulayan ise umutsuz ve mutsuzdur. Rabbine sığındığı, tövbe ettiği ve ahirete gitmeden önce dünyevi arzularına galip gelen bir kula ne mutlu.”⁷⁰

Nebî’nin (sav) her şeyden ferağat eden bir gencin yanına gittiği ve ona şöyle dediği rivâyet olunur:

“Nasıl elini, eteğini çektin her şeyden?” Dedi ki: “Allah’tan umut ediyorum ve günahlarım için de korkuyorum.” Nebî (sav) dedi: “Allah, kula bunu bildirmediğe bu ikisi bir kulun kalbinde bir araya gelmez.”⁷¹

Nebî’ye (sav) bir adam gelip, “Ya Resûlullah, bana nasihatte bulun!” dedi. O da şöyle buyurdu: “Dilini tut!” Tekrar, “Ya Resûlullah, bana nasihatte bulun! dedi. O da şöyle buyurdu: “Dilini tut!” Tekrar, “Ya Resûlullah, bana nasihatte bulun!” dedi. O da şöyle buyurdu: “Dilini tut! Dikkat et, insanları burunları üzerinde süründüren, boş kelimeleri değil midir!”⁷²

“*Kitabü’l-Verrâm*”da şöyle geçer:

Nebî (sav), Ebi Zer’e şöyle tavsiyede bulunmuştur:

“Ey Ebû Zer, benim mesicidimde kılınan namaz Mescid-i Harâm dışındaki bütün mescitlerde kılınan bin namaz mesabesindedir. Mescid-i Haram’da kılınan namaz ise, yüz bin namaza eşittir. Ama bunların en hayırlısı kişinin evinde kıldığı namazdır. Çünkü onu

⁶⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 665 (“*Sünenü Ebû Davud*”, c. 2, s. 311)

⁷⁰ a.g.e., c. 1, s. 722

⁷¹ a.g.e., c. 2, s. 776 (“*Ravdetü’l-Vâizîn*”, s. 503)

⁷² a.g.e., c. 2, s. 820 (“*El-Kâfi*”, c. 2, s. 115)

Allah'tan başkası görmez ve sadece Allah rızası için namazını kılar.⁷³

“*El-İhyâ*”, *Kitabu'l-Uzle*'de şöyle geçer:

Peygamberlerin efendisi bir şey satın alıyordu ve sonra onu kendisi taşıdı. Sonra satıcı dedi ki: “Ya Resûlullah, yükü bana ver; ben taşıyayım!” Resûlullah dedi ki: “Doğru olanı, eşyanın sahibince taşınmasıdır.”⁷⁴

“Eğer siz, hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ Hazretleri sizi helak eder ve yerinize günah işleyecek (fakat tövbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı.”⁷⁵

Enes b. Mâlik (ra) anlatıyor:

Resûlullah (s.a.v) bize, Ced'a adındaki devesi üzerinden şöyle hitap etmiştir:

“Ey insanlar! Sanki bu dünyada ölüm bizim için değil de başkası için yazılmış. Sanki oradaki hak bize değil de başka insanlar üzerine yazılmıştır. Sanki ölümler yakında dönecek yolcularmış, biz de onlardan sonra dünyada ebediyen kalacakmışız gibi onların miraslarını yiyoruz.

Her türlü öğüt verici olay ve hadiseden ders almıyor ve kendimize çeki düzen vermiyoruz. Bu durum, gaflet ve ahiret hayatını önemsememekten başka bir şey değildir.

Her nasihati unutmuş ve başımıza belâların gelmesinden korkmuyoruz.

Kendi kusurlarıyla uğraşmaktan başkalarının kusurlarını görmeyen kimseye ne mutlu! Kendi ayıplarıyla meşgul olup kendini temize çıkaran ve başkalarının ayıplarıyla uğraşmayana müjdeler olsun!

Geçimini helal yollardan kazanıp, Allah'ın meşru kıldığı yollara harcayana da müjdeler olsun!

İlim ve hikmet sahipleriyle hemhal olan ve ömrünü bu yolda harcayana ne mutlu! Fakir, yoksul kimselerle kaynaşan, onlara gereken iltifatı ve değeri veren kişiye ne mutlu!

⁷³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 825. (“*Mecmû'atu'l-Verrâm*”: 2: 373)

⁷⁴ a.g.e., c. 2, s. 903.

⁷⁵ a.g.e., c. 2, s. 988.

Zulüm ve günah ehlinde, zÂlimden uzak olana, nefs-i emmaresine uymayıp, ahlâkını güzelleştirene, gönlünü kirlerden arındıranlara ve insanlara zararı dokunmayana ne mutlu!

Servetinin fazlasını Allah yolunda harcayana, lüzumsuz, malayani konuşmalardan kendini sakındırana ne mutlu!

Sünnete tabi olup bid'ata itibar etmeyene ne mutlu!

Kendini küçük düşürmeden, tevazu gösteren, malından günâh işlemeksizin Allah (c.c.) yolunda harcayan, din ve hikmet sâhibleriyle oturup kalkan, fakir ve yoksullara merhamet eden kimseye ne mutlu! Malının fazlasını harcayan, fakat sözünün fazlasını tutan, sünnete sarılıp bidate dönmeyen kimseye ne mutlu!”⁷⁶

Peygamber eşlerinden biri anlatır:

Bir koyun kestik hayvanın omuzu dışında hepsini sadaka olarak verdik. Peygamber’e (sav) dedim ki: “Omuzu dışında bir şey kalmadı.” O dedi ki: “Omuzu dışında her şey kaldı.”⁷⁷

Peygamber’den (sav):

“Allah’tan bir şey istediğinde istediğin şeyi isimlendir. Çünkü Allah ihtiyaçların O’na açılmasını sever.”⁷⁸

Sâdık’ın (as) *el-Kâfi*’sinden:

Allah’ın Resûlü şöyle dedi: “Ey fakirler topluluğu, iyi bir ruha sahip olun! Gönülden Allah’a razı olun ki Allah da fakirliğinizden dolayı size sevap yazsın. Bunu yapmazsanız size ondan bir sevap yoktur.”⁷⁹

Peygamberimizin (sav) Ebû Zer’e olan öğütlerinden:

“Sabahladığında, akşam kendinle konuşma ve akşamladığında, sabah kendinle konuşma, hastalıktan önce sağlığın kıymetini ve ölümünden önce hayatının kıymetini bil. Sen yarınki durumunu bilemezsin. Ey Ebû Zer, ömrüne, altın ve dirhemlerine verdiği değerden

⁷⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1029

⁷⁷ a.g.e., c. 3, s. 1061

⁷⁸ a.g.e., c. 3, s. 1152. (“*El-Kâfi*”, c. 2, s. 471)

⁷⁹ a.g.e., c. 3, s. 1186. (“*El-Kâfi*”, c. 2, s. 263)

daha büyük bir değer ver. Ey Ebû Zer, kim insanların kendisine teveccühü için ilmi talep ederse cennetin kokusunu alamaz. Ey Ebû Zer, günahın küçüklüğüne bakma, ama isyan edenlere bak. Ey Ebû Zer, sana kendisinden hiçbir fayda olmayan şeyi bırak ve seni ilgilendirmeyen şeyi söyleme. Paranı değil dilini sakla. Ey Ebû Zer, eğer ecele ve varış noktasına bakarsan, gurur ve kibirden nefret edersin.”⁸⁰

Nebî (sav) İbn-i Mes’ûd’a şöyle vasiyet etmiştir:

“Nur kalbe indiği zaman kalp açılır ve genişler.” Denildi ki: “Ya Resûlullah, bunun bir delili var mıdır?” “Evet, gurur memleketinden (dünya) yüz çevirip sonsuzluk memleketine yönelmektir ve ölüm gelmeden önce onun için hazırlanmaktır.”⁸¹

İbn-i Mes’ûd’a tavsiyelerinden:

“Cenneti arzulayan hayırda yarışır. Cehennemden korkan ise şehvi arzuları terk eder. Ölümü ümit eden, ibadetlere rağbet eder. Dünyadan elini çeken kimse için musibetler önemsiz olur.”⁸²

Nebî’ye (sav), kendisine korku ve hüzn bulunmayan Allah’ın dostları hakkında soruldu. Dedi ki: “İnsanlar, dünyanın zahirine bakarken onlar batınına bakarlar. İnsanlar dünyanın acele işleriyle uğraşırken onlar işlerin sonuçları ve akıbetleriyle ilgilenirler. Onlar ölmeden önce öldüler ve dünyadaki şeylerin onları terk edeceğini bildikleri için önce onlar terk ettiler.”⁸³

Nebî (sav) şöyle dedi:

“İlim Süreyyâ yıldızında olsa da Fars diyarından insanlar ona ulaşacaklardır.”⁸⁴

el-İhyâ’dan: Câbir’den (ra) rivâyetle dedi ki:

Resûlullah (sav), Fatma’nın (as) yanına gitti. Değirmenle buğday öğüttüğünü ve üzerinde deve eclesinden bir kıyafet olduğunu gördü ve ona bakıp ağlayarak şöyle dedi:

⁸⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1193

⁸¹ a.g.e., c. 3, s. 1236

⁸² a.g.e., c. 3, s. 1236

⁸³ a.g.e., c. 3, s. 1242

⁸⁴ a.g.e., c. 3, s. 1257

“Ahiretteki mutluluk için dünyadaki acıya katlan!” Bunun üzerine şu ayet indi:

“Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın!”⁸⁵

Peygamber’in (sav) Müminlerin Emiri’ne (as) nasihati:

“Ali, insanların en kötüsü ahiretini satandır. Ve bundan daha kötüsü ahiretini başkası için dünyaya satandır.”⁸⁶

Ebi Abdullah Ca‘fer b. Muhammed es-Sâdık (a.s) şöyle dedi:

“Resûlullah (sav) dedi ki: Havariler İsa’ya (as) şöyle dedi: “Ya Ruhullah, kiminle oturup kalkalım?” Dedi: “Yüzü size Allah’ı hatırlatan, konuşması ilminizi artıran ve yaptıklarıyla da ahireti özendiren kimseyle oturup kalkın.”⁸⁷

İbn-i ‘Abbâs’tan rivâyetle, Nebî’ye (sav) bir cemaat gelip şöyle dedi: “Filanca uzun zamandır oruçlu, geceleri kalkar ve bolca zikirle uğraşır. Nebî (sav) der ki: Kim yiyip içmesini kısıbiliyor? “Hepimiz” dediler. Nebî, o halde hepiniz ondan daha hayırlısınız dedi.”⁸⁸

Peygamberlerin efendisi ve bütün geçmiş ve gelmişlerin en şereflişine ve âline salat ve selâm olsun, şöyle buyurur:

“Müminin kalbi Allah korkusundan titrerse, ağaçlarından yaprakları dökülmesi gibi günahları da ondan dökülür.”⁸⁹

Ve yine Peygamber (sav) dedi ki:

“Bir kul şayet felaketi bir lütuf olarak kabul etmeyene kadar ve refahı bir zorluk olarak görmeyene kadar mümin olamaz. Çünkü bu dünyanın ızdırabı ahirette bir nimettir ve bu dünyanın refahı ahirette bir ızdırabtır.”⁹⁰

Ve en iyi salavatlar, en mükemmel selâmlar onun ve âlinin üzerine olsun ki şöyle buyurdu:

⁸⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1277 (Geçtiği ayet: *Duhâ*, 5)

⁸⁶ a.g.e., c. 3, s. 1285

⁸⁷ a.g.e., c. 5, s. 1423 (“*El-Kâfî*”, c. 1, s. 39)

⁸⁸ a.g.e., c. 3, s. 1088

⁸⁹ a.g.e., c. 5, s. 1360

⁹⁰ a.g.e., c. 5, s. 1360

“Yüce Allah diyor ki: “Eğer kullarımdan birinin bedeninin, parasının veya çocuğunun başına bir felaket gelip de o zaman bunu güzel bir sabırla karşılarsa, onun için bir mizan kurmaktan veya onun için bir kitap açmaktan hicap ederim.”⁹¹

2.4.3. Ahlâkî ve Hikmetli Sözler

Keşkül, el-‘Âmilî, ’nin deyimiyle, en değerlileri bir araya getiren antolojik bir eserdir. Eserin en müteheyyic, dersâmiz ve zevkâver kısmını hikmetli sözler teşkil etmektedir. Her biri uzun tecrübeler sonucunda hikmet ve irfan süzgecinden geçirilerek kaleme alınmış veya dilden dile dolaşmış veciz ifadelerdir. Bu hikmetli sözler, *Keşkül* kabına en fazla alınmış değerlileri oluşturmaktadır. Okura adeta Şeyhin dizinin dibinde oturup ondan nasihat alıyormuş hissi vermektedir.

el-‘Âmilî, diğer bölümlerde de olduğu gibi, bu bölümde de hükemâların ismini zikretmeden “Hükemâdan biri şöyle demiş” diyerek hikmetli sözleri bizlere aktarmıştır. Bununla kalmayıp peygamberlerden, halifelerden, devlet adamlarından, büyük mutasavvıflardan seçkin sözler nakletmiştir. ‘Âmilî, ’nin alıntısını yaptığı hikmetli sözlerin konuları genel olarak şöyle sıralanabilir: Kanaat, edep, tevazu, cömertlik, yiğitlik, erdemlilik, paylaşım, sabır, dürüstlük, vb.

‘Âmilî, çeşitli kaynaklardan sözlerin en anlamlıları ve en tesirlilerini alma noktasında azami ihtimam göstermiştir. Alıntısını yaptığı sözler kulaktan önce kalbe değmektedir. Bu görüşü bir alıntısıyla şu şekilde desteklemektedir:

سنل بعض البلغاء ما أحسن الكلام؟ فقال: إا إلى أذن لذي ليس لفظه ك: أسرع من معناه إلى قلبك

Belâğatçılardan birine, “Sözün en güzeli hangisidir?” diye soruldu. Dedi ki: “Sözün manasının, lafzının kulağa ulaşmasından evvel kalbe ulaşanıdır.”⁹²

⁹¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1360

⁹² a.g.e., c. 2, s. 896

Bu çalışmada hikmetli sözler; peygamber sözleri, sahâbî sözleri, zahidlerin sözleri ve diğer hükemâların sözleri başlıkları altında tasnif edildi. Bu manidar ve hikmetli sözlerden bazıları örnek olarak ele alındı.

2.4.3.1. Peygamber Sözleri

Hikmetli ve Ahlâkî sözlerin başında, peygamber sözleri vardır. *Keşkül*'de, farklı peygamberlerin isimleri zikredilerek onların sözleri nakledilmiştir. Kitaptan bazı örnekler şu şekildedir:

Mûsâ (as) şöyle dedi: “Sakın seyahati küçük görmeyin. Ben kimsenin elde edemediğini yolculukta elde ettim. Allah, risaletini, yüceliğini ve kemalini yolculukla üstün kılıyor / seçkin kılmak istiyor.”⁹³

Süleyman b. Davûd'un (as) tavsiyelerinden biri şöyledir:

“Ey İsrailoğulları, karınlarınıza helal dışında bir şey girmesin ve ağızlarınızdan hayır dışında söz çıkmasın.”⁹⁴

‘İsâ (as) şöyle diyordu:

“Ey dünya, sen var oldun ama ben sende var olamadım. Varlığın devam ediyor ama ben sende hala var olamıyorum. Senin için olan mutsuzluklarıma üzülüyorum.”⁹⁵

2.4.3.2. Sahâbîlerin Sözleri

Keşkül'de sahâbîlerden en çok Hz. Ali'den nakiller vardır. Bunun sayısı oldukça fazla olduğundan çalışmada ayrı bir tasnifle ele alındı. Her ne kadar el-‘Âmilî'nin Hz.

⁹³ .g.e., c. 5, s. 956

⁹⁴ a.g.e., c. 1, s. 171

⁹⁵ a.g.e., c. 5, s. 1380

Ali'den bu denli alıntılar yapmasından ötürü Şîî mezhebiyle samimi bir bağının olduğu düşünülse de aynı zamanda Hz. Ayşe'den de birçok alıntılar yaptığı göz ardı edilmemelidir. Eserdeki sahâbî sözlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

‘Alî b. Ebî Talib (ra) elbisesinde tuz ve hurma taşıyordu. Şöyle dedi: “Olgun kimse, ailesine faydalı olduğu müddetçe olgunluğundan bir şey kaybetmez.”⁹⁶

Ayşe (r. anha) şöyle demiştir: “Dört gece geçti ve Resûlullah’ın (sav) evinde bir ışık ve kandil yoktu. Ona ne ile yaşadıkları soruldu: “Hurma ve su ile” dedi.⁹⁷

Hasan b. ‘Alî (ra) dilencilerin yanından geçiyordu. Önlerindeki ekmek kırıntılarını topluyorlardı. Sonra dediler ki: “Haydi, Resûlullah’ın torunu, yemeğe gelmez misin?” O da yol üstünde oturup onlarla beraber yedi. Sonra atına binip şöyle dedi: “Allah kibirli kimseleri sevmez.”⁹⁸

İbn-i ‘Abbâs diyor ki:

Resûlullah’tan (sav) sonra ‘Alî b. Ebî Talib tarafından yazılmış olan böylesine bir yazı görmedim:

“İnsanoğlu elinde olmayanı elde ettiğinde sevinir, kaybettiğinde ise üzülür. Ne dünya da elde ettiğine sevin ne de kaybettiğine üzül. Çalışmadan ahireti arzulayanlardan ve uzun yaşama arzusuyla beraber tövbe edenlerden olma. Vesselâm!”⁹⁹

2.4.3.4. Zahitlerin Sözleri

Sözlükte zühd, “bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek” gibi anlamlara gelir. Malı az olan kişiye müzhid, az yemek yiyene zâhid, az olan şeye zehîd, dünyaya karşı perhiz hayatı yaşamaya zehâdet denir.¹⁰⁰

⁹⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 903

⁹⁷ a.g.e., c. 3, s. 1278

⁹⁸ a.g.e., c. 2, s. 903

⁹⁹ a.g.e., c. 2, s. 819

¹⁰⁰ Semih, Ceyhan, *TDV Ansiklopedesi, Zühd Mad.*, c. 44, s. 530

2.4.3.5. Keşkûl'de Zahid Tanımı

İhyâ'da, Yahyâ bin Mu'âz'ın şunları söylediği nakledilmiştir:

Güvenilir zahid; bulduğunu yiyen, kendini örtecek kadar giyinen; meskeni hapsolunduğu yerdir, meclisi yalnızlıktır. Kabir onun yatağı ve itibarı fikridir. Konuşması Kur'ân'dır. Rab, onun arkadaşı, zikir onun yoldaşı ve münzevilik onun en yakınıdır. Hüzün onun işidir, haya onun şiarıdır; açlık onu daimî kılan şeydir. Kelamı hikmettir, toprak yatağı, takva azığı, sükût ganimeti, sabrı dayanağı, tevekkül kanaati, akıl rehberi, ibadet mesleği ve eriştiği yer cennettir.¹⁰¹

Zahidin biri şöyle dedi ki: “Gece olmasaydı, bu dünyada kalmak istemezdim.”¹⁰²

Abdallardan biri şöyle demiş:

“Mağripte geçiyordum. Bir doktorun hastaları tedavi ettiğini gördüm. O'na şöyle dedim: Allah sana merhamet etsin, benim de hastalığımı tedavi et. Bir saat boyunca rahatsızlığıma baktı ve şöyle dedi: Fakirlik bitkisini ve tevazu meyvesini, sabır yaprağıyla beraber al. Hepsini inanç/güven kabında biriktir. Sonra üzerine haşyet suyu dök. Altına da hüzün ateşini tutuştur. Sonra gözlem süzgeciyle rıza bardağına süz. Ve tevekkül içeceğiyle onu karıştır. Sonra dürüstlük avucuyla onu al ve tövbe bardağıyla onu iç. Ondan sonra takva suyuyla mazmaza yap. Ve hırs ve aç gözlülüktan sakın. Allah'ın izniyle, Allah sana şifa verecek.”¹⁰³

2.4.3.6. Ca'fer es-Sâdık (as) Sözlerinden

Ca'fer es-Sâdık, h. 80 (m. 699) veya h. 83 (m. 702) yılında Medine'de doğdu.

Babası İsnâaşeriyye'nin beşinci imâmı Muhammed el-Bâkır, annesi Hz. Ebû Bekir'in torunu olan Kasım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir. Böylece Ca'fer es-Sâdık'ın soyu, baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır. Ca'fer es-Sâdık

¹⁰¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1372

¹⁰² a.g.e., c. 3, s. 1103

¹⁰³ a.g.e., c. 1, s. 60-61 (Abdallardan biri dediği Ebû Hasan Sırrî b. Muğalis es-Sekati'dir (h. 253). Tasavvuf büyüklerindendir. Bağdaatlıdır. Orada doğmuş ve orada ölmüştür. Bağdatta tasavvuf konuları hakkında konuşan ilk kimsedir.)

tasavvuf tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Bir tarikat olmaktan çok tasavvufî bir tavrı ifade eden “Aşkîyye” mensupları, silsilelerini Ca‘fer es-Sâdık’la başlatırlar.¹⁰⁴

Keşkül’de, yukarıda da zikredildiği gibi tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan Ca‘fer es-Sâdık’tan birçok alıntılar vardır. Bu alıntılar manevi öğretileri içerir. el’Âmilî, “Ca‘fer” kelimesini zikretmeden sadece “es-Sâdık” kelimesiyle alıntılarına başlamıştır.

Sâdık’ın (as) “*el-Kâfi*”sinden:

“Kulun imanı arttığında maişetinde de darlık artar.” yine el-Kâfi’de şöyle geçer:

“Müminler rızık talebinde kararlılıkla Allah’a yalvarıp yakarmazlarsa, Allah onları maişet konusunda içlerinde bulundukları durumdan daha zorlu bir duruma sokar.”

Sâdık’tan (as):

“Ahirete nazaran dünya, mahpusun hapsidir.”

Sâdık’tan (as), (“*el-Kâfi*”den):

“Musa (as), Hıdır’a (as), ‘Bana nasihat et!’ dedi. ‘Sana zarar vermeyen şeye yapış!’ dedi. ‘Aynı şekilde, ondan başka sana yarar sağlamayan şeye bağlan!’”¹⁰⁵

es-Sâdık’a (as), hitabetlerin, mektupların ve Şiirlerin çabucak insanın canını sıkmasına karşın Kur’ân’ın tekrarlanmasının hiç sıkıntı vermemesinin sebebi soruldu.

“Çünkü ihtiyaç sona erdiğinde, bunlara ihtiyaç kalmaz. Ama Kur’ân her zaman ve her an insanlar için bir ihtiyaçtır. Bu yüzden kendisinden asla sıkınılmaz” dedi.¹⁰⁶

Keşfi l-Gumme’de, Sâdık’tan (as) şöyle aktarılır:

“Mutlu kimse, içinde yalnızlığı bulup onunla uğraşan kimsedir.”¹⁰⁷

“*el-Ravdâ*” kitabından:

Sâdık’tan (as) nakille, dedi ki: “Allah, babasının dostunu koruyanları korur.”¹⁰⁸

As’ın sözlerinden:

¹⁰⁴ Öz, Mustafa, *TDV Ansiklopedisi*, “Ca‘fer es-Sadık Mad”., c. 7, s. 1

¹⁰⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1184

¹⁰⁶ a.g.e., c. 3, s. 1243

¹⁰⁷ a.g.e., c. 3, s. 1255

¹⁰⁸ a.g.e., c. 5, s. 1151

“Kim sessizliğe yapışırsa, gözler onun önünde saygıyla eğilir ve onun hakkındaki düşünceler güzelleşir.”¹⁰⁹

Hükemâdan şöyle nakledilmektedir:

“Dünya var oldukça ilkbahar da var olacaktır.”

Bunun anlamı şudur: Üstün meziyetleri elde etmek her dem mümkündür. İster gençlik ister orta yaşlılık ister yaşlılık dönemlerinde olsun. Üstün özellikleri elde etmenin yaşı ve vakti yoktur.

وما أحسن ما قال ومن قال

هذا زمن الربيع عالج كبدي يا

صاح فلا تخل من الراح يدي

البلبل يتلو ويقول انتبهوا

العمر مضى وما مضى لم يعد

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“Şu ilkbahar mevsimi ciğerlerime şifadır

Ey dost, elimi bırakma

Bülbül yüksek sesle ötüp dikkat edin diyor

Ömür geçti gitti ve geçen bir daha dönmez.”¹¹⁰

Zûrî'nin *Tarihu'l-Hükemâ* 'sında şu geçer:

Bir adam denizdeyken gemisi kırıldı. Ve bir adaya düştü. Ardından yere bir şekil çizdi.

Bu adanın sakinlerinden bazıları onu gördü ve onu Melike götürdüler. Melik ona kalacak yer sağladı ve ihsanlarda bulundu. Ve Melik diğer ülkelere şöyle bir yazı yazdı:

“Ey insanlar şayet denizde geminiz kırılırsa, kazançtasınız. Gemiciniz sizinle olacaktır.”¹¹¹

¹⁰⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1391

¹¹⁰ a.g.e., c. 1, s. 349

¹¹¹ a.g.e., c. 2, s. 824

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Kim kanaat ederse, fakir dahi olsa zengindir. Kim kanaat etmezse, zengin dahi olsa fakirdir.”

Bir diğeri şöyle dedi:

“Eğer bir yücelik istiyorsan onu itaatte ara ve zenginlik arıyorsan onu kanaatte ara.”¹¹²

Hükemâdan biri, edebin makamlardan bir makam olduğunu söyledi ve dedi ki:

“Üstünlük soy sople değil, akıl ve tavırladır. Çünkü kötü davranışlara sahip olan soyunu kaybedecek ve akıllı olan da kökenini kaybedecektir.”¹¹³

Hükemâdan birine şöyle soruldu:

“Altından daha güzel bir şey gördün mü?” Dedi ki: “Evet, kanaat!” Ve buna karşı, hükemâdan biri de şöyle demiştir: “Bir şeyden vaz geçmek, onunla zenginleşmekten daha hayırlıdır.”¹¹⁴

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Fakirliğin en büyük şerefi, fakirleştiği için Allah’a isyan eden kimseyi bulamazsın.

Ama insanlardan en çok isyan edenler zengin olmak isteyenlerdir.

أخذ هذا المعنى المحمود الوراق

فقال يا عايب الفقر ألا تنزجر

عيب الغنى أكثر لو تعتبر إنك

تعصي لتنال الغنى ولست

تعصي الله كي تفتقر

Bu bağlamda, Mahmut el-Verak şöyle der:

“Ey fakirlik ayıbından azarlanan,

Zenginliğin kusuru düşünüldüğünde daha çoktur.

¹¹² a.g.e., c. 2, s. 830

¹¹³ a.g.e., c. 2, s. 869

¹¹⁴ a.g.e., c. 2, s. 903

Sen zenginliğı elde etmek için isyan ediyorsun!”

Hükemâdan biri şöyle der:

“Kalbi daralanın dili açılır.”¹¹⁵

Hükemâdan biri şöyle der:

“Allah iki dünyanın faydasını, güzelliğini yer yüzünde bir araya getirmemiştir.

Aksine onları ayırmıştır.”¹¹⁶

Hükemâdan birine, “Kardeşini mi yoksa arkadaşını mı daha çok seviyorsun?” diye soruldu. Dedi ki: “Kardeşimi arkadaş gibi olduğunda seviyorum.”¹¹⁷

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“İnsanların en iyisi sensin, en kötü sözlü sensin sözünden daha çok hoşuna gidiyorsa en kötüsü sensin.”¹¹⁸

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Çocuklarınızdan Ahlâkları yüzünden nefret etmeyin, çünkü onlar sizin zamanınızdan farklı bir zamanda yaratılmışlardır.”¹¹⁹

Hükemâdan biri şöyle diyor:

“Hiçbir şey hayat kadar değerli değildir. Ve ebedi hayat dışında başka işlerle hayatı tüketmekten daha büyük bir zulüm yoktur.”¹²⁰

Bir adam Ebû Derda’ya, “Neden ölümden nefret ediyoruz?” diye sordu. Dedi ki:

“Ahiretinizi yıkıp dünyanızı inşa ettiğiniz için. Bu yüzden yerleşik hayattan dağınık hayata geçmekten nefret ediyorsunuz.”¹²¹

¹¹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 917

¹¹⁶ a.g.e., c. 2, s. 921

¹¹⁷ a.g.e., c. 2, s. 929

¹¹⁸ a.g.e., c. 2, s. 961

¹¹⁹ a.g.e., c. 2, s. 1008

¹²⁰ a.g.e., c. 1, s. 419

¹²¹ a.g.e., c. 3, s. 1062 (Ed-Derdâ: Uveymir b. Mâlik b. Kays b. Ümeyye el-Ensârî el-Hazrecî. Ebû Derdâ). Sahabilerdendir. Fars hükemâlarındandır. İslâmiyet’ten önce ticaretle uğraşırdı. Sonra ibadeti için ticareti bıraktı. Ömer b. Hattâb’ın talimatıyla Şam’da ilk kadılık yapan kimsedir. Şam’da vefat etti.)

Kadın bedevilerden birine, “zillet nedir” diye soruldu. Dedi ki: “Onurlu kimsenin aşağılık kimsenin kapısında beklemesidir. Sonra da ona izin verilmemesidir.” Peki, “şeref nedir” diye soruldu: “Cömertlik gerdanlığının erkeklerin boynunda olmasıdır” dedi.

Bir adam, A’mâşe dedi ki: “Parayı seviyor musun?” O, “Böylesine bir sorunun sorulmamasını seviyorum” dedi.

Âlimlerden birine, Yüce Allah’ın, “İsteyeni sakın boş çevirme!” ayeti hakkında soruldu. “Bundan kasıt, ilim talebesidir” dedi.

Hükemâdan biri şöyle diyor:

“Bir âlimi cezalandırmak istiyorsan, onun yanına bir cahili koy!”¹²²

Hükemânın sözlerinden:

“Arkadaş, ruh nesebindendir. Akriba, kan, beden nesebindendir.”¹²³

Şehrezûrî, “*Tarihu ’l-Hükemâ*”sında şöyle der:

“Pisagor’a, “Zenginlerin Âlimlerin kapısına gitmesinden ziyade Âlimlerin zenginlerin kapısına gitmesi hakkında ne düşünüyorsun?” diye soruldu. O, “Âlimlerin ilmi zenginler sayesinde, zenginlerin cehaleti ise âlimler sayesinde” dedi.¹²⁴

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“Senden daha zengin olan biriyle arkadaşlık etme. Çünkü harcama konusunda onunla eşit olursan sana zarar verir ve seni küçük düşürür.” (Bu, Sâdık’ın (as) bazı arkadaşlarına olan tavsiyesinden alınmıştır.)¹²⁵

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Senin bir şeyden uzaklaşman, o şeyin senden uzaklaşmasından daha hayırlıdır.”¹²⁶

Hükemâdan biri şöyle dedi:

¹²² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1096-1097

¹²³ a.g.e., c. 3, s. 1100

¹²⁴ a.g.e., c. 3, s. 1204

¹²⁵ a.g.e., c. 3, s. 1222

¹²⁶ a.g.e., c. 3, s. 1255

“Yiğitlik, açıkça yapmaktan utandığın şeyi gizliden de yapmamaktır.” Bir diğeri de şöyle dedi:

“Yiğitliğin zirvesi, mürüvveti terk etmede lezzet olduğu gibi lezzeti de terk etmektedir.”¹²⁷

Hükemâdan biri kardeşlerine şöyle der:

“İlim tahsil edin ki zaman sizi eleştirsın ama siz zamandan ötürü eleştirilmeyin!”¹²⁸

Hükemâlardan biri şöyle der:

“Çiftçilerin en erdemlisi, işlerinde birbirleriyle yardımlaşandır. Tacirlerin en hayırlısı, mallarını birbirleriyle paylaşandır. Meliklerin en hayırlısı, siyasi fikir alışverişinde bulunanlardır. Âlimlerin en hayırlısı, ilahi hükümler konusunda birbirleriyle yardımlaşanlardır. Bu dört sınıf arasındaki ortak erdemlilik, hayat ve varılacak yer için maslahat üzerine iş birliği içinde olmaktır.”¹²⁹

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“On şeyden on şeyi kurtar: Beladan başını, acelecilikten sabrını, israftan cömertliğini, savurganlıktan tasarrufçuluğunu, kargaşadan korkusuzluğunu, cimrilikten cömertliğini, büyülenmekten dürüstlüğü, alçaklıktan tevazuunu, aldatmadan sessizliğini ve unutkanlıktan gizliliğini.”¹³⁰

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Yemeğin lezzetini artıran, sevdiğin kişiyle beraber onu yemektir.”¹³¹

Hükemâdan biri şöyle der:

“Anlatıcının çabası dinleyicinin anlayışı kadardır.”¹³²

¹²⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1287

¹²⁸ a.g.e., c. 3, s. 1297

¹²⁹ a.g.e., c. 5, s. 1374

¹³⁰ a.g.e., c. 5, s. 1427-1428

¹³¹ a.g.e., c. 5, s. 1428

¹³² a.g.e., c. 5, s. 1444

Her şeyin bir rahatı vardır: Elbisenin rahatı, temiz olandadır. Evin rahatı da temizlenmesindedir.”¹³³

“*El-Cami’il-Kitap*”:

“Yeryüzünde yaşayan herkes ölümden nefret eder ama akıl gözüyle baksalar, onu büyük bir rahatlık olarak görecekler.”¹³⁴

İbn-i ‘Abbâs şöyle dedi:

“İnsan, Allah’tan istediği vakit ona en yakın, insanlardan istediği vakit ise ona en uzaklardan olur.”¹³⁵

Rebî’ b. Haysam şöyle diyor:

“Şayet günahlar açılıp saçılrsa, kimse kimseyle oturmazdı.”

Ebû Hazm şöyle diyor:

“Ev için çalışıp her günün her aşamasında oradan ayrılan; ev için de işi bırakıp giden insanlara şaşarım.”¹³⁶

“Kim dünyada kendini şerefleendirirse, dünya onun gözünde önemli olur.”¹³⁷

“Akıllı kimse, işi kaybetmeden önce bugünün işini yarına bırakmayandır.”¹³⁸

“Dünyanın, Allah’ın yanında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfirler bir yudum su ondan içemeyeceklerdi.”¹³⁹

Ebû Hazm dedi ki:

“Tövbe edene kadar ölmek istemiyoruz ve ölene kadar tövbe etmiyoruz.”¹⁴⁰

“Seni kötü hissettirecek bir kötülük, seni böbürlendirecek bir iyilikten daha hayırlıdır. Kendini kaybeden zekâsını da kaybeder.”¹⁴¹

¹³³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1459

¹³⁴ a.g.e., c. 1, s. 89 (Muhakkik dipnotu: Kaynak, *Kitabu'l-Ahraf*)

¹³⁵ a.g.e., c. 1, s. 341

¹³⁶ a.g.e., c. 1, s. 418

¹³⁷ a.g.e., c. 2, s. 848 (Muhakkik dipnotu: Bu söz, *Gureru'l-Hikem*’de geçer).

¹³⁸ a.g.e., c. 2, s. 848

¹³⁹ a.g.e., c. 2, s. 874 (Muhakkik dip.: İbn Ebi Şeybe’nin *el-Musannefi*, c. 8, s. 168)

¹⁴⁰ a.g.e., c. 2, s. 971

¹⁴¹ a.g.e., c. 2, s. 1007

Vaizlerden biri şöyle dedi:

“Uçup geçen şu günlerde ahiretiniz için çalışınız. Gündüz ve gece, senin için çalışmakta, sen de onlar için çalış!”

Şeyh, *eş-Şifâ* kitabının sonunda şöyle diyor:

“Erdemliliğin başı iffet, hikmet ve cesarettir ve kim bunları hikmet bakış açısıyla bir araya getirirse, kesinlikle mutlu olacaktır. Bunda başarılı olan peygamberlik özelliğiyle neredeyse insanlar arasında bir efendi olur. Ve yeryüzünde üstün bir sultan ve Allah’ın yeryüzündeki halifesi olur.”¹⁴²

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Yalanı, sana fayda ettiği yerde bırak! Çünkü bu sana zarar verir. Doğruluğu, sana zarar verdiğini gördüğün yerde ona yapış. Çünkü bu sana fayda verir.”¹⁴³

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Eğer size bilgi verilirse, ilmin ışığını günahların karanlığıyla söndürmeyin! Çünkü Âlimler, ilimlerinin ışığını aradıkları gün karanlıkta kalırlar. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: Bir adamın bilgiye ihaneti, paraya ihanetinden daha büyüktür.”¹⁴⁴

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Ben, yemek için tekellüfe girilmesini ve bu konuda kutlamalar yaparak fazlaca abartılmasını sevmiyorum. Bir adamın, insanların onun şan şerefine yüceleceğini bilmesi için yemeğini gelenlerin önüne sermesinden daha çirkin bir şey yoktur.”¹⁴⁵

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Zulüm insan tabiatından gelen bir şeydir. Bu ancak iki yolla engellenebilir: Ya ahiret korkusuyla (dinî bir sebeple) ya da kılıç korkusuyla (siyasî bir sebeple).

Ebû Talip bu konu hakkında şöyle diyor:

¹⁴² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1022.

¹⁴³ a.g.e., c. 5, s. 1490.

¹⁴⁴ a.g.e., c. 1, s. 348 (Hadis kaynağı: “*Kenzu ’l-‘Ummâl*”, c. 10, s. 242, rak. 2928)

¹⁴⁵ a.g.e., c. 5, s. 1428

“Zulüm, nefislerin kimyasından gelir, ancak namuslu kimsenin zulmetmemesi umulur.”¹⁴⁶

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Sabır iki çeşittir; birincisi, nefret edilene karşı sabır, ikincisi, arzu edilene karşı sabırdır. İkincisi, nefisler için daha güç bir durumdur.”¹⁴⁷

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Allah’a yemin olsun ki bu, her şeyi içine alan engelleyici bir sınırdır: Kötü olanı azaltmak, faydalı olanı artırmaktan daha iyidir.”¹⁴⁸

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Zavallı âdemoğlu, eğer fakirlikten korktuğu kadar ateşten de korksaydı her ikisinde de muvaffak olurdu. Dünyayı istediği kadar cenneti de isteseydi ikisini de kazanırdı. Zahirten halktan korktuğu kadar içten de Allah’tan korksaydı iki dünya saadetini elde ederdi.”¹⁴⁹

2.4.3.7. Hükemânın İhlâs Hakkındaki Görüşleri

Sehl şöyle dedi: “İhlâs, kulun hareket ve hareketsizlik halinde sadece Allah için olmasıdır.”

Bir diğeri şöyle dedi: “İşte İhlâs; çalışan kişinin ücret istememesidir.”

Muhasibî şöyle der: “İhlâs, insanların Allah’ın kendilerine nasıl muamele edeceğini düşünmemesidir.”

Bir başkası şöyle demiş: “İhlâs, sürekli iyiliği gözetlemek ama hepsinin karşılığını unutmaktır.

¹⁴⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 662-663

¹⁴⁷ a.g.e., c. 2, s. 763

¹⁴⁸ a.g.e., c. 2, s. 824

¹⁴⁹ a.g.e., c. 2, s. 826

Cuneyd şöyle der: “İhlâs, işi bulanıklıktan çıkarıp safileştirmektir. Bir şeyi kirinden temizlemektir.”¹⁵⁰

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Paranın (mal) bu ismi almasının sebebi, insanlarda ‘mala’ meyil, Allah’ın itaatinden alıkoyması yüzündendir.”¹⁵¹

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Güvenilir dostların tatlılığı olmazsa dünyanın acılığına tahammül edilmez.”¹⁵²

Hükemânın sözlerinden:

“Üç şey vardır ki bunlar küçümsenemez: Sultan, âlim ve arkadaş. Kim sultanı küçümserse dünyası gider. Âlimi küçümseyenin dini gider. Arkadaşı küçümseyenin ise iyilikseverliği gider.”¹⁵³

Hükemânın biri dostlarından birine, aralarındaki uzunca bir küslük, serzenişten sonra şöyle yazdı: “Ey kardeşim, hayat küslükle geçireceğimiz zamandan çok daha kısa.”¹⁵⁴

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Güzellik, manevi bir mıknaştır. Kalpler için cazibesi herhangi bir sebeple açıklanamaz. Sebebi kendine hastır.”¹⁵⁵

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Eğer Rabbin tanımak istiyorsan, Günahlarla kendi arana demirden bir duvar ör!”¹⁵⁶

Semnûn el-Muhib’in sözlerinden biri şöyledir:

“Kulun Hakka ilk kavuşması nefsinin terk etmekle olur ve kulun Allah’ı ilk terki nefsinin kavuşmasıyla olur.”¹⁵⁷

¹⁵⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 867-868 (Muhakkik dip.: Ebû Abdullah el-Haris b. Esed el-Muhasibî (h. 243) Tasavvuf büyüklerinden. Bağdat’da doğdu ve orada vefat etti).

¹⁵¹ a.g.e., c. 2, s. 948

¹⁵² a.g.e., c. 2, s. 1000

¹⁵³ a.g.e., c. 2, s. 1038

¹⁵⁴ a.g.e., c. 5, s. 1381

¹⁵⁵ a.g.e., c. 1, s. 72

¹⁵⁶ a.g.e., c. 1, s. 170

¹⁵⁷ a.g.e., c. 1, s. 172

Eskilerin bir sözü:

“Âlimlerin en kötüsü, krallara bağlı olandır. Kralların en iyisi de âlimlere bağlı yaşıyandır.”¹⁵⁸

“Âlimin sultana bağlı olduğunu görürsen, onun bir hırsız olduğundan emin ol! Zulme mâni olduğunu veya mazlumun hakkını savunduğunu sözleri ile seni kandırmasından sakın! Bu kötü Ahlâklı Âlimlerin edindiği, iblisin bir aldatmasıdır.”¹⁵⁹

İbrâhîm el-Hevas şöyle der:

“Kalbin şifası beş şeydedir: Kur’ân’ı düşünerek okumak, mideyi boş tutmak, gece uyanmak, seher vakti Allah’a yalvararak duâ etmek, salihlerin meclisinde bulunmak.”¹⁶⁰

Bazı araştırmacılar şöyle diyor:

“İnsanlarda manevî cevherler vardır. Bu cismani ve bedeni değildir. Ne bedenin içindedir ne de dışındadırlar. Vücutla ilgileri, sevgili ile aşık arasındaki ilişki gibidir.” (Bu söz, Ebû Hamid Gazali’nin bazı kitaplarında geçer.)¹⁶¹

Kalp gözü açık biri şöyle demiş: “İnsanlar, ‘görmek için gözünüzü açın!’ diyorlar, ben ise, ‘görmek için gözlerinizi kapatın!’ derim.”¹⁶²

İskender şöyle diyor:

“Bilinçaltı ahmağın kuşandığı kılıçtan daha şiddetlidir.”¹⁶³

El-Fadil b. İyyâd şöyle der:

“Yüce Allah’ın dünyayı sevenler için dünyayı nasıl sakladığını görmez misin? Kâh açlıkla onlara dünyayı acılaştırdı, kâh çıplakla, bazen de fakirlikle. Tıpkı şefkatli annenin

¹⁵⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 343

¹⁵⁹ a.g.e., c. 1, s. 348

¹⁶⁰ a.g.e., c. 2, s. 662 (Muhakkik dip.: İbnu’l-Havvas: Ebu İshak el-Havvas İbrahim b. Ahmet b. İsmail (h. 291) Cüeyd’in çağdaşı.)

¹⁶¹ a.g.e., c. 2, s. 695

¹⁶² a.g.e., c. 2, s. 765

¹⁶³ a.g.e., c. 2, s. 662 (Muhakkik dip.: İskender, eski kitapları tefsir eden filozoflardan biridir. Aristo’nun el-Cedel kitabındaki makaleleri tefsir etmiştir.)

çocuğunu bazen sabırla kundaklar bazen de onu rahatlatıp kundağını çözer. Şüphesiz bu onun iyiliği içindir.”¹⁶⁴

“Beş şey dışında tüm dünya boştur: Midenin kendisiyle doyduğu ekmek, susuzluğunu geçiren su, üzerinizi kapatan bir giysi, içinde yaşadığınız bir ev ve kullandığınız bir bilgi.”¹⁶⁵

“İlk olarak kulun dikkat etmesi gereken şey ibadettir ve gaflet uykusundan uyanmaktır.”¹⁶⁶

“Edep, soy sopun çirkinliğini örter. Her türlü erdemliliğe götürecek bir vesiledir ve şeriatın tümüne bir vesiledir.”¹⁶⁷

Fıkıhta şöyle geçer:

“İsrafın bedene hiçbir faydası yoktur. İsraf malı telef eder, bedene ise zarar verir.”¹⁶⁸

“Bazılarına, bir müminin ne zaman kusurlu olduğu soruldu. Dedi ki: Kendisini iyilik yapan olarak gördüğünde.”¹⁶⁹

“Allah, peygamberlerinden bazılarına şöyle vahyetti: Bana kalbinizden hürmetinizi, nefsinizden itaati, gözlerinizden gözyaşlarınızı verin ve benden isteyin. Bu kabul edilirlğe en yakın olanıdır.”¹⁷⁰

“Savurganlıkta (israfta) iyilik olmadığı için iyilikte de savurganlık yoktur.”

“Zamanın üstesinden gelen, değişen günlere ve değişen durumlara karşı ihtiyatlı olur.”¹⁷¹

Camî:

“Ölülerle dostluk, kalpleri ölen canlılarla yaşamaktan daha hayırlıdır.”¹⁷²

Birine şöyle söylendi:

¹⁶⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 858

¹⁶⁵ a.g.e., c. 2, s. 860

¹⁶⁶ a.g.e., c. 2, s. 8611

¹⁶⁷ a.g.e., c. 2, s. 869

¹⁶⁸ a.g.e., c. 2, s. 869 (Muhakkik dip.: İmâm Rızâ’nın (as) sözlerinden. Kay: من لا يحضره الفقيه (“Men La Yahduruhu el-Fakih”).

¹⁶⁹ a.g.e., c. 2, s. 899

¹⁷⁰ a.g.e., c. 2, s. 1008

¹⁷¹ a.g.e., c. 3, s. 1114

¹⁷² a.g.e., c. 3, s. 1131

“Falanca sana gülüyor!” O da: “Günah işleyenler, iman edenlere gülüyorlardı” dedi.¹⁷³

“Onların sözlerinden, zenginleştiğin zaman tüm yollar sana çıkar ve fakirleştiğinde ailen dahi seni saymaz.”¹⁷⁴

Biri demiş:

“Hayrı yapan Yezdan’dır. Şeri yapan Ehremen’dır.”¹⁷⁵

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“Soru sorarken aşagılanmaktan korkmayan, yanıt alırken kınanmaktan çekinmez.”¹⁷⁶

Hükemâdan şöyle demiştir:

“Cömert olan kimseden kolay kolay isteme. Yanında acınacak hale düşersin.”

El-İhyâ kitabında, Es-Ca‘fer es-Sâdık b. Muhammed (ra)’dan şöyle nakledilmiştir:

“Vuslat gününde sevgi, akrabalık ayında yine sevgi ve sıla-i rahim yılında yine sevgi.

Bu bağı koparanla Allah da bağını koparır.”¹⁷⁷

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“Eğer âdemoğlunun başına fakirlik, hastalık ve ölümler gelmeseydi tövbe etmezlerdi.”¹⁷⁸

Hükemâdan birine şöyle dendi:

“İnsanların en çok gezenleri kimlerdir?” Dedi ki, “Salih bir arkadaşın peşinde gezen kimsedir.”¹⁷⁹

Hükemâdan birine, “Kardeşini mi yoksa arkadaşını mı daha çok seviyorsun?” diye soruldu. O da “Kardeşlik hakları açısından arkadaşsa arkadaşını daha çok seviyorum” dedi.¹⁸⁰

Hükemâdan biri şöyle dedi:

¹⁷³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1209 (Geç.ayet: *Mutaffifin*, 29)

¹⁷⁴ a.g.e., c. 3, s. 1221

¹⁷⁵ a.g.e., c. 3, s. 1229

¹⁷⁶ a.g.e., c. 3, s. 1086

¹⁷⁷ a.g.e., c. 1, s. 122

¹⁷⁸ a.g.e., c. 2, s. 895 (Resulullah’ın (sav) hadisinden; kay: c. 1, s. 113)

¹⁷⁹ a.g.e., c. 2, s. 895

¹⁸⁰ a.g.e., c. 1, s. 122

“Sükutun asilliğini boş bir kelama satma!”

Aynı şekilde şöyle dedi:

“Nazar, iblisin oklarından zehirli bir oktur.”¹⁸¹

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“Ölüm, ömrün geçtikçe üzerine gönderilen bir ok gibidir.”¹⁸²

Hükemâdan biri şöyle diyor:

“İlmi öyle kimselerin ağzından al ki duyduklarını en iyisini yazarlar, yazdıklarının en iyisini ezberlerler ve ezberlediklerinin de en iyisini söylerler.”¹⁸³

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Akli başında kişi, insanların içlerinde bir yararı olmadığını bilmeli ve mutlak onların bir parçası olduğunu bilmeli ve eğer bunu biliyorsa, çalışmaları bu bilginin gerektirdiği kadardır.”¹⁸⁴

Hükemâdan biri şöyle diyor:

“İzzeti arıyorsan, onu Allah’a itaatte ara. Zenginliği arıyorsan, onu kanaatte ara. Kim Allah’a itaat ederse, üstünlükte yücelir. Kim kanaate bağlanırsa, fakirliği ortadan kalkar.”¹⁸⁵

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“İnsanlar yalnızca istişareye teşvik edilmeli! Çünkü kendisiyle istişare edilen kişinin görüşü katışıksız, saftır, fakat istişare eden kişinin görüşü hevesiyle karışık haldedir.”

Hükemânın sözlerinden:

“Aslandan korkuyorsan, onu avlamaya kalkışma. Sana düşmanlık edenin yanına uğrama; şayet uğrayacaksan, ona selâm ver.”¹⁸⁶

Hükemâdan biri şöyle dedi:

¹⁸¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 295

¹⁸² a.g.e., c. 1, s. 448

¹⁸³ a.g.e., c. 2, s. 743

¹⁸⁴ a.g.e., c. 2, s. 757

¹⁸⁵ a.g.e., c. 2, s. 785

¹⁸⁶ a.g.e., c. 2, s. 818

“Bir adamın sadakatini öğrenmek istiyorsanız, kardeşlerine olan özlemine, memleketlerine olan özlemine ve geçirdiği zaman üzerine ağlamasına bakın.”

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Sivrisinekler, insanların yaralı yerlerini takip edip oradan sokarlar. Sağlıklı yerlere yaklaşımdan çekinirler. Aynı şekilde kötü insanlar da insanların kusurlu yerlerini bulup ısırırlar ve sürekli onu söyler dururlar, iyilikleri ise gömerler.”¹⁸⁷

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“Düşmanlarıma öldükten sonra para bırakmak, hayatta arkadaşlarıma ihtiyaç duymaktan daha iyidir. Düşmanın seni gördüğünde halini sorması arkadaşının senden ayrıldığında halini sormasından daha iyidir.”¹⁸⁸

Hükemâdan birine zühdün ne olduğu hakkında soruldu. O da şöyle dedi: “Varlığı kaybedene kadar kayıpları talep etmemektir.”¹⁸⁹

Hükemâdan biri şöyle demiştir:

“Hayırda israf olmadığı gibi israfa da hayır yoktur.”¹⁹⁰

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Kim insanların kusurları ve sırlarının peşine düşerse kalpleri sevgisinden mahrum olur.”

Hükemânın sözlerinden:

“Dünyanın bir hal üzere kalmaması, imkânsızlıkların olması, bir yerden düzeltirken bir yerden bozması ve insanın kötülüklerle mutlu olması dünya çilelerindendir.”

Hükemânın sözlerinden:

“Boş söze dikkat edin. Boş söz, sizin içinizdeki kusurlarınızı ortaya çıkarır ve durmakta olan düşmanınızı da harekete geçirir.”

¹⁸⁷ a.g.e., c. 2, s. 820

¹⁸⁸ a.g.e., c. 2, s. 860

¹⁸⁹ a.g.e., c. 2, s. 867

¹⁹⁰ a.g.e., c. 2, s. 870

Hükemânın sözlerinden:

“Kim sözde aşırıya kaçarsa, hata yapar, insanları küçümseyen küçülür.”

Hükemânın sözlerinden:

“Az konuşmak insanın aklına delildir, çok hoşgörülü olması da erdemliliğine bir delildir.”¹⁹¹

Hükemânın sözlerinden:

“Değersiz olanla memnun olan kişi dünyayla da memnun olur.”

“Kim düşmanlıktan vazgeçerse, onu terk etmekten pişman olmaz.”

“Arkadaşın uzunca dostluğuna güvenme. Her defasında sevgini yenile. Uzun süreli arkadaşlık himaye edilmezse sevgi ortadan kalkar.”

“Sosyal ilişkilerde yücelik, az söz ve hızlı eylemdir.”

“Yüz suyunun bir fiyatı yoktur.”¹⁹²

Hükemânın sözlerinden:

“Tam bir delilikle imtihan olmak yarım delilikle imtihan olmaktan daha kolaydır.”

Ve onların sözlerinden:

“Bilge kişinin düşmanlığı, aptalın arkadaşlığından daha az zararlıdır.”

Hükemâdan birine, durumu en kötü olan insanlar hakkında soruldu. O da şöyle dedi:

“Gayreti uzaklaştırıp arzularını artıran ve yeteneği de yeterli olmayan kimsedir.”

Bu bağlamda, Ebû Tayyip de şöyle demiştir:

“Allah’ın yarattıkları arasında en yorgunları dert ve tasasını artıranlardır. Nefsin tutkuyla arzuladığı şeyden vazgeç.”¹⁹³

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Ölüm, size gönderilen bir ok gibidir ve yaşamınız onun size mesafesi kadardır.”¹⁹⁴

¹⁹¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 957

¹⁹² a.g.e., c. 2, s. 965

¹⁹³ a.g.e., c. 2, s. 970

¹⁹⁴ a.g.e., c. 2, s. 1021

Erdeşir, harika bir bina inşa etti ve bazı bilge adamlara söylendi:

“İçinde bir kusur buluyor musunuz?” Dedi ki: “Ben böyle bir şey görmedim ama bir kusuru var, dedi: Nedir? Ondan bir çıkışınız olduğunu, sonra ona geri dönmeyeceğinizi ve girip ondan sonra ayrılmayacağını söyledi, bu yüzden Erdeşir ağladı.”¹⁹⁵

Hindistan’ın Hükemâsı sözlerinden:

“Düşmanın sana ihtiyacı olduğunda, bakileşmeni ister. Dostun senden istiğna ederse, ölümün onun için önemli değildir.”

Yine onların (Hint Hükemâsı) sözlerinden:

“Her aşkın gerdanlığı tutku, o gerdanlığın çözülüp bozulması ise umutsuzluktur.”¹⁹⁶

Bilge, görünüşü güzel ama Ahlâkı kötü bir adama bakıp şöyle dedi: “Ev güzel ama sakini çirkin.”¹⁹⁷

Hükemâlardan biri şöyle demiştir:

“Allah bir kulundan nimetini çekip alacaksa ondan ilk aldığı şey akli olur.”¹⁹⁸

Bilge bir adama şöyle dendi:

“Yetmiş yaşına gelmişsin hala para mı topluyorsun?” Dedi ki:

“Kişinin ölüp arkasından düşmanına para bırakması, hayatı boyunca dostuna muhtaç kalmasından daha iyidir.”¹⁹⁹

Hükemâdan biri sık sık şöyle derdi:

“Meleklerin geçitleri olan yüreklerinizi yok olup gidecek mahlûkatın mezarları yapmayın!”²⁰⁰

Bilge, sürekli ilim tahsil edip uygulamayan bir adama şöyle dedi:

¹⁹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1042

¹⁹⁶ a.g.e., c. 2, s. 1078

¹⁹⁷ a.g.e., c. 3, s. 1104

¹⁹⁸ a.g.e., c. 3, s. 1206

¹⁹⁹ a.g.e., c. 3, s. 1221

²⁰⁰ a.g.e., c. 3, s. 1303

“Ey falanca, ömrünü devamlı silah toplamakla (biriktirmekle) harcarsan, ne zaman savaşıacaksın?”²⁰¹

Hükemadan biri şöyle der:

“Kim yemeği fazlasıyla kaçırırsa, yersiz konuşur. Az konuşanın kıymeti yüksektir.”²⁰²

“Sözünü kısaltan kimse saygıdeğer olur. Azarladığını övmelisin de.”

“Sözün yumuşak, serzenişin az olsun.”²⁰³

Hükemâdan biri şöyle dedi:

“Kullanacağınız giysiler giyin, sizi kullanan giysileri değil.”²⁰⁴

Hükemânın sözlerinden:

“Umutsuzluğun soğuğu, açgözlülüğün sıcaklığından daha iyidir.”²⁰⁵

“Ayık olanın sarhoş ile karıştırılmaması gerektiği gibi Âlimin de cahille karıştırılmaması gerekir.”²⁰⁶

“Bir kitap yazan hedef alınmıştır ve eğer en iyisini yaparsa övülür ve eğer kötü yazmışsa eleştirilir.”²⁰⁷

“Yalancı, hırsızdan daha kötüdür, çünkü hırsız paranızı, yalancı ise aklınızı çalar.”²⁰⁸

2.4.4. Felsefecilerin Hikmetli Sözleri

el-‘Âmilî, ’nin ahlâk anlayışına ışık tutacak yaklaşımları ve örneklemeleri gözlemlenmektedir. Ahlâk felsefesi, zaman zaman fazilet, rezilet, nefsin arzu ve istekleri, şekâvet ve saadet gibi terimleri açıklarken, ahlâk konusunda eser vermiş filozoflara atıfta bulunması, ahlâk felsefesine bakış yönünü ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ‘Âmilî, ’nin

²⁰¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1304

²⁰² a.g.e., c. 5, s. 1424

²⁰³ a.g.e., c. 5, s. 1425

²⁰⁴ a.g.e., c. 5, s. 1459

²⁰⁵ a.g.e., c. 5, s. 1481

²⁰⁶ a.g.e., c. 5, s. 1483

²⁰⁷ a.g.e., c. 5, s. 1481

²⁰⁸ a.g.e., c. 5, s. 1490

Felsefecilerin isimlerini (Batlamyus, Eflatun, Pisagor, Galen vb.) vererek alıntılar yaptığı hikmetli sözler şu şekilde örneklendirildi.

Batlamyus şöyle dedi:

“Doğru söylediğin şeye sevinmekten ziyade yanlış söylemediğine sevin.”²⁰⁹

Eflatun dedi ki:

“Mutluluğunuz sizin gizlinizdir, onu sadece güvenilir kişi için sarf edin.”²¹⁰

Eflatun’a, insan kendisini haset eden insandan nasıl intikam alabilir diye soruldu:

“Kendisindeki üstün meziyetleri artırarak dedi.”²¹¹

Eflatun şöyle der:

“Aşk, insanın tabii vücudunun/yapısının hayal ve tutkusunun kuruntusundan doğan içgüdüsel bir enerjidir. Cesaretliyi korkak, korkağı cesaretli yapar. Her insan kendi yaratılışının tersi bir hal alır.”²¹²

Pisagor’un sözlerinden:

“Hayatınızın hoş olmasını istiyorsanız, o zaman insanlara, sen akılsızsın demeleri yerine akıllısın dedirtin.”²¹³

Galen (Calinus):

“Şeytanların liderleri (başı) şu üç şeydir; çevre kirliliği, halkın fitneleri/vesveseleri ve töreler” dedi.²¹⁴

Galen (Calinus) öldüğünde, cebinde üzerinde yazılı bir kâğıt parçası bulundu.

Şunlar yazılıydı:

²⁰⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 924

²¹⁰ a.g.e., c. 2, s. 925

²¹¹ a.g.e., c. 5, s. 1434

²¹² a.g.e., c. 1, s. 72 (Muhakkik dip.: Eflatun İbn Ariston veya Eristen, meşhur felsefecilerdendir. Pisagor’un öğrencilerindendir. Sokrates’in meslektaşdır. Meşaiyyun fırkasıyla ünlenmiştir.)

²¹³ a.g.e., c. 1, s. 219 (Muhakkik dip.: *Pisagor*, Yunanlı ünlü filozof. Matematik ilmine aşık biriydi. Felsefe kelimesini ilk kullanan kimse olduğu söylenir.)

²¹⁴ a.g.e., c. 1, s. 295

“Bulduğu her şeyle karnını dolduran tam bir ahmaktır. Çünkü yediklerin vücudun için ama sadaka olarak verdiği ruhun içindir. Ahiret alemine göç ettiğinde diri kalacak olan kendi dışında geride bıraktıkların ve iyiliklerindir. Dünyada baki kalmış olsan şayet kötülük fena bulur. Kanaat fakirliği örter. Sabırla işlere (hedefe) ulaşılır. Tedbir ile az olan çoğalır. Âdem oğlu için Yüce Allah’a güvenmekten daha faydalı bir şey görmedim.”²¹⁵

Galen (Calinus) diyor ki:

“Benim yemekten amacım, yaşamak içindir. Başkaları ise, yemek için yaşamayı amaçlamışlardır.”²¹⁶

Galen’in (Calinus) sözlerinden:

“Şeytanların liderleri üç tanedir: Tabiatla ilgili şaibeler, halkın kötü telkinatları ve alışkanlık yasaları.”²¹⁷

Aristoteles, “Sözün özü, manaları dürmek/gizlemektedir. Ve “Bir kişinin taşıdığı en güzel şey nedir?” diye soruldu. Dedi ki: “Sessizlik.”²¹⁸

Aristoteles, “*Patoloji*” adlı kitabında, bu dünyanın arkasında, yeryüzü ve denizin, hayvanların, bitkilerin ve semavî insanların olduğunu ve orada yeryüzüne ait bir şey olmadığını ve oradaki ruhanî varlıkların insanlarla uyumlu olduğunu söylüyor. Bu varlıklar birbirlerini sevmemezlik etmezler. Her biri sahiplerine karşı gelmez ona zarar vermeyip onu rahatlatırlar.²¹⁹

Aristoteles şöyle dedi:

“Akıllı kimse, akıllı kimseyle anlaşır. Cahil ise ne akıllı kimseyle anlaşır ne de cahille. Nasıl ki, düz çizgi, düz çizgiyle uyumludur, eğri çizgi ise ne eğri olanla ne de düz olanla uyumludur.”²²⁰

Aristoteles’in sözlerinden:

²¹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 413 (Muhakkik dip.: Yunanlı filozof, doktor. ‘İsâ Mesih’in çağdaşı olduğu söylenir.)

²¹⁶ a.g.e., c. 2, s. 894

²¹⁷ a.g.e., c. 2, s. 1022

²¹⁸ a.g.e., c. 2, s. 925

²¹⁹ a.g.e., c. 3, s. 1085

²²⁰ a.g.e., c. 3, s. 1116

“Mutluluk üçtür: Ruhtaki mutluluk; hikmet, iffet ve cesarettir. Bedendeki mutluluğa gelince: Sağlık, güzellik ve güçtedir. Ruh ve beden dışındaki mutluluk ise para, prestij ve soydadır.”²²¹

Aristoteles şöyle demiştir:

“İnsanın maddi şeylere olan düşkünlüğünü kontrol edip edemediğini bilmek isterseniz, mantığını nasıl kullandığına bakın. Nefis bedende değil aksine beden nefis içindedir. Çünkü nefis, bedenden daha geniştir.”²²²

Aristoteles şöyle dedi:

“İnsan dışında bütün canlılarda hamilelik süresi kesindir.”²²³

Aristo, çocukken, İskender’e: “Kral olsan beni nereye yerleştirirsin?” Dedi ki:

“İtaatin ne seviyedeysen o seviyeye yerleştiririm seni.”²²⁴

Sokrates’in sözlerinden:

“Arkadaşınıza sevginizi tek seferde göstermeyin, çünkü sizde bir değişiklik gördüğünde size düşman kesilecektir.”²²⁵

Platon’un sözlerinden:

“İyi bir hayat yaşamak istiyorsan, insanlara ‘sen akıllısın’ demeleri yerine ‘sen delisin’ dedirtin.”²²⁶

Bazı filozoflar şöyle dedi:

“Dünya bir yas döngüsüdür; içinde acele eden kendine zarar verir ve bunun uğruna sevdiklerini incitir.”²²⁷

Calinus dedi ki:

²²¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1422

²²² a.g.e., c. 1, s. 351

²²³ a.g.e., c. 2, s. 815

²²⁴ a.g.e., c. 2, s. 848

²²⁵ a.g.e., c. 1, s. 219 (Muhakkik dip.: Sokrat, ünlü Yunanlı filozoftur. *Meşâiyyun* (Aristoculuk) ekolünün ilk temsilcisidir.)

²²⁶ a.g.e., c. 1, s. 437

²²⁷ a.g.e., c. 2, s. 785

“Ben hamilelik süresi üzerine hummalı bir şekilde inceleme yapıyordum. Ve bir kadının 184’üncü gününde doğurduğunu gördüm.”²²⁸

Solon’a, “İnsan için en zor şey nedir?” diye soruldu. O da şöyle dedi:

“Boş, malayani konuşmadan uzak durmasıdır.”²²⁹

Batalyus’un sözlerinden.

“Hastalık, bedenin hapsidir, üzüntü ise ruhun hapsidir.”²³⁰

Sokrates şöyle dedi:

“Eğer ‘bilmiyorum’ sözünde ‘bildiğime’ dair bir işaret olsaydı ‘bilmediğimi’ söylerdim.”²³¹

Bir adam Diyojen’in bir görüşünden dolayı hakkında kötü konuştu. Filozof da dedi ki: “Benim görüşüm sana göre kusurlu, seninki de bana göre kusurludur.”²³²

Sokrates şöyle demiştir:

“Yüce Yaratıcının en özel tanımı, varlığı hay ve kayyum olmasıdır. Çünkü bilgi, güç, iyilik ve bilgelik onun hay, diri olma vasfının altında toplanır. Hayat, bunların hepsini kapsayan bir sıfattır. Devam ise onun kayyum sıfatının kapsamına girer. Kayyumiyet ise (kendi zâtı ile ayakta durma) bütün hepsini kapsar.”

Savunduğu görüşlerinden biri şöyleydi:

“İnsan ruhları, bedenlerin varlığından önce var olmuştu ve tamamlanmaları için bedenle bütünleştirildi. Beden işlevini kaybederse ruh asıl yerine geri döner.”²³³

Platon’a şöyle söylendi: “Neden para ve bilim buluşmuyor?” Dedi: “Mükemmelliğin şerefi (ni korumak) için.”

Sokrates fakirdi. Krallardan biri ona, “Neden böyle fakirsin?” dedi. Sokrates: “Ey

²²⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 816

²²⁹ a.g.e., c. 2, s. 820 (Muhakkik dip.: Solon, (m.ö. 558) Atinalı filozof).

²³⁰ a.g.e., c. 2, s. 879

²³¹ a.g.e., c. 2, s. 925

²³² a.g.e., c. 2, s. 990

²³³ a.g.e., c. 2, s. 1014

Kral, fakirliğin rahatını bilseydin bana acıyacağına kendine acımakla meşgul olurdun.”²³⁴

Filozof Sokrates’e, “çok çabasının ve az hüzünlenmesinin sebebi” sorulur. Der ki:

“Bir şeyi kaybederim diye üzüntü duymam. Onu, kötü hissettiren bir şeyi görmemesinin sırlarından biri, kaybetmekten korktuğu hiçbir şeyi almamasıdır.”²³⁵

Sokrates şöyle der:

“Zahidin hayatı, nefinden uzaklaştığı zaman, ‘ârifin de yaşamı, nefsiyle uğraştığı zaman güzel olmaz.”²³⁶

Bir adam Platon’a şöyle dedi:

“Evlenmeli miyim yoksa evlenmemeli miyim?” Platon ona şöyle dedi:

“Hangisini yaparsan yap, pişman olacaksın!”²³⁷

Karısı Sokrates’e: “Yanlış / günahsız yere idam ediliyorsun!” diye hıçkırarak ağlar.

Sokrates: “Ne yani? Haklı yere idam edilseydim daha mı iyiydi?” der.²³⁸

2.4.5. Felsefeye Dair Bilgiler

el-‘Âmilî, Filozoflardan hikmetli sözler paylaşmakla kalmamış aynı zamanda felsefeye dair çok değerli bilgiler vermiştir. Onlardan bazılarını örnek olarak zikredildi.

Felsefe yunanca bir kelimedir. Anlamı “bilgelik sevgisi”dir. “Filozof” kelimesinin kökeni şöyledir: “Philia” ve “sophia” yani “bilgelik sevgisi”. “Philia” sevgi, “sophia” ise “bilgelik” anlamına gelir.²³⁹

Sokrates, Pisagor’un öğrencisiydi. Zahidlik, nefis terbiyesi, Ahlâk ve dünya zevklerinden uzaklaşma üzerinde çalışıyordu. Dağa çekildi ve oradaki bir mağarada kaldı. Ve onun zamanındaki hükümdarlar, müşrikliği ve puta tapınmayı yasaklamışlardı.²⁴⁰

²³⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1221

²³⁵ a.g.e., c. 3, s. 1233

²³⁶ a.g.e., c. 3, s. 1278

²³⁷ a.g.e., c. 5, s. 1381

²³⁸ a.g.e., c. 3, s. 1150

²³⁹ a.g.e., c. 2, s. 771

²⁴⁰ a.g.e., c. 2, s. 1013-1014

Bilge Sokrates, az yiyen ve rahat elbiseler giymeyen bir insandı. Onun çağdaşı olan bazı felsefecilerden biri ona şöyle yazdı:

“Sen ruh sahibi olan her canlıya merhamet etmenin gerekli olduğunu savunursun. Ve sen de bir ruh sabisin. Az yemek yemeye ruhuna acımıyor musun?” Sokrates, buna cevap olarak şöyle yazdı:

“Beni yumuşak olmayan giysiler giymem dolayısıyla azarlıyorsun. İnsan güzeli bırakıp çirkine âşık olabilir. Ve beni az yemem sebebiyle uyarıyorsun. Ben yaşamak için yiyorum, sen ise yemek için yaşamak istiyorsun! Vesselâm.”²⁴¹

Filozof Empedokles, felsefeyi Davud’tan sonra Lokman’dan almıştır. Aristoteles de Empedokles’den felsefeyi almıştır.²⁴²

Eflatun’un üç ayrı ekolü vardı: El-işrakıyyun, er-revvakiyun ve el-meşaiyyun.

İşrakıyyun: Kâinatla ilgili olaylarda her türlü akısal işlevden uzaktırlar. Bunun sonucunda herhangi bir bilgi vasıtası olmadan ve araya bir işaret karıştırmadan hikmet ışıklarının doğrudan onların içine doğmasıdır.

Revvakiyun (Stoacılar): Bunlar (Eftun’un) evinin salonunda otururlardı. Ve onun sözlerinden ve öğretilerinden hikmet alırlardı.

Meşaiyyun: Eflatun’un arkasından yürüyen ve ondan hikmet mücevherleri alan kimselerden oluşur. Aristo da bu ekoldendi. Hatta şöyle söylenebilir: El-Maşıyyun, Eflatun’un değil, Aristo’nun arkasından yürüyenlerdi.²⁴³

2.4.6. Özlü Sözler

el-‘Âmilî, akla gelebilecek hemen her konuda ders alınması gereken sözler sarf etmiş. Bazen herhangi bir kaynak ve kişi belirtmeksizin, üzerinde düşünüldüğü zaman gerçekten ders

²⁴¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 413

²⁴² a.g.e., c. 3, s. 1290

²⁴³ a.g.e., c. 2, s. 528

alınması gereken, yabana atılmayacak öğütlerde bulunmuş, her cümlesi birer özlü söz ve nasihat niteliğini taşıyan sözlerinden örnekler bir araya getirilip zikredildi.

Hasan şöyle der:

“Annenin doğurmadığı nice kardeş vardır. Biri, “Akrabalık, sevgiye ihtiyaç duyar. Sevgi, akrabalık gerektirmez” der.”²⁴⁴

Muhelleb’e, “Azim nedir?” diye soruldu. O da şöyle dedi: “Fırsat eline geçene kadar lokmaları yutmaktır.”

Onun sözlerinden bir başkası da şöyledir: “Bir şey gizli kalıp açığa çıkmayana kadar o konuda vesveseler üşüşür.”²⁴⁵

İbn ‘Abbâs şöyle dedi:

“Allah, kime bu dünyayı üç günlük hapis hayatı yapıyorsa, bu durumda Allah’tan razı olsun. Çünkü bu kimse cennette zenginlik elde eder. İnsanlara meyil, Allah’a itaatten alıkoyar.”²⁴⁶

وما أحسن ما قال المتنبى

إذا أنت أكرمت الكريم ملكته

وإن أنت أكرمت اللئيم تمردا

Mutenebbî ne güzel söylemiş:

“Yüksek karakterli birine ikramda bulunursan, ona sahip olursun

Alçak karakterliye ikramda bulunursan, sana isyan eder.”²⁴⁷

Denildi ki:

²⁴⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 122

²⁴⁵ a.g.e., c. 1, s. 433 (Muhakkik dip.: Ebu Said Muhelleb b. Ebi Safra Zalim b. Siraku’l-Ezidî el-Atekî (h. 83) Duba’da doğdu ve Semerkant’da vefat etti).

²⁴⁶ a.g.e., c. 1, s. 456

²⁴⁷ a.g.e., c. 2, s. 605

“Beliğ konuşma, sözlerin arzular doğrultusunda akmasıdır ve lafızların anlamlarla bir dikiş tutturmasıdır. Beliğ söz, ne olursa olsun, söz gücü tam bir erkektir; manası ise el değmemiş bir kızdır.”²⁴⁸

Arabiye, “İnsanların en beliği kimdir?” diye soruldu. O da şöyle cevapladı:

“Sözü az olan, en açık seçik konuşandır.”²⁴⁹

Es-Safadî şöyle diyor:

“Cimrilik ve korkaklık, erkeklerde kınanacak iki özelliktir. Kadında ise bu özellikler övülmeye değerdir. Çünkü kadın cesur olduğu zaman kocasından nefret edebilir ve onu yok etmeye çalışan bir şey yapabilir. Ardından kendi yuvasından başka gördüğü bir yere çıkabilir. Çünkü onun bunları yapmayı engelleyecek bir aklı yoktur. Dolayısıyla onda olması gereken bu korkaklığı kendisinden almayın.”²⁵⁰

“*Edebû'l-Kitab*”dan:

“Coşkunluk bütün insanların zannettiği gibi insanların sadece mutluluk zamanında yaşadığı bir durum değil, aynı zamanda çok keder ve endişe zamanında da meydana gelir.”²⁵¹

Biri şöyle diyor:

“İlmi ancak ve ancak dükkanını (gelir kaynağını) yıkan, kardeşlerini terk eden, vatanını terk eden ve vaktini ganimet olarak bilen elde eder.”²⁵²

Halîl Bin Ahmed diyor ki:

“Dünya, farklılıklardan toplumlaşır, toplumlardan farklılaşır.”²⁵³

“İbadetinden yarar elde etmeye bakma. Allah, senin buna bakmanı istemiyor. Sen ona ne kadar ihtiyaç duyduğunu ve onunla ne kadar kemal bulduğunu bak. Öyleyse Allah'ın sana

²⁴⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 606

²⁴⁹ a.g.e., c. 2, s. 606

²⁵⁰ a.g.e., c. 2, s. 622

²⁵¹ a.g.e., c. 2, s. 745

²⁵² a.g.e., c. 2, s. 809

²⁵³ a.g.e., c. 2, s. 824

nasıl baktığını gör. Menfaat gözetmeksizin onu düzeltmeye çalış. Aksi takdirde bunu gözetmezsen makamı değiştirir ve düzeni bozarsın.”²⁵⁴

Hiç şüphe yok ki zihinsel zevk, duygusallıktan sonsuz derecede daha eksiksiz ve daha büyüktür ve övünülecek amellerle Sübhan olan Allah’a yükselmek, yüce Ahlâk ve onunla konuşma keyfi en mükemmel ve en büyük zevkler arasındadır.”²⁵⁵

“Âlim adam cahili tanır. Çünkü kendisi de önceden cahildi. Ama cahil adam Âlimi bilemez. Çünkü hiç âlim olmadı.”²⁵⁶

Bazılarına, bir müminin ne zaman kusurlu olduğu soruldu. Dedi ki:

“Kendisinin iyilik yapan olarak gördüğünde.”²⁵⁷

“Dünya, kendisinden kaçanı yakaladığında onu yaralar; kendisini talep edeni yakaladığında ise öldürür.”

“Bu zamanda, insanların hayvanlardan hangi yönle farklılaştığı soruldu. Yalnızca kötü niyetlilikle hayvanlardan ayrılırlar.”²⁵⁸

Bazılarının sözlerinden:

“Sizi adaletsizlikten caydıran yoksulluk, sizi günaha götüren zenginliklerden daha iyidir.”²⁵⁹

Milatus dedi ki:

“Bu dünyaya cahilce gittik ve habersizce orada kaldık ve onu nefretle bıraktık.”

Mestûr şöyle diyor:

“Dün dinleyebiliyorduk ama konuşamıyorduk. Bugün ise konuşabiliyoruz; peki dinleyebiliyor muyuz?”²⁶⁰

Biri şöyle dedi:

²⁵⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 882

²⁵⁵ a.g.e., c. 2, s. 883

²⁵⁶ a.g.e., c. 2, s. 884

²⁵⁷ a.g.e., c. 2, s. 899

²⁵⁸ a.g.e., c. 2, s. 904

²⁵⁹ a.g.e., c. 2, s. 905

²⁶⁰ a.g.e., c. 2, s. 908

“Falanca bizi sessizliğiyle terbiye ettiği kadar sözleriyle terbiye etmedi.”²⁶¹

“Akıllı kimsenin aklını diğer akıl insanların akıllarıyla birleştirmesi gerekir. Görüşünü ise bilgi insanların görüşleriyle birleştirmeli. Çünkü tek görüşte kusur olabilir ve bir kimsenin aklında yanlışlık bulunabilir.

Hasan el-Basrî şöyle dedi:

“Dünyada yakalayamadığını talep eden kimse, ahirette istemediğini yakalamayı mı umuyor?”²⁶²

Ahnef bin Kays şöyle diyor:

“Bütün gecemi sultanımı memnun edecek ve Rabbimi kızdırmayacak bir kelime arayarak geçirdim ama bulamadım.”²⁶³

Biri şöyle demiş:

“Baba hükümdardır, kardeş tuzaktır, amca kederdir, dayı cezadır, çocuk gamdır, akrabalar akreptir; biri onun arkadaşısıdır.”²⁶⁴

El-Muntasır şöyle dedi:

“Affin lezzeti, iyileşmenin lezzetinden daha güzeldir. Affin lezzetini, sonucun şükrünü getirirken intikamın lezzeti pişmanlık günahını getirir.”²⁶⁵

Yezid el-Bistamî:

“Bu dünyanın bütün sebeplerini topladım ve onu inanç ipine bağladım, onu doğruluk mancınığına yerleştirdim ve çaresizlik denizine attım ve dinlendim.”²⁶⁶

Ve onların sözlerinden biri de şöyledir:

“Dünya seni hoşnut etmek için değil, seni aldatmak için verilmiştir.”

Yahyâ ibn Muaz dedi ki:

²⁶¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 909

²⁶² a.g.e., c. 2, s. 917

²⁶³ a.g.e., c. 2, s. 920

²⁶⁴ a.g.e., c. 2, s. 929

²⁶⁵ a.g.e., c. 2, s. 931

²⁶⁶ a.g.e., c. 2, s. 935

“Dünya şeytanların şarabıdır, bu yüzden ondan içen sarhoş olur.”²⁶⁷

Hükemâlardan biri şöyle dedi:

“Ben, hasedinden dolayı, zâlimin mazluma benzediği başka bir durum görmedim.”²⁶⁸

Biri şöyle demiştir:

“Dünya yuvarlak ve yörüngesi üç turda gerçekleşir: dirhem, dinar ve somun.”²⁶⁹

Ve onların sözlerine göre:

“Cömert olan, cesur, yüreklidir; cimri ise, cesur görünür.”

“Elindekini kaybetmeden kaybolmuşu arama.”²⁷⁰

Şöyle dendi:

“Hastalık, güzelliğe ve iyiliğe ulaşmaya götürür.”²⁷¹

Birine, “sabrın en büyüğü” soruldu. “Ahlâkî değerleri sizinle uyuşmayan ve kendisinden ayrılamayacağınız birine arkadaşlık yapmanızdır” dedi.

Birine, “sabrın alameti nedir?” diye soruldu. “Şikâyeti bırakmak ve dertlerini saklamak dedi.”²⁷²

Cevvâd’ın (as) sözlerinden:

“Zâlim için adalet günü, mazlumlara için yaptıkları zulümden daha şiddetlidir.”²⁷³

Yine (as)’dan:

“Çirkin bir şeyi beğenen, ona ortak olur.”

“Kalmayı/bekayı arzulayan, sabırlı bir kalple kendini musibetlere hazırlasın”.

“Cahil sessiz olsaydı, insanlar farklı görüşlerde olmazdı.”²⁷⁴

Onların sözlerinden:

²⁶⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 949

²⁶⁸ a.g.e., c. 2, s. 988

²⁶⁹ a.g.e., c. 2, s. 1034

²⁷⁰ a.g.e., c. 2, s. 1038

²⁷¹ a.g.e., c. 3, s. 1088

²⁷² a.g.e., c. 2, s. 1292

²⁷³ a.g.e., c. 3, s. 1295 (“*Keşfu'l-Gumme*”, c. 3, s. 140)

²⁷⁴ a.g.e., c. 3, s. 1296 (“*Keşfu'l-Gumme*”, c. 3, s. 141)

“Şükür ziyadeleştirir, nankörlük ise eksiltir. İnsanların en akıllısı insanları affedenlerdir.”

Keşşâf'ta Yüce Allah'ın: “Cehennemın ateşi daha sıcaktır de” ayetine göre kim bir saatin zorluğundan çekinirse ebedi bir zorluğa düşer. Cahillerin en büyüğü olur.”²⁷⁵

“Kişi, Allah ile arasını iyi ederse, Allah da o kimsenin insanlarla arasını iyi eder.

Kim kendi gizlisini düzeltirse, Allah da onun açığını düzeltir.”²⁷⁶

İbnu'l-Muknî şöyle der:

“Gördüğüm bütün filozoflar, daha çok kendi zekâlarıyla aldanıyorlardı.”²⁷⁷

“Riyasete/başkanlığa âşık olan, kurtulamaz.”

Halil Bin Ahmed şöyle dedi:

“İnsan ihtiyaç duyduğu şeye ihtiyaç duymadığını bilene kadar ulaşamaz.”²⁷⁸

Muntasır Ebi 'İna'ya, “En güzel cevap nedir?” diye sorarlar. “Haksızın susması, haklının kafasını karıştırır” dedi.”²⁷⁹

Sözlerinden:

“İnancın tatlılığını bulmak isteyen, yün giysin.”²⁸⁰

‘Aşa Hemedânî (Haccâc'ı öldüren kişidir), şöyle der: “Arzular paraya bağlıdır.”²⁸¹

“Kendisindeki şu iki şeyi koruyan en yüceleri koruyandır: Din ve ırz.”²⁸²

“Zevk günü kısadır ve neredeyse uçar.”

“Devenin eceli geldiyse kuyunun etrafında daireler çizerek dolanıp durur.”

“Kim nefsin kemik yaparsa köpeklerin payına düşer.”

“Cevval köpek, oturan aslandan daha üstündür.”

²⁷⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1391 (Geçen ayet: *Tevbe*, 81)

²⁷⁶ a.g.e., c. 5, s. 1421

²⁷⁷ a.g.e., c. 5, s. 1450 (Muhakkik dip.: *İbn 'l-Mukanna'*, Abdullah bin Mukaffa'dır (h.142))

²⁷⁸ a.g.e., c. 5, s. 1450.

²⁷⁹ a.g.e., c. 5, s. 1454

²⁸⁰ a.g.e., c. 5, s. 1461

²⁸¹ a.g.e., c. 5, s. 1462

²⁸² a.g.e., c. 5, s. 1462

“Hile, hileyi terk etmektir.”²⁸³

Ebi'l-Fadl Bedi' el-Hemedânî'nin sözlerinden:

“Cepteğinin az olması, görünmeyenin çok olmasından daha iyidir.”²⁸⁴

Yine onların sözlerinden:

“Konuşmamı tekrar ettiğimde, ihtişamı yok oluyor.”²⁸⁵

“Umut, samimi bir dosttur. Sana arkadaşlık etmezse mahvolursun.”²⁸⁶

“Ağır, ağır olduğunu biliyorsa, o zaman ağır değildir.”²⁸⁷

2.4.7. Nasihatler

el-‘Âmilî'nin hem hikmete dair aldığı alıntılar hem de veciz, özlü ifadeleri halihazırda nasihat niteliğini taşımaktadır. Fakat doğrudan nasihat diliyle ele aldığı bazı kısımlar da vardır. Bunlar nasihat üslubuyla “yap” veya “yapma”, “ol” veya “olma” yani doğru gösterip yanlıştan alıkoyma hedeflenmiştir. *Keşkül*'deki doğrudan nasihat/öğüt niteliğindeki alıntıların örnekleri şu şekildedir:

“Duyduğun her şeyi insanlarla paylaşma! Bu sana yalan olarak yeter. Ve insanlar bunu sana anlatınca bir kelimeyle dahi cevap verme. Bu sana cahillik olarak yeter. Öfkene bastır. Güç durumunda yumuşak ol. Öfkeli olduğun kimseyle barış. Allah'ın sana verdiği nimetlerin hepsine şükret. Sana verdiği hiçbir nimeti zayi etme. Bu durumda Allah seni zenginlikle nimetlendirmiş olur.”²⁸⁸

“Akıllı kimse, kendi kişiliğini tamamlayacağı ilimleri istemesi gerekir. Ve gideceği her yere kendisiyle beraber götürebilmelidir. Bu, ancak yüce Allah'ı bilmekle olur.

²⁸³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1473

²⁸⁴ a.g.e., c. 5, s. 1481

²⁸⁵ a.g.e., c. 3, s. 1093

²⁸⁶ a.g.e., c. 2, s. 983

²⁸⁷ a.g.e., c. 3, s. 1146

²⁸⁸ a.g.e., c. 2, s. 995

Örneğin hastalıklar anında tıp ilmine ihtiyaç vardır. Eğer hastalığın bulunmadığı bir yere gidersen bu ilim işe yaramaz. Aynı şekilde ancak kadastro anında hendese ilmine ihtiyaç duyulur. Ölçme dünyasında geometri bilgisine ihtiyaç vardır ve eğer başka yere giderse, o ilmi kendi dünyasına terk eder. Aynı şekilde kişi bir başka yere hareketi esnasında çalıştığı işi bırakıp bir başkasına yönelir.”²⁸⁹

“Dünyada eşsiz, endişeli ve üzgün; tıpkı boş arazide kalan, göz yaşlarıyla yeri sulayan ve ağaçların kenarlarından yiyen ve gece üzerine çöktüğünde ise korkarak Rabbine güvenen ve sığınan yalnız bir kuş gibi olun.”²⁹⁰

“Kim kendisinin alçak gönüllülüğünü kanıtlarsa, o zaman o gerçek bir kibirlidir. Çünkü alçakgönüllülük, yücelikten başka bir şey değildir. Bu yüzden alçakgönüllülüğü olduğunuzu ispatlamaya çalıştığınızda, o zaman kibirlilerden olursunuz. Asıl alçak gönüllü kimse, kendi yaptığının üstün olduğunu gören değil, kendi yaptığı şeyin düşük bir şey olduğunu gören kişidir.”²⁹¹

“Bolluk bereketin seni bulmasını istiyorsun fakirliği düzelt. O da fakirlere verilen sadaka ile olur.”²⁹²

2.4.8. Tarihi Olaylar

el-‘Âmilî, eserinde tarihte yaşanmış bazı ilginç ve dikkat çeken konuları ele almıştır. Bu bölümlerin çoğunda eser ismini ve olayın tarihini zikretmiştir. Tarihî olayları anlattıktan sonra bu olaylara dair bazı şiirlere de zaman zaman yer vermiştir. Bu tarihî olayların ana fikrini kıtlık ve kuraklık oluşturmaktadır. Bunlara bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

“*El-Müdhiş*” adlı kitaptan:

²⁸⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 999

²⁹⁰ a.g.e., c. 2, s. 1008

²⁹¹ a.g.e., c. 2, s. 881

²⁹² a.g.e., c. 2, s. 881. Geçen ayet: Tövbe:20

“241 yılındaki olaylar: Yıldızlar, gün batımından sabaha kadar bir çekirge gibi doğu ve batıya uçtu ve ertesi yıl, Mısır’a yakın bir yer olan es-Suveyd taş yağmuruna tutuldu. Bir taşı tartıldı, ağırlığı 12 okka (2564 gramdı). Aynı zamanda, Kum, Kaşan ve Damghan’da deprem oldu. Yirmi beş bin can verdi. Ve dağlar yarıldı. Birbirlerine yaklaştılar. Hatta Yemen’deki dağlar yaklaştı; insanların ekinleri birbirlerine karıştı. Beyaz bir kuş Halep’e inip bir gün şöyle bir çığlıkla bağırdı: ‘Ey insanlar, Allah’tan korkun!’ dedi, sonra uçtu ve ertesi gün geldi ve bunu tekrar yaptı. Bundan sonra da Ahvaz’ın demircilerinden bir adam öldü ve o kuş onun cenazesinin üstüne inip Farsça şöyle haykırdı: ‘Allah bu ölüyü ve onun cenazesine gelenleri bağışlamıştır.’”²⁹³

“*Tarihu ’l-Yemen*”de şöyle geçer:

“401 senesinde, özellikle Nişabûr’da ve Horasan’da büyük bir kuraklık başladı. Hatta insanlar birbirini yemeye başladı. Bir adam, avcılar tarafından parçalanıp yenmemek için dışarı çıkmadığını söyledi.

وفيه يقول أبو نصر الكاتب

قد أصبح الناس في غلاء

أو في بلاء تداولوه

من يلزم البيت مات جوعا

أو يشهد الناس يأكلوه

Bu olay hakkında Ebû Nasır da şöyle der:

“İnsanlar pahalılaşıyor

Veya ticaretinin belasındalar

Evde kalan açlıktan ölür

Dışarı çıkan da yenir.”

²⁹³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1039

وقال آخر
لا تخرجن من البيوت
لحاجة أو غير حاجة
لا يقتنصك الجاعون
فيطبخونك شور باجة

Bir diğeri de şöyle der:

“Evden çıkma,
İhtiyacın olsa da olmasa da,
Açlar seni avlar,
Seni pişirip üzerine dadanırlar.”²⁹⁴

“*El-Ehraf*”ın yazarı şöyle der:

“988 senesinde, buna benzer bir kıtlık Tebriz’de de meydana geldi. Bu kıtlığın üzerine bu bağlamda şöyle dedim:

“Evden çıkmayın,
Yamyamlar gibi acıksan da.
Açlar seni kaçırıp,
Seni pişirip Şam tatlısı yapmasın.”²⁹⁵

“465 yılında Mısır’da fiyatlar aşırı bir artış gösterdi ve ölümler çoğaldı. Bu aşırılık öyle bir seviyeye vardı ki bir kadın bir somun ekmeği bin dinara satın aldı. Ekmeği satın alabilmek için bin üç yüz dinara ırzını sattı. Ve yirmi rıtıl buğday aldı. Onu da hamalın sırtından aşırıp ve insanlardan da çaldı ancak bunlarla bir somun ekmek nasibine düştü.”²⁹⁶

“*El-Kâmil Fit-Târîh*” kitabında şöyle geçer:

²⁹⁴ el-‘Âmilî, el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1476

²⁹⁵ a.g.e., c. 5, s. 1477

²⁹⁶ a.g.e., c. 5, s. 1073

“458 yılında Bağdatlı şair Abdalbaki Muhammed Bin el-Hüseyin öldü. Yasalarını çiğnemekle itham ediliyordu. Öldüğü zaman elleri kapalıydı. Gassal elini açamadı. Bir süre uğraştıktan sonra açtı. Elinin içinde şunlar yazılıydı:

İbnü'l-Cevzi, “*Safvetu's-Safve fi Havadisi Sene*” kitabında; bu yıl, sene altı yüz kırk beş, Basra'da büyük veba salgını meydana geldiğini ve vebanın süresinin dört gün olduğunu, yani ilk günde yetmiş bin, ikinci günde yetmiş bir bin, üçüncü günde yetmiş üç bin kişinin öldüğünü ve dördüncü günde artık birkaçı dışında insanların hepsinin öldüğünü söyledi.”²⁹⁷

2.4.9. Genel Kültür

“Genel kültür” başlığı altında tasnif edilen bu bölümde -adından da anlaşılacağı üzere- genel bazı bilgiler ve çeşitli ortamlar aracılığıyla zaman içinde biriken bilgiler kitabın muhtelif yerlerinden bir araya getirildi. Bu bilgiler, bibliyografik bilgiden etimolojik bilgiye; astronomik bilgiden kimyasal ve biyolojik bilgilere kadar uzanır. Kitaptan örnekleri aşağıdaki gibidir:

Müslüman Mahallelerindeki Mekânlar:

Mahalle cami ve mescitleri, mektephane (okul), yüksek binalar ve tekkeler, şeyhlerin ve abidlerin bulunduğu zaviyeler.

Hanlar, (hanların) üzerine inşa edilmiş çeşmeler, abdest için hazırlanan yerler, fırın, değirmen taşları, eşyaların getirildiği geniş alanlar, hamamlar.

Kafirlerin Mahalleleri:

Hıristiyanlar, Yahudi mahalleleri, sinagoglar, fenerler.²⁹⁸

Araplar günün saatlerini şöyle isimlendirmişlerdir: İlk saati, “ez-Zurûr”, sonra, “el-Bezûğ”, sonra, “ed-Duhâ”, sonra, “el-Gazâe”, sonra, “el-Hicâre”, sonra, “ez-Zevâl”, sonra, “ed-

²⁹⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 103. (İbnü'l-Cevzi Ebu'l Ferec Abdurrahman Bin Ali b. Muhammed el-Cevzi el-Kurşî el-Bağdâdî (h. 597). Tarihçi, muhaddistir. Bağdat'ta doğdu ve orada vefat etti. Bağdat'ın mahallelerinden biri olan “*Meşreatu'l-Cevz*”e nisbeten bu ismi almıştır. Yaklaşık 300 eseri vardır.) Dipnot: bazı nüshalarda bu tarihin 614, bazılarında ise 640 olduğu geçer. İkisi de doğrudur.

²⁹⁸ a.g.e., c. 1, s. 109

Delûk”, sonra, “el-Asr”, sonra, “el-Asîl”, sonra, “es-Sabûb”, sonra, “el-Hudûr” ve sonra, “el-Gurûb”.

Aynı zamanda, şöyle de denilir: “el-Bukûr”, “eş-Şurûk”, “er-Re’d”, “ed-Duha”, “el-Metû”, “el-Hicâre”, “el-Asîl”, “el-Asr”, “et-Tıfl”, “el-Hudûr”, sonra, “el-Gurûb”.²⁹⁹

Hindistan’ın üç üstün meziyetinin olduğu söylenir:

“*Kelile ve Dimne*, santranç oynu ve hesap türlerini birleştiren dokuz karakter.”³⁰⁰

Ebû’l Feth Muhammed eş-Şehristanî, “*Kitabu’l-Milel ve Nihal*”in yazarıdır.

Şehristan’a nisbeten bu ismi almış. Şehristan, üç şehrin ismidir: Birincisi Nişabûr ve Harezmi arasında Horosan’da ve bahsi geçen Ebû’l-Feth buraya nisbet edilmiştir. İkincisi Nişabûr bölgesinde bir kasaba ve üçüncüsü ise İsfahan’la onun arasında bir millik mesafelik yer. Bu El-Yafî’nin tarihinde geçmektedir.³⁰¹

Yüksekliği usturlab (astronomik yükseklik ölçüm cihazı) olmadan ölçmek istersen, öncelikle zemine bir ayna yerleştirin. Ölçmek istediğiniz nesnenin tepesini aynadan görecektir şekilde pozisyon alın. Daha sonra boyunuzun ölçüsüne göre bir odadaki ayna ile iz düşüm arasındaki yüksekliği çarpın ve toplamı ayna ile pozisyonunuz arasında yüksekliğin dışında olacak şekilde bölün. Sonra yüksekliğin sonucu çıkacaktır.³⁰²

Ebû Sa’îd El-İsfahanî, doğuştan zarif bir şairdi. Kulağı ağır duyardı. Biri onunla konuştuğunda ‘sesini yükselt’ derdi. Bütün şairler arasında sayılır bir şairdir. Sahib bin Abbad ondan bahsetmiştir. Es-Salebî de “*Yetimetü’t-Dehr*”de ondan bahsetmiş ve Şiirleri oldukça kalitelidir.³⁰³

²⁹⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 575-576

³⁰⁰ a.g.e., c. 2, s. 695

³⁰¹ a.g.e., c. 2, s. 757

³⁰² a.g.e., c. 2, s. 775-776

³⁰³ a.g.e., c. 2, s. 780 (Muhakkik Dip.: İsmi aslı Ebû Sad değil, Ebû Sa’îd’dir. “*Yetimetü’t-Dehr*”de bunun delili vardır.)

“El-Kuud (oturmak), yüksekten inişe geçmektir. Bu sebeple ayakları ağrıyana mak’aden (oturun) denir. El-cûlus (oturmak) ise aşağıdan yukarıya doğrudur. Araplar ayaktaki birine uk’ud (otur) der; secde halinde veya uyuyana da iclis (otur) derler.”³⁰⁴

“Hüccetü’l-İslâm Ebû Hamid Muhammed el-Gazalî, İmâmu’l-Haremeyn’in öğrencisiydi. Nişabûr’da onun yanında bir müddet çalıştı. Ve ölümünden sonra oradan ayrıldı. Sonra Bağdat’a gitti. Irak’ın önde gelenleri ona hayret ettiler ve onu meşhur edip Nizamiye eğitimi konusunda ona destek sağladılar. Bağdat’ın önde gelen yaklaşık üç yüz hoca ve yüzden fazla da halktan insanlar onun dersine geliyordu. Sonra Gazalî, bunların hepsini bıraktı ve zahitliğe yöneldi. Uzlete çekildi ve ibadetle meşgul oldu. Bir müddet Şam’da kaldı. “*El-İhyâ*”yı yazdı ve Kudüs’e taşındı. Sonra Mısır’a taşındı ve İskenderiye’de kaldı. Sonra kendisini aslı vatanı olan Tus’a attı. Yalnızlığa çekildi, faydalı kitaplar yazdı. Tus köylerinden bir köy olan “Gazale”ye nisbet edilir.”³⁰⁵

“*Enise’l-Ukala*”nın kitabından, Perslerin bir alışkanlığı: İçlerinden biri bir bilim adamına kızarsa, onu cahil birisiyle hapse atar.”³⁰⁶

“Her canlı havayı soluyarak nefes alır. Ve insanlar dışındaki bütün canlılar sadece burunlarından nefes alırlar. İnsan hem burnundan hem ağzından birlikte nefes alır. Bu sebeple insan bazısını burundan çıkarmak suretiyle konuşmasını kesmeye ihtiyaç duyar. O sıra hava almaya ihtiyaç duyar. Baytar, bir kısrağın ağzını burun deliklerini tıkayan bir aletle açtı ve orada öldü. İnsan diğer canlılara göre koku konusunda en zayıf olanıdır. Çünkü insan kokuyu ya bir şeyi ısıtırken veya sürtünme yoluyla ya da parçalara ayırırken alır.”³⁰⁷

“İskender öldüğünde, onu altın bir tabuta koyup İskenderiye’ye götürdüler ve bir grup bilge adam onun ölümünün yasını tuttu.”³⁰⁸

³⁰⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 834

³⁰⁵ a.g.e., c. 2, s. 850

³⁰⁶ a.g.e., c. 2, s. 867

³⁰⁷ a.g.e., c. 2, s. 877

³⁰⁸ a.g.e., c. 2, s. 908

“Şanlı şair İsmail bin Muammer el-Kufî el-Karatisî’nin evi, şairlerin bir araya geldiği yerdî ve Ebû Nüvâs, Ebû’l-’Atâhiye, Müslim ve meslektaşları onu yanında bir araya gelip neşelenirlerdi.”³⁰⁹

“*Rabi’ul-Ebrar*” kitabında: Bağdat’ın acayip yanlarından biri de halifelerin yurdu olması ve orada hiçbir halifenin ölmemiş olmasıdır.”³¹⁰

“Kitapların birinde gördüm (okudum):

Satranç, bilge adamlar tarafından Roma ve Pers kralları için icat edilmiştir. Çünkü cahildiler ve cahilliklerinden dolayı bilginlerle uzun süreli oturup kalkamıyorlardı.

Bilginlerle karşılaştıklarında öküz gibi onlara bakıyorlardı. Bu yüzden onları oyalamak için bunu icat ettiler.

Ama Yunan kralları ve eski Pers ve Rum kralları bilgide üst seviyedeydiler. Onların boş işlerle uğraşacak vakitleri yoktu.”³¹¹

“Araplar tarihteki yüzüncü yılı eşek diye isimlendirirler. Mervân “eşek” lakabıyla isimlendirilir. Çünkü yüzüncü yılın başı Emeviler devletinin başıydı.”

“Bir Arap, bir eşek satın aldı ve ‘bu eşeğin eşek yılından önce doğduğunu görüyorum’ dedi.”³¹²

“Sözü geçen Ebû’l-Ferec, 356 yılında El-Muti’ullah’ın zamanında öldü. Ve elli yılda “*Kitabu’l-Ağani*”yi bir araya getirdi.”³¹³

“Tuğrul b. Sultan Melikşah’tan Tuğrul b. Arslan, Selçuklu cephesinin önde gelenlerindendi ve yakışıklı, nazik, amelleri memnuniyet vericiydi. Farsça ve Arapça Şiirde çok iyiydi.”³¹⁴

³⁰⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 952

³¹⁰ a.g.e., c. 3, s. 1060

³¹¹ a.g.e., c. 3, s. 1078

³¹² a.g.e., c. 3, s. 1117

³¹³ a.g.e., c. 3, s. 1129

³¹⁴ a.g.e., c. 3, s. 1139

“Gizemli/sırlı dilin harfleri 28 tanedir...”³²⁰

“Burun ucu sivri olan, kavga ve şamatayı sever.”

“Burun kemiği etli olan birinin anlayışı kıt olur.”

“Uzun, dar bir burnu olanın, akli pek olmaz.”

“Burun deliği çok açık olan kişi öfkeli.”

“Burnu büyük olanın iyiliği pek azdır.”

“Basık burunlu olan kimse şehvetlidir.”

“Ağız geniş olan cesurdur.”

“Yüzü tombul olan cahil ve tembeldir.”

“Yanakları zayıf olan suçlanır.”

“Çok yuvarlak bir yüze sahip olan, cahildir, aşağılıktır.”

“Uzun bir yüzü olan kabadır.”

“Yüksek sesle gülen kabadır.”³²¹

2.4.10. Kutsal (Semavî) Kitaplarda Geçen Sözler

el-‘Âmilî, en çok alıntı yaptığı kutsal kitaplardan biri Tevrat’tır. Onun dışında, isim vermeden “Semavî kitapların birinde şöyle geçer...” diyerek alıntılar yapmıştır. Alıntılar yaptığı kısımların Kur’ân’daki ayetlerle ortak bir paydada birleşmiş olmasına özen göstermiştir. Kitaptan örnekleri aşağıdaki gibidir:

“Tevrat’ta şöyle geçer: Kim zulmederse, evi yıkıktır. Yüce Kur’ân’da Allah (c.c) şöyle der:

Zâlimlerin haksızlıkları sebebiyle evleri yıkıktır.”³²²

³²⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1415

³²¹ a.g.e., c. 5, s. 1415

³²² a.g.e., c. 1, s. 69 (Geçen ayet: *Neml*, 52)

“Tevrat’ta şöyle geçer: Kim benim hükmüme razı olmayıp verdiğim imtihana sabretmezse ve verdiğim nimete de şükretmezse benden başka bir Rab bulsun kendine. Kim dünya için üzülsün, bana öfkelenmiş gibi olur. Kim zenginliğinden dolayı zengin bir kimseye tevazu gösterirse dininin üçte ikisi gitmiştir. Ey Âdemoğlu, yeni bir gün yoktur ki benden sana o günde rızık gelmiş olmasın. Ve yeni bir gece yoktur ki melekler çirkin bir fiilinizden dolayı sizden bana gelmiş olmasın. Benden size sadece hayır olan inerken sizden bana şer olan çıkar.”³²³

“Semavi kitapların birinde şöyle geçer: Ey Âdemoğlu, eğer bütün dünya senin olsaydı ondan sadece sana bir azık kalırdı. Rızık/azığı ben sana verip hesabını da başkasından sorsam sana iyilik yapmış olur muyum olmaz mıyım?”³²⁴

“Uveys Karânî (ra) şöyle demiştir: Bilgelerin söylediği en hikmetli söz şudur ki, birini dost edin ki başkalarının yokluğunda onun varlığı sana yeterli gelsin.”

“Semavi kitaplardan birinde şöyle geçer: Kim dünyayı severse onun kalbinden münacatımın lezzetini söküp alırım.”³²⁵

2.4.11. Ârif Kimselerin Sözleri

“Tanıyan, bilen, vâkıf ve âşına olan, halden anlayan” gibi mânalara gelen ârif, daha çok tasavvufta kullanılan bir terimdir. Ârifin bilgisine “mârifet” denir. Mârifet, kelâm ve felsefede ilimle eş anlamlı olarak umumiyetle bilgi mânasına kullanıldığı gibi “mârifetullah” şeklinde ve Allah hakkındaki bilgi için de kullanılmıştır.

Tasavvufta ise, Allah’a dair olan bilgi başta olmak üzere bütün varlık ve olayların mahiyeti hakkındaki bilgiye mârifet denilmiş ve ârif (ehl-i mârifet) ile âlim arasında açık bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım, hem mârifet (veya irfân) ile ilim arasındaki metot farkından, hem

³²³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 918

³²⁴ a.g.e., c. 2, s. 984

³²⁵ a.g.e., c. 1, s. 306

de ârif ile âlimin vasıflarının başkalığından ileri gelmektedir. İlmin elde edilmesinde âlimin dinî ve ahlâkî şahsiyetinin önemi olmadığı halde mârifete ulaşmada şahsiyet merkezî rol oynar. Âlim zihnî faaliyetle mutlak surette bilen, ârif ise ahlâkî ve mânevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derunî tecrübe ile öğrenen, anlayandır.

Âlimin zıddı cahil, ârifin zıddı münkirdir. İlmin elde edilebilmesi için dini yaşama zarureti yoktur. Bu yüzden sûfiler, birinin amelsiz olduğunu ifade etmek istedikleri zaman ona âlim (veya mollâ) derler. Âlim örnek alınır, ‘Ârifle hidayete erilir. Âlim, Allah’ı delille bilir, ârif ise Allah’ı Allah’la tanır. Gökler ve yer en ücra köşelerine kadar ârifin bilgi alanına girer ve ârif tamamen mânevî sezgiyle âlemi müşahade eder. Bununla birlikte ‘Ârifler, görüş (nazar) ve mârifetlerinin genişliğine göre farklı derecelerde olabilirler.’³²⁶

2.4.12. Keşkûl’dan ‘Ârifin Tanımı ve ‘Ârif ve Âlim arasındaki fark

“Ârif, Allah’a sıfatları, isimleri ve efalleri ile şehadet eden kimsedir. M’ârifet, şuhud derecesinden bahsetmektir. Âlim, Allah’ın bunu kendisine bildirdiği kimsedir. Şuhudiye değil, yakiniye ona öğretir.

Şeyh ise, şariat, tarikat ve hakikat ilimlerindeki kâmil insandır. Bu kemalatı nefis bozulmaları, hastalıkları ve tedavileri, iyileştirme hakkındaki bilgisi, şifa verme bununla ayağa kaldırma derecesindedir.”³²⁷

el-‘Âmilî’nin, “*Hülâsatü’l-Eser*” gibi eserlerden şeriata aykırı olmayan bir tasavvufî görüşe sahip olduğunu anlamaktayız.³²⁸

Bu anlamda, Keşkûl’ün birçok yerindeki alıntılardan, ‘Âmilî, ’nin tasavvufa olan düşkünlüğü gözlenmektedir. Bunların bir kısmı da ‘Âriflerin sözlerinden yaptığı alıntılardır. Bu sözler, manevî konuları kapsamaktadır. Kitaptan örnekleri şu şekildedir:

³²⁶ Uludağ, Süleyman, *TDV Ansiklopedisi*, “Arif mad”., c. 3, s. 361-362

³²⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1184

³²⁸ Uludağ, Süleyman, a.g.e.c. 3, s. 60

‘Âriflerden biri şöyle dedi:

“Babanız Âdem bir günahla cennetten çıktı ve siz de bu kadar günahla ona girmek istiyorsunuz.”³²⁹

‘Âriflerden bazısı şöyle demiş:

“İnsanlarla tanışıklığını azalt! Çünkü kıyametteki halini bilmiyorsun. Eğer rezil olursan, seni tanıyan daha az olur.”³³⁰

‘Âriflerden bazısı şöyle der:

“Eğer babamız Âdem (as), kendisine söylenilen, ‘Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun!’ emrinden sonra, sadece işlediği bir günahdan dolayı cennetten çıkması emredildi.

Peki biz bunca ard arda işlediğimiz günah ve hatalardan sonra cennete girmeyi nasıl umuyoruz?”³³¹

‘Âriflerden biri şöyle demiş:

“Sevgiyle mantıken uyumlu olduğunda geriye ne aşk kalır ne sevgi.”³³²

Adamın biri bir ‘Ârifin yanından geçti. ‘Ârif o sırada tuzla yeşillik yiyordu. Adam dedi: “Ey abdullah, dünyadan bu şekilde memnun musun?” Ârif dedi ki: “Beşerin bundan daha iyisiyle razı olduğu kimseyi söyleyeyim mi?” Adam, “evet” dedi. “Ahiret yerine dünyadan razı olan kimse.”³³³

‘Âriflerden biri, “Allah’ın yanında yaptığım ibadetlerin kabul olmadığını biliyorum” dedi. “Bunu nasıl biliyorsun?” diye soruldu. Dedi ki: “Kabul edilir olması için fiil gerekir. Ben de bunu yapmadığımı biliyorum. Bu sebeple yaptığım amellerin makbul olmadığını biliyorum.”³³⁴

‘Âriflerden biri şöyle dedi:

³²⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1228

³³⁰ a.g.e., c. 1, s. 65

³³¹ a.g.e., c. 1, s. 140 (Geçen Ayet: *Bakara*, 35)

³³² a.g.e., c. 2, s. 868

³³³ a.g.e., c. 2, s. 868

³³⁴ a.g.e., c. 2, s. 843

“Asıl kardeşin, kendisiyle konuşmadan önce onu görmeyi arzuladığındır.”

‘Âriflerden birine şöyle soruldu: “Nasılsın?” Dedi ki: “Ben arzulamadığımı bulurum, bulamadığımı arzu ederim.”³³⁵

‘Âriflerden biri şöyle demiş:

“Dünyada üç şeye ihtiyaç duyulur: Zenginlik, şeref ve rahat. Kim dünyadan elini çekerse şereflenir. Kim kanaat ederse, zenginleşir ve kim koşuşmasını azaltırsa istirahat eder.”³³⁶

‘Âriflerin sözlerinden:

“İyi bir kardeş senin için kendi nefsinden daha iyidir. Çünkü nefis kötülükleri emreder. Salih bir kardeş ise ancak sana iyiliği emreder.”³³⁷

Bir adam rahatsızlığından şikâyet etti. Âriflerden biri ona şöyle dedi: “Sana merhamet edeni sana merhamet etmeyenlere şikâyet mi ediyorsun?!”³³⁸

‘Âriflerden biri şöyle diyor:

“‘Âriflerin her sözünün altında bir nükte yatar ve anlattıkları her kıssanın içinde bir mesaj vardır. Her değerlendirmelerinde tamamen bir öğüt vardır. Her hikayelerinin altında da müstetir kinayeler vardır.”³³⁹

‘Âriflerden biri şöyle demiştir:

“Kalp dünya sevgisini içtiği zaman ona istediğin kadar nasihat/vaaz et fayda etmez. Tıpkı bütün bedeni hastalık kapladığında ilacın iyi gelmemesi gibi.”

Biri ‘Âriflerden birinin yanına uğradı. Onu çeşitli hastalıklar ve şiddetli elemlere tutulmuş buldu. Onu teselli için şöyle dedi: “Ey falan kimse, kim imtihanına sabır göstermezse aşk davasında samimi değildir.” Ârif de dedi ki: “Senin dediğin gibi değil; kim imtihanın içinde lezzet bulmazsa aşk davasında samimi değildir.”³⁴⁰

³³⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 888

³³⁶ a.g.e., c. 2, s. 894

³³⁷ a.g.e., c. 3, s. 1078

³³⁸ a.g.e., c. 3, s. 1088

³³⁹ a.g.e., c. 3, s. 1093

³⁴⁰ a.g.e., c. 3, s. 1184

Bir adam ‘Âriflerden birine şöyle dedi: “Bana nasihatte bulun!” Dedi ki: “Aşiretindeki bazı kimselerden korktuğun gibi Allah’tan da kork!”³⁴¹

‘Âriflerden birine şöyle soruldu:

“Aşk ve sevgi arasındaki fark nedir?” Dedi ki: “Aşk, kalbe yerleşir. Sevgi ise kalp ona yerleşir.”³⁴²

‘Âriflerden biri şöyle dedi:

“Hakkı duymakta üşengeçlik yapan kişi için uygulama kısmı onun için daha katmerli zor olur.”³⁴³

‘Âriflerden biri şöyle demiştir:

“Fikrin evinde nefsinle yalnız kal ve onu, tersliğinden dolayı azarla. İşe yaramazsa, onunla ölümler âlemine seyahat et. Bu da işe yaramazsa, onu açlık kırbacı ile döv!”³⁴⁴

Yine (‘Âriflerin) sözlerinden:

“Yakin ehlinin gözlerinin önünden gaflet bulutları dağıldığı zaman, yakaza aleminde hidâyet hilâli onlara göründü. Ardından hevâ ve heveslerinden uzaklaşarak sağlam bir oruca niyet getirdiler.”³⁴⁵

“Sütü suyla karıştıran sütçü vardı ve onu bu şekilde satardı ve bir sel geldi ve koyunlarını alıp götürdü ve o kadar korkunç oldu ki ‘Âriflerden biri bu durumu gördü ve Allah’ın şöyle dediğini aktardı: Bu damlaları bir araya topladım ve bir sel oldu.”³⁴⁶

‘Âriflerden biri şöyle dedi:

“Kim nimete bakış açısını nimetin zatına değil de nimeti verene döndürürse ve imtihan zamanında imtihana değil de imtihanı verene bakarsa, her halinde gerçeği görüp mutlak sevgiliye yönelecektir. Bu da mutluluğun en yüksek seviyesidir. Kim bunun tersini yaparsa

³⁴¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1207

³⁴² a.g.e., c. 3, s. 1228

³⁴³ a.g.e., c. 3, s. 1238

³⁴⁴ a.g.e., c. 3, s. 1255

³⁴⁵ a.g.e., c. 3, s. 1255

³⁴⁶ a.g.e., c. 3, s. 1257-1258

mutsuzluğun en aşağılarında olacak. Nimet vakti sonlanacak diye ondan korkacak. Felaket zamanı ise acısından azap çekecek.³⁴⁷

‘Âriflerden biri şöyle der: “Dünya, üç şeye ihtiyaç duyar: Zenginlik, gurur ve rahatlık. Onu terk eden onda aziz olur. Kim kanaat ederse zenginleşir. Kim daha az çabalarsa rahat eder.”³⁴⁸

‘Âriflerden biri şöyle der: “Sadece hakkın geçerli olduğu bir gün için hakla çalış!”³⁴⁹

Ârif Şeyh Necmuddîn el-Kebîr’in sözlerinden:

“Yoksulluk üç çeşittir: Başkasına değil Allah’a fakrını göstermek. Fakrını hem Allah’a hem başkalarına göstermek. Diğeri, fakrını Allah’a değil de başkalarına göstermek. Bununla ilgili Peygamber (sav) şöyle demiştir: Fakirlik şereftir. İkincisi, neredeyse fakrın küfre varmasıdır. Üçüncüsü ise iki dünyada da yüzün kara olmasıdır.” Şeyhin sözleri bitti.³⁵⁰

“‘Âriflerden biri şöyle dedi:

“İmtihan birdir, fakat eğer musibet sahibi tahammül etmeyip kaygılanırsa iki olur.

Yani hem imtihanı hem de sevabı kaybetmek olur.”³⁵¹

وقيل لعارف

:خذ حظك من الدنيا فإنك فان ، فقال :الآن وجب أن لا آخذ حظي منها، الله در من قال

هيك بلغت كل ما تشتهي

وملكت الزمان تحكم فيه

هل قصارى الحياة إلا ممات؟

يسلب المرء كل ما يقتنه

‘Ârifin birine şöyle dendi: “Dünyadan nasibini al çünkü sen fanisin.” Dedi ki:

“Şimdi ondan bir pay almamam gerekir. Söyleyen ne güzel söylemiş:

“Farzet, arzuladığın her şeye elin ulaştı,

³⁴⁷ a.g.e., c. 5, s. 1384

³⁴⁸ a.g.e., c. 5, s. 1393

³⁴⁹ a.g.e., c. 5, s. 1435

³⁵⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1452

³⁵¹ a.g.e., c. 5, s. 1461

Zamanı da tahakkümün altına aldın;

Hayatın sonu ölüm değil mi?

Kişinin elde ettiği her şey talan olur.”³⁵²

2.4.13. Âlimlerin Sözleri

el-‘Âmilî, âlimlerden alıntılar yaparken çoğu yerde âlim ismini zikretmeden, “âlimlerden biri şöyle demiştir...” diye söze başlamıştır. Zaman zaman ise âlim isimlerini zikretmiştir. Bu sözler, veciz ifadelerden meydana gelmektedir. Bazı örnekler:

Âlimlerden bir kısmı şöyle demiştir:

“Uzlet (عزلة), ilmin (علم) “ع” harfî olmadan zillettir. Zühdün (زهد) “ز”si olmadan hastalıktır.”³⁵³

Âlimlerden biri şöyle demiş:

“Kadınlardan, Şeytan’dan korktuğumdan daha çok korkuyorum, çünkü Yüce Allah, şeytanın oyununun zayıf olduğunu, kadınların hilesinin ise pek büyük olduğunu söyler.”³⁵⁴

Âlimlerden biri şöyle demiştir:

“Dünya menfaati için ahireti bozanlara yazıklar olsun! İmar ettiği şeyi bozana ve kendisini mahvedecek yere ayak basana yazıklar olsun!”³⁵⁵

Âlimlerden biri şöyle demiştir: “Kul, şu iki sıfattan birine ulaşmadığı müddetçe kemale eremez. Ancak insanlar gözünden düştüğü ve hiç kimsenin ona zarar veremeyeceğini veya fayda sağlayamayacağını veya kalbinden düşeceğini ve insanların onu nasıl gördüğünü umursamadığı vakit dünyada Allah’ı görebilir.”³⁵⁶

³⁵² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 780

³⁵³ a.g.e., c. 1, s. 58

³⁵⁴ a.g.e., c. 1, s. 100 (Geçen ayet: Nisâ,76)

³⁵⁵ a.g.e., c. 1, s. 306

³⁵⁶ a.g.e., c. 2, s. 478

Âlimlerden biri şöyle dedi: “Ey falanca, sen dünyaya sahip olmak için değil ona katlanmak için yaratıldın. Ve Oraya yerleşmek için değil oradan geçmek için yaratıldın.”³⁵⁷

2.4.14. ‘Âmilî, ’nin Doğrudan İsmi Vererek Aktarım Yaptığı Âlimlerin Sözleri

Emirü’l-mü’minûn Mevlâna’nın sözlerinden biri şöyledir: “Kişinin kusurlarını bilmemesi, en büyük günahlarındandır.”³⁵⁸

İbn-i Hallikân, “*Vefayâtü l-A’yân*”da şöyle demiştir:

“Bütün hayatımın bir saatte toplanacağını kesin bir bilgiyle bilseydim, neden bunda tutumlu davranmayayım? Onu takva ve itaatle geçirirdim.”³⁵⁹

İbn-i Mes’ud: “Cennetin sekiz kapısı vardır. Bir kapısı hariç hepsi açılıp kapanır. Ancak tövbe kapısından görevli olan melek o kapıyı hiç kapatmaz.”³⁶⁰

Şeyh Necât da şöyle dedi:

“Gök cisimleri, Yüce Allah’a itaat eden bir canlıdır.” Sözleri bitti.³⁶¹

Beşir el-Hafî’ye, “Bana tavsiyede bulun!” denildi. O, “Evinde kal ve valiliği bırak!” dedi.³⁶²

Şehrezûrî dedi ki:

“(Kötü) karakter, saygınlığı yok eder. Tıpkı ateşin odunu yok etmesi gibi.”³⁶³

İmâm Ca’fer Muhammed es-Sâdık’ın (as) “*Muhaderat*”ında şöyle geçer: “İnsanları yormayın, arkadaşsız kalırsınız!”³⁶⁴

Yahyâ Bin Mu’âz şöyle der:

³⁵⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1280-1281

³⁵⁸ a.g.e., c. 1, s. 404 (“*El-İrşad lil-Müfid*”, c. 1, s. 290)

³⁵⁹ a.g.e., c. 1, s. 411.

³⁶⁰ a.g.e., c. 2, s. 984

³⁶¹ a.g.e., c. 3, s. 1167

³⁶² a.g.e., c. 3, s. 1176

³⁶³ a.g.e., c. 3, s. 1201

³⁶⁴ a.g.e., c. 3, s. 1227

“Dünya, saçının taranmasını isteyen bir gelin gibidir. Zahid onun yüzünü karartır, saçını yolar ve elbiselerini yırtar. ‘Ârif ise, Allah’la uğraşır, ona dönüp bakmaz bile.”³⁶⁵

Muhammed bin Ali el-Bakır (as), bir gün arkadaşlarına şöyle dedi: “Sizden biri arkadaşının parasal anlamda ihtiyacı için elini uzatır mı?” “Hayır” dediler. “O halde siz kardeş değilsiniz!” dedi.

(Muhammed b. ‘Alî el-Bakır’a), “İnsanların en değerlisi kimdir?” diye soruldu:

“Dünyayı kendisi için bir prestij yeri olarak görmeyendir” dedi.

Ebi Ca’fer Muhammed b. ‘Alî el-Bakır’dan (as) şöyle aktarılır:

“İman kalpte sabittir. Yakın ise tehlikededir. Yakın kalpten geçip gider, dökme demire dönüşür. Sonra, kalpten çıkar; en sonunda tıpkı eskimiş paçavra bir elbiseye dönüşür.”³⁶⁶

Er-Râdî Billah şöyle derdi:

“Yalandan şeref arayan kimseyi Allah gerçekten aşağılar.”

Nasr b. Sayyar, “Musibetler dışında her şey başta küçük görünür sonra büyür. Musibetler ise, başta büyüktür sonra daha küçülür” dedi.³⁶⁷

İmâm er-Rağıb, “ez-Zeri’a”sında şöyle der: “Kimin amacı Allah’a yakın olup onun teveccühünü kazanmak ise, Yüce Allah’ın “Allah’a kaçınız!” ve Nebî’nin (sav) “(Ona) yolculuk edin, ganimet elde edersiniz!” sözüne bakmalı.”³⁶⁸

Hasan el-Basrî şöyle der:

“Bir insan, sizinle dünya için yarışırsa siz onunla ahiret için yarışın.”³⁶⁹

2.4.15. Büyüklerin Sözleri

el-‘Âmilî, büyüklerden de alıntılar yapmıştır. Bu sözler nasihatvari ve özdeyişli cümlelerden meydana gelmektedir. ‘Âmilî, büyüklerin ismini zikretmeden “Büyüklerden biri

³⁶⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1278

³⁶⁶ a.g.e., c. 3, s. 1285

³⁶⁷ a.g.e., c. 3, s. 1286 (Nasır b. Seyyâr b. Râfi’ b. Herri b. Rebi’a el-Ken’anî (h. 131)

³⁶⁸ a.g.e., c. 3, s. 1301

³⁶⁹ a.g.e., c. 5, s. 1379

şöyle demiş...” üslubunu kullanmıştır. Zaman zaman da bu büyüklerin isimlerini zikretmiştir. Bunlardan biri de Perslerin adaletiyle meşhur şahlarından Nuşirvan’ın bilge veziri Buzurcmehr (Buzurgmehr)’dir. Kitaptan, bu büyüklerin sözlerine dair bazı örnekler:

Buzurcmehr’in sözlerinden: “Birçok düşmana düşmanlık ettim. Ama nefsimden daha düşmanını görmedim. Birçok cesur kimselerle tartıştım. Kötü arkadaş dışında hiçbiri beni mağlup etmedi. Birçok güzel kadınla oldum. Ama sıhhatten daha lezzetlisini görmedim. Mırra içtim ve en acı yiyeceği yedim. Ama fakirlikten daha acısını görmedim. Akranlarla güreştim, cesur insanlarla çarpıştım. Ama sivri dilli kadından daha güçlüsünü görmedim. Çok ok ve taş yaraları aldım. Ama hiçbiri hakikat arayıcısının ağzından çıkan kötü bir söz gibi zor gelmedi. Paralarım ve biriktiklerimden çok sadaka verdim. Ama dalâlet sahibini doğru yola çevirmekten daha tatlısını görmedim. Padişahlara yakınlaşmakla ve onlardan hediyeler almakla mutlu oldum. Ama onlardan uzak olmaktan daha güzelini görmedim.” Bitti.³⁷⁰

Büyüklerimiz şöyle demiş:

“Nefsine isyan edersen, onun istediğine itaat etmezsin.”³⁷¹

Büyüklerden bazısı şöyle demiş:

“Rabbini tanıyıp da ondan bir an gaflette bulunan kişiye şaşılır.”

Buzurcmehr’in sözlerinden:

“Dünyada en bilgin insan, dünyaya en az önem verendir.”³⁷²

Büyüklerinden biri şöyle demiş:

“Âlim, zahid olmadığı takdirde, yaşadığı zamanın halkı için bir cezadır.”

Büyüklerin sözlerinden:

³⁷⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 59 (Muhakkik dipnotu: Adı geçen, *Buzurcmehr b. Buhtegan*’dır. Sasânî meliklerinden *Enuşirvan*’ın veziridir.)

³⁷¹ a.g.e., c. 1, s. 60

³⁷² a.g.e., c. 1, s. 68

“Kim bu zamanda ilmiyle amel eden Âlim ararsa, Âlimsiz kalır. İçinde şüphe bulunmayan bir yiyecek ararsa, yemeksiz kalır. Ve kusursuz arkadaş ararsa, arkadaşsız kalır.”³⁷³

Büyüklerden biri şöyle demiş:

“Belâğat, mananın olgunluğuyla nefse en güzel surette ulaştırılmasıdır.”³⁷⁴

Büyüklerden biri şöyle söylemiştir:

“Allah bir kimseye akıl ve edepten daha güzelini vermemiştir. Bu ikisi, gencin güzelliğidir. Hayatı kaybetmek, bu ikisini kaybetmekten daha güzeldir.”³⁷⁵

Büyüklerden biri şöyle demiş:

“Bazısının tahammül edemediği şeylere ben sabrettim.

Şerat dağı parçalanmaya başladı.

Gözyaşlarımı tuttum ama içime doğru akmaya başladı.

Kalbimdeki göz ağlıyor artık.”³⁷⁶

Büyüklerden biri şöyle demiş:

“Dünyanın küçüklüğünü bilmek istiyorsan onun kimde olduğuna bak!”³⁷⁷

Büyüklerden biri bin dirheme aldığı kıyafetle mescide girdi. Bu, ona söylenince, “Ben Rabbimle oturup kalkıyorum!” dedi.³⁷⁸

Büyüklerden biri şöyle dedi:

“Bu dünyadaki aceleci ve hırslı insan örneği, ilk sırada cemaatle namaz kılan bir kimseye benzer ve cami cemaatle doludur. O ihtiyacı için acele eder ve rükûda, secdede imâmdan önce hareket eder. Çıkmak için acele eder ama bu ona fayda sağlamaz. Çünkü imâm selâm verince ancak insanlarla beraber çıkabilir.”³⁷⁹

³⁷³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 342

³⁷⁴ a.g.e., c. 1, s. 405

³⁷⁵ a.g.e., c. 1, s. 436

³⁷⁶ a.g.e., c. 2, s. 476

³⁷⁷ a.g.e., c. 3, s. 1265

³⁷⁸ a.g.e., c. 5, s. 1459

³⁷⁹ a.g.e., c. 5, s. 1473

Bağdat'ın büyüklerinden biri sabahın en erken vaktinde Ebû'l-İna'nın bir ihtiyacından dolayı çıktığını gördü. Onun sabahın bu erken vaktinde çıktığına şaşırdı ve ona şöyle dedi: “Ey Ebû Abdullah, sabahın bu vaktinde evden mi çıktın! Ebû'l-İna dedi ki: “Vay canına! Benle aynı işi yapıyorsun ama beni şaşırtmıyorsun!”³⁸⁰

Buzurcmehr şöyle dedi:

“Dünyanın kusurlarından biri de kimseye hak ettiğini vermemesi, onu artırması ya da azaltmasıdır.”³⁸¹

Buzurcmehr şöyle dedi:

“Kardeşi olmayan kişinin bütün işleri ona kalır. Zor durumda hem kendini hem sahip olduklarını harcar. Kendisini yaşayan, diri kimselerden saymaz.”³⁸²

Buzurcmehr'e, “mutluluğun ne olduğu” soruldu. “İnsanın bir oğlu olmasıdır” dedi. “O halde, o kimse oğlunun ölmesinden korkar” denildi. Dedi ki: “Bana mutsuzluğu sormadın, bana mutluluğu sordun.”

Onlardan birinin (Buzurcmehr) sözlerinden:

“Kim insanlardan utanıp da yalnız kaldığından kendisinden utanmıyorsa, kendisinin yanında bir kıymeti yoktur.”³⁸³

2.4.16. 'Âbidlerin Sözlerinden

Kur'ân-ı Kerîm'de, bir defa tekil “âbid”, on bir defa da çoğul “âbidûn, âbidîn, âbidât” şeklinde geçen âbid kelimesi sözlükte, “hizmet eden, itaat eden” anlamına gelmektedir. Kur'ân'da ise, sadece “ibadet eden, tapınan” (bk. *et-Tevbe* 9/112; *et-Tahrîm* 66/5; *el-Kâfirûn* 109/2-4) mânasını ifade etmektedir. Hz. Peygamber zamanında Abdullah b. Amr b. Âs, Ebü'd-Derdâ ve Osman b. Maz'ûn gibi gereğinden fazla ibadete düşkün olan

³⁸⁰ el-'Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1513

³⁸¹ a.g.e., c. 2, s. 988

³⁸² a.g.e., c. 2, s. 1000

³⁸³ a.g.e., c. 3, s. 1209

sahâbîler mevcut olmakla birlikte bunlara özellikle âbid dendiğine dair herhangi bir rivâyete rastlanmamıştır. Halife Osman devrinde ortaya çıkan siyasî karışıklıklardan sonra bazı Müslümanların dünyadan el etek çekerek kendilerini ibadete verdikleri görülmektedir. Birinci asrın sonunda ve ikinci asırda sayıları artan âbid ve dindarlara “nâsik”, “kurrâ”, “zâhid” gibi adlar verilmekteydi. Halk, gerçek anlamda İslâm’ı bunların yaşadığına inanıyor ve bu gibi kimselere saygı ve sevgi gösteriyordu.³⁸⁴

El-Keşkül kitabından, abidlerin dilinden bazı bölümlere burada yer verilmiştir:

‘Âbidlerden birinin duâsı şöyleydi:

“Allah’ım, beni cehennemden koru, çünkü benim cenneti isteyecek yüzüm yok.”³⁸⁵

‘Âbidlerden biri şöyle dedi:

“Otuz sene boyunca ilk safta namaz kılıyordum. Bir gün mazereten geç kaldığım için ilk safta yer bulamadım. Ve ikinci safta durdum. İnsanların bana olan bakışından utandığımı hissettim. Ardından birinci safa geçtim. Sonra namazımın tamamen riyayla ve insanların bana bakışından lezzet almakla karıştığını fark ettim. Allah’ım, beni iyilikte yarışanlardan eyle.”³⁸⁶

‘Âbidlerden bazısı şöyle dedi: “Ahireti sermayen yap! Sana dünyadan gelecek olan budur. O da kazançtır.”³⁸⁷

‘Âbidlerden biri kırk yıl oruç tuttu ve uzak ve yakın akrabalarından hiç kimse bunu bilmiyordu. Yemeğini alırdı ve yolda onu sadaka olarak verirdi. Ailesi onun çarşıda yiyip bitirdiğini zannederlerdi. Çarşıdakiler ise evde yemek yediğini zannederlerdi.”³⁸⁸

2.4.17. Zeyne’l-‘Âbidîn’den Alıntılar

Doğum tarihi konusunda değişik rivâyetler bulunmakla birlikte, genelde 38 (659) yılında Medine’de doğduğu kabul edilir. Babası Hz. Hüseyin, annesi “Sülâfe”, “Selâme” ve

³⁸⁴ Uludağ, Süleyman, *TDV Ansiklopedisi*, “Abid mad”., c. 3, s. 307

³⁸⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1381

³⁸⁶ a.g.e., c. 1, s. 58

³⁸⁷ a.g.e., c. 1, s. 68

³⁸⁸ a.g.e., c. 3, s. 1184

“Gazâle” adlarıyla bilinen, Hz. Ömer devrindeki fetihler sırasında Medine’ye getirilen son Sâsânî hükümdarı III. Yazdicerd’in kızı “Şehrbânû”dur. Ebû Muhammed ve Ebû’l-Hüseyin künyeleriyle de anılmakla birlikte daha çok “Zeynelâbidîn” lakabıyla meşhur olmuştur. Bunun yanında, “Seyyidü’s-Sâcidîn, Seccâd, Zü’s-Sefenât” (fazla secdeden dolayı dizleri nasır tutmuş) lakaplarıyla da tanınır. Resûl-i Ekrem’in ve Hz. Hüseyin’in neslini devam ettirdiği için, “Âdem-i Âl-i Abâ” ve “Ebû’l-Eimme” diye zikredilmiştir. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehid edilen büyük oğlu Ali’den (el-Ekber) ayırt edilmesi için “Ali el-Asgar” adıyla da bilinir. Zeynelâbidîn, daha sonra teşekkül eden İmâm-ı İsnâaşeri Şîası’nca imâmların dördüncüsü kabul edilir.³⁸⁹

el-Âmilî, eserinde çok sayıda Zeyne’l-Âbidîn ’den alıntılar yapmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Zeyne’l-Âbidîn ’den (as) rivâyetle: “Dünya uykudur, ahiret uyanıştır. Biz bu ikisi arasında karmaşık bir haldeyiz.”³⁹⁰

“En güzel amellerin ne olduğu” sorulan Zeyne’l-Âbidîn ’e: “İtaatle yetinmek, sessiz kalmak, zararlara karşı sabırlı olmak ve gûnahtan pişmanlık duymaktır” dedi.³⁹¹

“*Mekarimü’l-Ahlâk*”da geçer. Zeyne’l-Âbidîn şöyle der: “Eğer vücut yumuşak bir elbise giyerse, haddi aşar.”³⁹²

İmâm Fahreddin er-Râzî “*Tefsiru’l-Kebîr*”inde, Zeyne’l-Âbidîn ’den (as) şunu nakletmiştir:

Allah’ın, “Şüphesiz gece vakti, etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir” ayetindeki zaman için, “akşam ile yatsı arası” demiştir.³⁹³

³⁸⁹ Klavuz, Ahmet Saim, *TDV Ansiklopedisi*, “Zeyne’l-Âbidîn mad.”, 44.cilt, s. 365

³⁹⁰ el-Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1103 (Muhakkik dip.: “*İraşadu’l-Kulûb*”:1: 83)

³⁹¹ a.g.e., c. 5, s. 1391

³⁹² a.g.e., c. 5, s. 1461 (Muhakkik dip.: “*Mekârimu’l-Ahlâk*”, s. 111)

³⁹³ a.g.e., c. 2, s. 947

الامام زين العابدين علي بن الحسين بن علي

وإذا بليت بعسرة فاصبر لها

صبر الكريم فإن ذلك أحزم لا تشكون

إلى الخلاق إنما تشكو الرحيم إلى الذي لا يرحم

Îmâm Zeyne'l-Âbidîn Ali b. Hüseyin b. Ali (as):

“Eğer bir zorluk yaşarsanız ona sabredin,

Sabır yüceliktir, şayet zorluk daha şiddetli olursa.

İnsanlara şikâyetle bulunmayın, aksine

Merhameti olmayanı merhamet sahibine şikâyet et.”³⁹⁴

Hasan el-Basrî, Îmâm Ali bin el-Hüseyin Zeyne'l-Âbidîn ile karşılaştı. Îmâm

(ra) ona dedi ki:

“Ey Hasan, sana iyi davranana itaat et. İtaat etmesen de ona herhangi bir konuda isyan etme. İsyân etsen de yemeğinden yeme. Eğer ona isyan edip yemeğinden yediysen ve evinde kaldıysan ona bunun karşılığını ver. Doğru olan budur.”

وروي أنه أنشد يوما

تريد مني اختبار سري

وقد علمت المراد مني

وليس لي في سواك حظ

فكيف ما شئت فاخترني

Ve bir gün şu şiiri söylediği rivâyet edilir:

“Beni gizli bir şekilde test etmek istiyorsun,

Benden isteğini biliyorum.

Senin dışında şansım yok,

Nasıl istersen test et beni.”³⁹⁵

³⁹⁴ el-Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 185

³⁹⁵ a.g.e., c. 3, s. 1219

2.4.18. Emiru'l-Mü'minîn'in ('Alî'nin) Nehcu'l-Belâğa Adlı Eserinden Yapılan Alıntılar

“*Nehcu'l-Belâğa*”, Şerîf er-Râdî (ö. 406/1015) tarafından derlenen ve Hz. Ali'ye nisbet edilen çeşitli metinlerden oluşmuş antolojidir. Müellif, esere, “belâgat yolu, belâgat çığırı” anlamına gelen bu ismi vermiştir. Eser, hutbeler, hitabeler ve emirnâmeler, resmî ve özel mektuplar, vecîzeler ve öğütler olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Eserin son bölümünde Hz. Ali'nin 498 tane veciz ifadesine yer verilmiştir. Gerek muhteva gerekse üslûp açısından Arap dili ve edebiyatının çok değerli parçalarını ihtiva eden “*Nehcu'l-Belâğa*” asırlarca ilim ve edebiyat erbabının ilgisini çekmiş ve çeşitli araştırmalara konu olmuştur.³⁹⁶ Özellikle Şia Âlimlerinin kaynak kitap olarak çokça kullandıkları bu eseri el-‘Âmilî, de *Keşkûl*’ün birçok yerinde ondan alıntılar yaparak kullanmıştır. “*Nehcu'l-Belâğa*”da şöyle geçer...” veya “Emîru'l-Mü'minîn şöyle demiştir...” diyerek veciz bölümleri bizlerle paylaşmıştır.

“Emiru'l-Mü'minîn” (müminlerin emiri) ifadesi, İslâm devlet başkanlarına verilen lakaptır. Bu tabir, Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren sadece halifelere verilen bir unvan olmuştur. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere hemen hemen bütün halifeler bu unvanı tevarüs etmiştir.³⁹⁷ Şia kültüründe, bu tabir, yalnızca Hz. Ali için kullanılır.

el-‘Âmilî, eserinde “Emiru'l-Mü'minîn'den (Hz. Ali) birçok alıntılar yapmıştır. Alıntılarının bir kısmında bu lakapla birlikte Hz. Ali ismini kullanmıştır. Diğer bir kısmında ise sadece “Emirü'l-Mü'minîn” lakabını kullanmıştır. Hz. Ali ismini doğrudan zikrettiği kısımlara istinaden sadece “Emirü'l-Mü'minîn” olarak yaptığı alıntılarda ondan bahsettiği anlaşılmaktadır. ‘Âmilî, yaptığı alıntılarda, eser olarak yalnızca *Nehcu'l-Belâğa*’yı zikretmektedir.

“Akıllının dili kalbinin arkasındadır, ahmak olanın kalbi ise dilinin arkasındadır.”³⁹⁸

³⁹⁶ Durmuş, İsmail, *TDV Ansiklopedisi*, “*Nehcu'l-Belâğa* mad.”, c. 2, s. 538

³⁹⁷ Fayda, Mustafa, *TDV Ansiklopedisi*, “Emiru'l-Mü'minîn mad.”, c. 1, s. 156

³⁹⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 757 (Muhakkik dip.: *Nehcu'l-Belâğa*, 4:11)

Aristo şöyle dedi: “Zenginlik gurbette vatan gibidir; fakirlik de vatanda gurbet gibidir.”

Şair bunu alıp şöyle demiştir:

الفقر في أوطانه غربة

والمال في الغربة أوطان

“Fakirlik vatanında gurbettir,

Zenginlik gurbette vatanındır.”³⁹⁹

Ali (ra) şöyle demiştir:

“Mazlumun günü, zâlimin mazluma olan zulmünün şiddetinden daha ağırdır.”

Sultanlardan biri şöyle demiş:

“Ben sadece Allah’ın kendisine yardım ettiği kimseye zulmetmekten utanırım.”⁴⁰⁰

Ali (ra) meşhur kitabından:

Yüce Allah’ın, “Ondan inci ve mercanlar çıkar” ayetini şöyle açıklar: “Gökyüzü ve deniz suyundan çıkar. Yağmur yağdığı zaman sedefler ağızlarını açar ve oraya yağmur suyu düşer. Ardından küçük damladan küçük inci, büyükten ise büyük inci yaratılır.”⁴⁰¹

Nehcu’l-Belâğa’da geçer:

Müminlerin Emiri Ali’ye (ra) “kader” hakkında soruldu. O da şöyle dedi: “Bu karanlık bir yoldur, oraya girmeyin!” Sonra, ikinci defa tekrar soruldu. Dedi ki: “Okyanustur, ona yönelmeyin!” Üçüncü defa tekrar soruldu. Dedi ki: “Bu Allah’ın sırrıdır, sorumluluğu altına girmeyin!”⁴⁰²

Nehcu’l-Belâğa’nın yazarı şöyle dedi:

“Nasihat etmeyi ve bilgelik yapmayı bırakın artık! Gören göze göz olmayı, düşünen akla ibret olmayı terk edin!” Bununla ilgili, Allah’ın selâmı üzerine olsun, şöyle buyuruyor: “Kardeşine iyilikle muamele et ve kötülüğünü de yine iyilik ve yumuşaklıkla karşıla!”

³⁹⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 858 (Muhakkik dip.: Bu ibare, Emiru’l-Mü’minîn (as) efendimizden alınmıştır. Kay.: *Nehcu’l-Belâğa*, 4: 14)

⁴⁰⁰ a.g.e., c. 2, s. 661 (Muhakkik dip.: *Nehcu’l-Belâğa*, 4: 53)

⁴⁰¹ a.g.e., c. 1, s. 858 (Muhakkik dip.: *Kurbu’l-İsnad*, s. 137-138. Geçen ayet: Rahman, 22)

⁴⁰² a.g.e., c. 2, s. 727

Nehcu 'l-Belâğa'da geçer:

“Allah için yaşayan bir dostum vardı. Gözümde yeri çok büyüktü. Dünyayı gözünde çok küçültmüştü. Midesinin tahakkümü altından çıkmıştı. Önündekinin dışında bir şeyi arzulamaz, sadece bulduğunu yerdi. Kimseyi kınamazdı. Onun gibi birinde kusur bulunmazdı. Sadece fikirsel bir acıdan şikâyet ederdi. Söylediğini yapar, yapmadığını söylemezdi. Konuşması sessizliğine üstün gelmezdi. Dinlemeliydi ve ne konuştuğundan emin olmalıydı. İki şey ararsında kaldığında hevesine yakın olandan uzak dururdu. Size de bu Ahlâkı edinmek gerekir. Bunlara uyun ve bu konuda mücadele edin. Eğer yapamıyorsanız şunu iyi bilin ki azı almak çoğu bırakmaktan daha iyidir.”⁴⁰³

Suhreverdi, “*Hikmetu 'l-İşrâk*” kitabında şöyle der:

“Hermes, Aristo’nun hocalarındandır. “*Tefsiru 'l-Kadî*” ve diğer kitaplarda İdris’in (as) astronomi, yıldızlar ve matematik hakkında ilk kez konuşan kişi olduğu nakledilir. Bu onun aynı zamanda Hermes olduğunu doğrular.”⁴⁰⁴

القراءة أحوج إلى المودة إلى القرابة

في تقلب الأحوال تعلم جواهر الرجال

“Yakınlık, yakınlarla beslenen sevgiyle gerçekleşir.

Değişken koşullarda insanların cevheri ortaya çıkar.”⁴⁰⁵

Nehcu 'l-Belâğa’da şöyle geçer:

“Ey insanlar, dünya bir geçit yeridir, asıl yerleşme yeri ahirettir. Sırlarınızı bilmeyenlere perdelerinizi açmayın. Bedenlerinizin dünyadan ayrılmadan önce siz kalbinizle dünyadan ayrılın. Dünya sınanma yerinizdir, asıl ahiret için yaratıldınız.”⁴⁰⁶

Nehcu 'l-Belâğa’dan:

⁴⁰³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 730 (Muhakkik dip.: *Nehcu 'l-Belâğa*, 4: 69-70)

⁴⁰⁴ a.g.e., c. 2, s. 734 (Muhakkik dip.: *Nehcu 'l-Belâğa*, 4: 69-70)

⁴⁰⁵ a.g.e., c. 2, s. 867 (Muhakkik dip.: Emirü'l Mü'minin (as) sözlerinden kay.: *Nehcu 'l-Belâğa*, 4.73)

⁴⁰⁶ a.g.e., c. 2, s. 868 (Muhakkik dip.: *Nehcu 'l-Belâğa*, 2:182)

“Allah’ın mağfireti üzerine olsun, “estağfirullah” diyen birine şöyle dedi: “Yok olmayasıcıya estağfirullahın ne olduğunu biliyor musun? İstiğfarın çok yüce dereceleri vardır: Altı anlama gelmektedir: Birincisi, geçmişe olan pişmanlık. İkincisi, o eyleme bir daha asla dönmemekte azim göstermek. Üçüncüsü, mahlûkatın hukukuna dikkat etmek. Allah’ın bunları makbul etmesiyle ancak gerçekleşir. Günahı silmek senin sorumluluğunda değildir. Dördüncüsü, kaybettiğin şeylere tekrar hakkını vermeyi amaçlamak. Beşincisi, kanunsuz bir şekilde büyüttüğün o eti, deriyi, yerine yeni bir et ve kemiklerle beraber yeni bir deri gelene kadar hüznlerle eritmek. Altıncısı, beden in itaatteki zorluktan zevk alması tıpkı günahlardaki tatlılıklardan zevk aldığı gibi. İşte bunlar gerçekleştiğinde “estağfirullah” diyebilirsin.”⁴⁰⁷

“İnsanlar kardeşliği elde edemiyorlar ve onu kazananlar da kazandıklarını kaybetmekten acizler.”⁴⁰⁸

“Her kim ki Yüce Allah ile kendi arasını düzeltirse, Allah da insanlar ile onun arasını düzeltir.”⁴⁰⁹

“*Nehcu’l-Belâğa*”da şöyle geçer:

“Allah, size farzları gerekli kıldı, onları görmezden gelmeyin. Size sınırlar vaz’ etti, onları aşmayın. Sizi bazı şeylerden alıkoydu, onları ihlal etmeyin ve size sessiz kalıp cevap vermediği şeyi, unutkanlık olarak sayma ve tekellüfe girme.”⁴¹⁰

“*Nehcu’l-Belâğa*”da:

“Dünyada insanlar iki iş için çalışmaktadırlar: Dünyada dünya için çalışan, ahiretinden yüz çevirip dünyası için çalışır. Geçimini sağlayamama konusunda ve ardından fakirliğin gelmesinden korkar. Kendini güvence altına alır ve başkalarının yararına hayatını mahveder. Diğer i, bu dünyanın ötesi için çalışan işçidir. Bu dünyada işsiz kalırsa, iki serveti birden elde eder. Her iki diyarın meliki olur. Allah’a yönelmiş olur.”⁴¹¹

⁴⁰⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 975-976

⁴⁰⁸ a.g.e., c. 2, s. 988 (Muhakkik dip.: Emirü’l-Mü’mînîn’in (as) sözlerinden: Kay. *Nehcu’l-Belâğa*, 4: 4)

⁴⁰⁹ a.g.e., c. 2, s. 1008 (Muhakkik dip.: Emirü’l-Mü’mînîn’in (as) sözlerinden: Kay. *Nehcu’l-Belâğa*, 4: 20)

⁴¹⁰ a.g.e., c. 3, s. 1296

⁴¹¹ a.g.e., c. 5, s. 1405

Yine “*Nehcu’l-Beglağa*”dan:

“Kim diline hâkim olmazsa, kendini alçaltır.”

“Fakirlik zeki, maharetli kimse delil dahi getirse onu konuşturamaz/dilsiz yapar. Fakirlik, akıllı insanı delilini sergilemede dilsiz etmektedir.”⁴¹²

Allah’ın selâmı üzerine olsun (Ali), şöyle dedi:

“Kul ecelini ve varış noktasını görürse arzuları ve gururundan nefret eder.”

Allah’ın selâmı üzerine olsun (Ali), şöyle dedi: “Herkesin malında iki ortağı vardır: Mirasçı ve kazalar.”⁴¹³

Emîru’l-Mü’minîn Ali’nin (as) sözlerinden:

“Allah her gün üç asker gönderir: Ruhlar alemimden rahme düşen asker, rahimden yer yüzüne indirilen asker ve dünyadan ahirete gönderilen asker.”⁴¹⁴

“Kendi kusurunu gören başkasının kusurunu görmez.”⁴¹⁵

Emîru’l-Mü’minîn Ali (ra), cehaletin dört özelliği var diyor: Kendisini razı etmeyene kızmak, kendisine yakın olmayanla oturup kalkmak, kendisine hiç fayda vermeyenle fakirleşmek ve boş konuşmak.”⁴¹⁶

“*Kitabu’l-Verrâm*”dan şöyle rivâyet edilir:

“Emirü’l-Müminîn (ra) odun toplar, su temin eder ve etrafı süpürürdü. Fatma (r. anha) ise un öğütürdü, hamur yoğururdu ve ekmek pişirirdi.”⁴¹⁷

Muhammed b. Ali el-Bakır (ra), babasından, o da babasından, o da Emîru’l-Mü’minîn (ra) olan babasından naklederek şöyle dedi:

“Yeryüzünde Allah’ın azabından kurtulmanın iki güvence yolu vardı: Biri gitti, diğerini ise siz elinizde tutun. Giden güvence Resûlullah’tı. Geriye kalan ise Allah’a tövbe etmek. Yüce

⁴¹² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1410 (Muhakkik dip.: *Nehcu’l-Belâğa*, 3: 64)

⁴¹³ a.g.e., c. 5, s. 1424 (Muhakkik dip.: Emîrü’l-Mü’minîn sözlerinden. Kay.: *Nehcu’l-Belâğa*, 4: 79)

⁴¹⁴ a.g.e., c. 5, s. 1435 (Muhakkik dip.: Ebi Hadîd’in *Şerhu Nehcu’l-Belâğa*, 20: 39)

⁴¹⁵ a.g.e., c. 5, s. 1461 (Muhakkik dip.: *Nehcu’l-Belâğa*, 4: 81)

⁴¹⁶ a.g.e., c. 2, s. 757

⁴¹⁷ a.g.e., c. 2, s. 825 (Muhakkik dip.: *Mecmuatu’l-Verrâm*, 2: 467)

Allah şöyle buyurur: “Halbuki Rasûlüm, sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir. Bir de yaptıklarına pişmanlık duyup günahlarının bağışlanmasını diledikleri sürece de Allah onlara azap etmeyecektir.”⁴¹⁸

Haris el-Hemedânî, Emîru’l-Mü’mînîn’den (ra) şöyle nakletmiştir: “Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor: “Bir kulun içi ve dışı yani gizlisi ve açığı dışında başka bir şeyi yoktur. Kim içini düzeltirse Allah dışını da düzeltir. Kim içini, ruhunu bozarsa Allah dışını da bozar.”⁴¹⁹

من الديوان المنسوب إلى أمير المؤمنين رضي الله عنه
من لم يكن عنصره طيباً لم يخرج الطيب من
فيه كل امرئ يشبهه فعله وينضح الكوز بما فيه

Emîru’l-Mü’mînîn’nin (ra) divânından:

“Kişinin aslı iyi olmazsa, ondan iyilik çıkmaz.

Herkes yaptığı şeye benzer;

Kişi yaptığı şeyle içindeki değeri ortaya çıkarır.”⁴²⁰

Emîru’l-Mü’mînîn’den (ra):

“Kim parasız bir zenginlik ve aşiretsiz bir çokluk isterse isyankârlığın günahını, itaatın yüceliğine dönüştürsün.”⁴²¹

Emîru’l-Mü’mînîn Ali, bazı savaşları dişi katırın üzerinde geçirmişti. Ona, “Keşke (kendine) bir at alsan, ey emîru’l-mü’mînîn!” dendi. Dedi ki: “Ben bana hücum edenden kaçmam. Benden kaçana hücum etmem. Bu sebeple dişi katır yeterlidir.”⁴²²

Bir adam, Emîru’l-Mü’mînîn’e, “Bana nasihat et ve veciz söz söyle!” dedi. “Seni yoran şeyden kaçın!” dedi. Adam, “Daha fazla söyle!” dedi. “Seni yoran şeyi yapma! Yaptığın şeyle

⁴¹⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 867-868 (Geçen ayet: *Enfal*, 33)

⁴¹⁹ a.g.e., c. 2, s. 737

⁴²⁰ a.g.e., c. 2, s. 895

⁴²¹ a.g.e., c. 2, s. 1008

⁴²² a.g.e., c. 3, s. 1078

de yorulma!” dedi. Er-Rağıb, “*Muhaderat*”ta da bunu nakletmiştir ve şöyle demiştir: “Başına gelenden yorulma”dan kasıt korkmadır.”⁴²³

مما قال أمير المؤمنين في مرثية النبي صلى الله عليه وسلم

كنت السواد لناظري

فبكى عليك الناظر

من شاء بعدك فليمت

فعليك كنت احاذر

Emiru’l-Mü’minîn, Peygamber’e (sav) ağıt yakarak şöyle dedi:

“Gözlerim sana aşıktı,

Bu gözler sana ağladı.

Senden sonra isteyen ölsün,

Ama sen ölmemeliydin.”⁴²⁴

Müminlerin emiri Ali’den (as) rivâyetle:

“Erkeklerin kalplerine, tabanlarının arkalarını kaydıranlar kadar zarar veren şey görmüyorum.”⁴²⁵

“Tövbe, günahları yok eder. Fakirlik ferasetli olmayı örter. Olgun kimse hatasından dönendir. Hastalık, bedenin hapsidir. Asıl üzüntü veren ruhun hapsidir. Vaktinde kaçış zaferdir. Anlayışın doğruya en yakın, hevesine en uzak olsun.”⁴²⁶

مضى في غفلة عمري كذلك يذهب الباقي

أدر كأسا وناولها ألا يا أيها الساقى

Emiru’l Mü’minîn’e atfedilen divândan beyitler:

“Ömrüm gafletle geçip gitti, geri kalanı da gitmekte.

O halde döndür kadehi ey saki, bir tane de bana sun!”⁴²⁷

⁴²³el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1139

⁴²⁴a.g.e., c. 3, s. 1141

⁴²⁵a.g.e., c. 1, s. 69 (*Mecmuatu’l-Verrâm*:1:73)

⁴²⁶a.g.e., c. 1, s. 202-203 (Muhakkik dip.: Emirü’l-Mü’minîn sözlerinden, *Kenzu’l-Fevâid*, s. 289)

⁴²⁷a.g.e., c. 1, s. 347

İbnu'l-Esîr, “*el-Meselü's-Sair*”in başında nahvin ihdasıyla ilgili şöyle der:

“Ebi Esved ed-Duvelî'nin kızı bir gün babasına şöyle dedi: ‘Ey babacığım, Ne kadar sıcak!’ Ebû Esved, bunu soru zannedip şöyle dedi: ‘Ağustos ayı!’ Kızı dedi ki: ‘Ey babacığım, ben sana soru sormadım, sadece durumu bildirdim!’ Bunun üzerine Ebû Esved, Emiru'l-Mü'minîn'e gelip şöyle dedi: ‘Ey mü'minlerin emiri, ‘Arapça gitti’ ve kızının sözünü ona aktardı. Mü'minlerin emiri, “Çabuk bir kâğıt getir!” Ve sonra ona, ‘Nahvin kurallarını yaz!’ dedi.”⁴²⁸

“*Kutü'l-Kulûb*” (Kalplerin Azığı) kitabından:

Emiru'l-Mü'minîn'den (as) nakille, Yüce Allah'ın yaratmasında fakirliğin hem mükâfatı hem de cezası vardır. Fakirliğin mükafat olduğuna deliller şunlardır: İnsanın, Allah'ın yaratmasından memnun olması, Rabbine itaat etmesi, durumunu şikâyet etmemesi ve fakirliği için Yüce Allah'a şükretmesidir. Fakirliğin ceza olduğuna delil ise şöyledir: Allah'ın yaratmasını beğenmemesidir ve bu sebeple Rabbine isyan edip şikâyeti artırmaktır. Bu çeşit fakirlikten Nebî (sav) Allah'a sığınmıştır.”⁴²⁹

“Kimin derdi ahiretse, Allah dünyadaki derdini dağıtır.”⁴³⁰

“Kim senin hayrını düşünürse, onun bu düşüncesine inan.”⁴³¹

“Ahlâk zenginliği, geçim hazinelerindendir.”

“Kişinin becerisi de geçim kaynağından hesaplanır.”⁴³²

Hadiste şöyle geçer: “Kimse kaderini bilerek ölmez.”⁴³³

Emîru'l-Mü'minîn Ali'den (ra):

“Karın, mübah bulduğu her şeyle dolduğu zaman kalp sıhhatini yitirir.”

“Sana bir zorluk gelirse, otur ki yatışsın. Ayağa kalktığında daha da ziyadeleşir.”

⁴²⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 955

⁴²⁹ a.g.e., c. 3, s. 1142-1143

⁴³⁰ a.g.e., c. 5, s. 1420 (Muhakkik dip.: Emîrû'l-Mü'minîn (as). Kay. *el-Ca'feriyyat*, s. 236)

⁴³¹ a.g.e., c. 5, s. 1420 (Muhakkik dip.: Emîrû'l-Mü'minîn (as). Kay. *el-Ca'feriyyat*, c. 4, s. 54)

⁴³² a.g.e., c. 5, s. 1444 (Muhakkik dip.: Emîrû'l-Mü'minîn (as) sözlerinden. Kay. *'Uyûnu'l-Hikem Ve'l-Mevâiz*, 354)

⁴³³ a.g.e., c. 2, s. 956 (Muhakkik dip.: Emîrû'l-Mü'minîn (as) sözlerinden. Kay. *'Uyûnu'l-Ahbâr er-Rizâ*, 59: 2

“Subhan olan Allah, seni imtihan ederse bu seni uyandırmak içindir.”

“İstediğin şey yoksa olan şeyi iste.”

“Bir zahid insanlardan kaçırıyorsa onu bırakmayın.”

“Düşmanlarınla danış! Onların görüşlerinden düşmanlıklarının derecesini ve neyi amaçladıklarını çıkarırsın.”⁴³⁴

Mü'minlerin emiri'nin (ra) sözlerinden biri şöyledir: “Amellerin en zoru şu üçüdür: Her durumda Allah'ı anmak, kardeşlerine para bağışında bulunmak ve insanlara adaletli davranmak.”⁴³⁵

Emiru'l-Mü'minîn'den (ra) şöyle nakledilmiştir: “Bedendeki ruh, kelimelerdeki anlam gibidir.” Es-Safadî, “Bundan daha güzel bir örnek görmedim” diyor.⁴³⁶

Hasan b. Ali'den (ra) şöyle soruldu: “İnsanların en büyüğü kimdir?” Dedi ki: “Kimin elinde neyin olduğunu umursamayan insan.”⁴³⁷

Ali (ra) şöyle söyler: “Arzuladığın şeyi bağışlarsan, sen o şeyin efendisisin. Arzuladığın şeyi sahiplenirsen, onun kölesi olursun. Arzulandığından elini çekersen onu elde edersin.”⁴³⁸

Müminlerin emiri Ali'nin (as) sözlerinden: “Daha önce ne kadar ödemiş olursan ol, açlıktan daha büyük bir verecekli yoktur senin için.”⁴³⁹

2.4.19. Şiir

el-‘Âmilî, aynı zamanda mahir bir şairdir. Kendisinin 60, 70 ve 100 beyte ulaşan uzun kasideleri vardır. el-‘Âmilî, iki dilde de (Arapça ve Farsça) Şiirler yazan her iki dili de güzel

⁴³⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 742 (Muhakkik dip.: 1. *Gureru'l-Hikem*, 32-8154; 2. *Gureru'l-Hikem*, 102-1779; 3. *Gureru'l-Hikem*, 101-1755; 4. *Gureru'l-Hikem*, 241-7800; 5. *Gureru'l-Hikem*, 391-9007; 6. *Gureru'l-Hikem*, 276-6061; 7. *Gureru'l-Hikem*, 442-10071.

⁴³⁵ a.g.e., c. 2, s. 479 (Muhakkik dip.: *İrşâd*, c. 2, s. 167)

⁴³⁶ a.g.e., c. 2, s. 695

⁴³⁷ a.g.e., c. 2, s. 807 (Muhakkik dip.: *Mecmuatu'l-Verrâm*, c.2, s. 348. Hasan b. Ali'ye nisbet edilmiştir.)

⁴³⁸ a.g.e., c. 2, s. 820 (Muhakkik dip.: *El-Hisâl*, s. 420. Bazı kaynaklarda ‘ename’ yerine ‘emnene’ geçer.)

⁴³⁹ a.g.e., c. 5, s. 1379

kullanan bir şâirdir. Eleştirmenlerden bazıları Farsça Şiirlerinin daha güzel olduğunu belirtmişlerdir. el-‘Âmilî, Şiirlerini bir kitapta toplamamıştır. Yani bir Şiir divânı yoktur. Şiirlerinden birçoğu kitaplarında yer alır.⁴⁴⁰

Şiirlerin birçoğu kaybolmuş, bu da âlim şâirlerin musibetidir. Müderrisler böylelerin ilmine önem vermişler; ancak Şiirlerini toplamaya hiç önem vermemişler.⁴⁴¹

‘Âmilî, eserinde zaman zaman kendisinden alıntı yaptığı şairlerin ismini vermiştir, bazen ise “Bir şair şöyle demiş...” veya “Şiir” diye başlık atarak Şiirleri bizlerle paylaşmıştır. Keşkûl’deki şiirler konu bakımından incelendiği zaman genellikle aşk konusunun işlendiği görülmektedir.

Şiirlerin dili ise, genel anlamda eski şiirler olması hasebiyle sade değildir. Şiirleri, kitabın hemen hemen her yerinde görmek mümkündür. Aslında kitabının şiir ağırlıklı olduğu da bir gerçektir. el-‘Âmilî, şiirlerindeki üslup bakımından lafzî güzelliği değil mana güzelliğini ön planda tutan bir şairdir.⁴⁴² Keşkûl’ün muhtelif yerlerinden alıntısı yapılan bazı şiirler şu şekildedir:

ودخل أعرابي على النعمان بن المنذر وعنده وجوه العرب فأنشأ يقول له

يوم بؤس فيه للناس أبؤس ويوم

نعيم فيه للناس أنعم فيمطر يوم الجود

من كفه الندى ويمطر يوم البؤس من

كفه الدم فلو أن يوم البؤس فرغ كفه

لبذل الندى لم يبق في الأرض معدم ولو

أن يوم الجود لم يثن كفه على الناس لم

يصبح على الأرض مجرم فأعطاه مائة

بكرة وعشرة أفراس وعشرة جواري

⁴⁴⁰ el-Hafâcî, *Rayhânetu'l-Elibbâ*, c. 1, s. 208)

⁴⁴¹ Muhammed Altuncî, *Bahâuddîn el-el-‘Âmilî; Bahâuddîn El-‘Âmilî: Edîben Şairen Alimen*, Dîmeşk, s. 84-85)

⁴⁴² Delal Abbas, *Bahâuddîn el-‘Âmilî: Edîben ve Fakîhen ve Âlimen*, Darü'l-Hivar, 1995, s. 390)

على رأس كل جارية كيساً مملواً ذهباً

“Bir bedevi, Nu’mân b. Münzir’in yanına geldi. O sırada Nu’mân’ın yanında Arapların önde gelenleri vardı. Bedevi şu Şiiri okumaya başladı:

“Bir gün insanlar için sıkıntılı geçse, bu dert midir?

Bir gün de mutlulukla geçer, bu saadet midir?

Bir gün bol elden bereket yağar,

Bir gün de darlık yağar.

Yoksulluk zamanı elini avucunu boşaltırsa,

Son damlasına kadar eli açık ol ki, yeryüzünde yoksul kalmasın.

Ta ki cömertlik günü (ahirette) elin boş kalmasın,

Yeryüzünde bir suçlunun dahi kalmaması gerekir.”

Bunun üzerine Nu’mân, bedeviye yüz genç deve, on at, on cariye ve her cariye başına bir kese dolusu altın verdi.”⁴⁴³

Şiir:

“Kimin kalbinde zerre miktar

Celalinden başka bir şey varsa,

Bil ki o hastadır.”⁴⁴⁴

باح مجنون عامر بهواه

وكتمت الهوى فمت بوجدي

فإذا كان في القيامة نودي من

قتيل الهوى تقدمت وحدي

Şiir:

“Amir kabilesinden Mecnûn aşkını ifşa etti,

Ama ben gizledim bu yüzden hasretimden öldüm.

⁴⁴³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 771 (Muhakkik dip.: Ebu Kâbus Numan İbn Munzir İmrü’l-Kays el-Luhmî (yaklaşık h. 15).

⁴⁴⁴ a.g.e., c. 2, s. 772

Kıyamette aşktan ölen kimdir diye seslenilse,

Yalnız ben öne çıkarım.”⁴⁴⁵

İbni'd-Demîne, adı Abdullah. Beni Amir Araplarından bir Araptır ve sadru'l-evvel döneminin tersine Şiiri oldukça incedir ve bu, bu zamanda şaşılacak bir şeydir. 'Abbâs bin Ahnef onun şiiriyle çok ilgilenmiş. Onun söylediği kendisine ait ünlü beyitler:

“Gündüzüm insanların gündüzü gibi,

Ta ki gece olur olmaz yatağım beni sana doğru savuruyor.”⁴⁴⁶

Eş-Şiblî'nin arkadaşlarından bazısı, Şiblî yalnızken yanına geldiler ve dediler ki:

“Allah'tan başka ilah yoktur de!” O da şu şiiri okumaya başladı:

“Evin sakini sensin,

Lambaya ihtiyaç yoktur o evde.”⁴⁴⁷

Reşid öldüğünde şairler Reşid'in taziyesi ve Emin'in hilafetini kutlamak için yanına geldiler. İlk kez taziye ve kutlamayı birleştirip bu kapyı açan Ebû Nuvâs'tır. Emin'in yanına gelip şu şiiri okudu:

جرت جوار بالسعد والنحس

فالناس في وحشة وفي أنس

والعين تبكي والسن ضاحكة

فنحن في ماتم وفي عرس

يضحكها القائم الأمين ويبكيها

وفاة الرشيد بالأمس

“Mutluluk ve mutsuzluk komşu oldular,

İnsanlar hem yalnız hem kalabalıkta.

Gözler ağlarken ağız gülüyor,

⁴⁴⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 775

⁴⁴⁶ a.g.e., c. 2, s. 808-809

⁴⁴⁷ a.g.e., c. 2, s. 834

Biz hem bir matemde hem de bir düğündeyiz.

Bugün Emin'in gelişine gülmekte,

Dün Reşid'in vefatına ağlamaktayız.”⁴⁴⁸

Edebiyatçılardan birinin böyle bir Şiiri var:

“Arkadaşının gerisinde kalırsan,

Geri kalışından dolayı seni ikaz etmiyorsa,

Artık ona geri dönme,

Onun sevgisi sadece bir yükür.”⁴⁴⁹

Beşşar'ın kardeşlik hakkındaki Şiiri:

“Kardeşlerin en hayırlısı acısını seninle paylaşandır;

Acıda ortak olanlar nerede?

Nerede varlığında senin gizli bir şeyini gördüğünde saklayan?

Nerede yokluğunda sana göz kulak olan?

Onlardan ayrıldığında sen kuru bir kalabalıktasın;

Onlar senin bütün kusurlarını örterler.

Seni her gördüklerinde hep bir ağızdan şöyle derler:

Sen yaratılmışlar arasında en yücesin bizim için,

Ben böylesine bir dostluğu rüyamda dahi görmedim,

Bütün sevgiler yalan dolan olmuş.”⁴⁵⁰

Şiir:

“Nefislerin en yücesi kanaate bağlanandır

Kanaat gibisi mahlûkata görünmedi

Açgözlülük ve hırstan elimi eteğimi çektim

⁴⁴⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 840-841

⁴⁴⁹ a.g.e., c. 2, s. 900

⁴⁵⁰ a.g.e., c. 2, s. 906-907

Fakirliğime, dinle ve itaat et dedim.”⁴⁵¹

Şiir:

“Akıllıların arasında en zekisi ol!

Aptalların arasında da en aptalı ol!”⁴⁵²

Kadî el-Ercânî, Huzistan memleketinin kadı yardımcısıydı. Şiirlerinden biri şöyledir:

“İçinde bulunduğum belalardan biri,

Şu naiblik (kadılık) işinde bulunmamdır.

Ve onun şaşırtıcı durumları,

Bu durumlara sabır gerek!”⁴⁵³

Şiir:

“Öklid biliminde şunu kanıtladı;

Nokta bölünmemiştir.

Fakat sevgilimin ağzı hayali bir noktadır;

Tebessüm ettiğinde gelip geçeni böler.”⁴⁵⁴

Leylâ’nın Mecnûn’undan:

“Güzel Leylâ’dan dileklerim,

Leylâ’ya olan arzum buz gibi bir su içirdi bana.

Eğer temennilerim gerçek olursa, en yüksekteki arzuma ulaşırım;

Eğer gerçekleşmezse o arzularla yine güzelce yaşarız.”⁴⁵⁵

Diğer bir Şiiri:

“Kalbimin istekleriyle oyalanıyorum

Çünkü kederimi avuntularımla dağıtıyorum

Senin vuslatın talep edilmez biliyorum

⁴⁵¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 935

⁴⁵² a.g.e., c. 2, s. 941

⁴⁵³ a.g.e., c. 2, s. 953

⁴⁵⁴ a.g.e., c. 2, s. 955

⁴⁵⁵ a.g.e., c. 2, s. 984 (Muhakkik Seyyid Muhammed, Seyyid Hüseyin el-Mualimî, c. 2. s. 983)

Ama hiç değilse isteklerimi söylüyorum.”

Sûdî’nin:

“Sevgili her aşığı için bir şarkı söylemekte,

Bu şarkının rakkasları nerde?”⁴⁵⁶

Bir bedeviye, “Nasılsın?” diye soruldu. Dedi ki: “İyiyim; dinimi günahlarla parçalayıp sonra tövbeyle yamalıyorum.” Ve şairin şu Şiirini okudu:

“Dinimizi paramparça etmekle dünyamızı yamalıyoruz,

Yamayacağımız bir dinimiz kalmayacak.”⁴⁵⁷

Şiir:

“Ayrılık zamanı geldiğinde,

Tekrar nasıl vedalaştığımızı görürsün.

Gözlerin o vakit konuştuğunu anlarsın,

Göz yaşların konuşma vaktinin geldiğini.”⁴⁵⁸

Şiir:

“El- ‘Aşef’i garip gözlerle gördüm,

Kanlar dökülüp ve ciğerleri paramparça olmuştu.

Ey aşıklar topluluğu, tövbe edin,

Sizi yanıp tutuşan bir ateşe karşı uyarıyorum.”⁴⁵⁹

İbn-i ‘Abbâs’ın Peygamber’den (sav) aktardığı şey beni o şeyden menetti:

“Kim âşık olur ve gizlerse, Allah onu affeder ve cennetine koyar.” Sözü bittikten sonra

kendisi için bana şu beyitleri okudu:

“Yanağındaki kusur,

⁴⁵⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 986-987 (Muhakkik dip.: Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed es-Sûdî (h. 932). *Hâdiu'l-Yemen* ismiyle meşhur olmuştur. Mutasavvıf ve şairdir. Yemenlidir ve orada vefat etmiştir. Şiir divanı vardır. Şiirlerinin çoğu tasavvufla ilgilidir.)

⁴⁵⁷ a.g.e., c. 2, s. 1001-1002

⁴⁵⁸ a.g.e., c. 2, s. 1023 (Kuşeyrî’ye ait beyittir.)

⁴⁵⁹ a.g.e., c. 2, s. 1044

Benim sakallarımın otürüyse...”

Ona dedim ki: “Sen fıkihtaki kıyası reddedip şiirdekini onaylıyorsun.”⁴⁶⁰

Şiir:

“Ölüm mutlak bir doğruysa,

Onu düşünerek yaşamak fayda etmez.”⁴⁶¹

El- ‘Atabî mezarlığa girdi ve şöyle dedi:

“Bizden önce yaşamış olan kardeşlerimizin mezarını sulayıp gözetin;

Onlara sonsuza dek bu iki şeyi yapın.

Geri kalanımızdan her gün onlara gönderiyoruz;

Onlardan bize kimse geri dönmez.”⁴⁶²

Şiir:

“Kalbin sana karşı bahanesi açık, net,

Gözlerim sana göz yaşları dökmekte. Ey en büyük amacım, umudum ve emelim,

Anlaştığımızda bu cezamız daha da uzadı.

Uzunca bir ömür geçirdik;

Sözünüzün bir rüya olduğunu düşündük;

Ölsek de yine sizin bu sözünüzü görürüz.

Ya da toz toprak olsak da yine görürüz.”⁴⁶³

Şiir:

“Barış yok, söz yok, haberci yok, mesaj yok,

Bütün bunlar can sıkıntısının göstergeleri canım.”⁴⁶⁴

Şiir:

⁴⁶⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1044

⁴⁶¹ a.g.e., c. 3, s. 1062

⁴⁶² a.g.e., c. 3, s. 1062 (Muhakkik dip.: ‘Utbe; Muhammed b. ‘Ubeydullah b. ‘Amr Ebû ‘Abdurrahman el-Emevî b. Atabe b. Ebî Süfyan (k. 228) Basra’da doğmuş ve orada vefat etmiştir.)

⁴⁶³ a.g.e., c. 3, s. 1070

⁴⁶⁴ a.g.e., c. 3, s. 1071

“Ben onun aşkına tutkunum, o da oyunlarına tutkulu,
Allah onu korusun, gururu ona hayranlığımı artırıyor.
Eğer Allah onun aşığı için bir iyilik isteseydi,
Yanaklarının yumuşaklığını kalbinin sertliğine aktarırdı.”⁴⁶⁵

‘Urfî (Bu Şiir Cemilî’nin kasidesinin girişidir):

“Ey uykucular, kendinize gelip uyanın!
Size soruyum! Aşk adamı öldürür mü?”⁴⁶⁶

Şiir:

“Tehlikeli ise yola çıkmayın, çünkü ölüme yol açar.
Yüce Allah şunu emretti ki, “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın!”⁴⁶⁷

Sözünde durmayan hakkında Şiir:

“Bana bir söz verdin, seni sözünde duranlardan sanırdım;
Arzumdan vazgeçtim geliyorum ve gidiyorum.
Seninle bir toplulukta tanışmış olsaydım,
‘Bu Müseylime’den daha ünlü biridir’ derlerdi.”

Ebî'l-Ferec el-İsfahânî, (“*Kitabü'l-Ağani*”nin yazarı Ali bin Hüseyin’dir) yanında hediyelerle birlikte bazı emirlerin kapısına geldi ve içeri girmesine izin verilmedi.

شعر:

حضرتكم دهرا وفي الكم تحفة
فما أذن البواب لي في لقائكم
إذا كان هذا حالكم يوم أخذكم فما
حالكم بالله يوم عطائكم

Şiir:

⁴⁶⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1080

⁴⁶⁶ a.g.e., c. 3, s. 1081

⁴⁶⁷ a.g.e., c. 3, s. 1125

“Defalarca size gelip kaç defa hediyeler getirdim,
Kapıcı sizinle görüşmeme izin vermedi.
Bu sizin alacağınız günkü haliniz ise,
Kim bilir vereceğiniz günkü haliniz nasıl olur?”⁴⁶⁸

“*Muhaderat*”tan: Sufyân es-Sevrî şöyle Şiir okuyan bir adamın yanından geçti:

“Her yaratık bir şeyle meşgul,
Benim kalbim de onda ve onun sevgisinde.
Sabaha ve akşama kavuşturana tövbe ederim ki,
Kalbim onun aşkıyla titriyor ve ondan çekiniyor.”
Sufyân ona yaklaştı ve onunla birlikte ağlayarak şöyle dedi:
“Göğsümde yerleşik olan bu kalbim,
Onun aşkına boyun büküp itaat edebilir!”
Süfyan şöyle dedi: “Allah’ım bizi doğru yola ilettikten sonra ayağımızı kaydırma!”⁴⁶⁹

Rağıb, “*Muhaderât*” eserinde şöyle der: “Şair ‘Aşa şaraba bağımlı biriydi. Onun şiirlerinden bir beyit:

وكأس شربت على لذة

واخرى تداويت منها بها

“Keyfine bir kadeh içtim,
Bir diğer kadehle de derman buldum kendime.”

‘Aşa, bir Farslı kadın şarapçının evinde öldü. Kadına, ‘Aşa’nın ölüm sebebi soruldu.
Dedi ki: “Yine ondan (şarap) kendini öldürdü.”⁴⁷⁰

Ebû ‘Acel adında zarif bir şair vardı. Halife kıyafeti giyerdi. Ahmak olarak isimlendirilmişti. O Şiirinde bununla övünürdü:

⁴⁶⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1129

⁴⁶⁹ a.g.e., c. 3, s. 1138

⁴⁷⁰ a.g.e., c. 3, s. 1200 (Muhakkik dip.: Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel Min Beni Kays b. Sa’lebe. ‘Aşa Kays olarak tanınmıştır (h. 7). Cahiliyye dönemi şairlerindendir. “*Muallâkat*” şairlerindendir.)

“Cahilliklerinden dolayı beni ahmak zannettiler,

Onların aklında bir gerilik vardır.

Maharetli aklımdan bir nebze alsalar,

Ahmaklıkta peygamber olurlardı.”⁴⁷¹

النابغة الذبياني

نظرت إليك بحاجة لم تقضها

نظر المريض إلى وجوه العود

Nabiğa ez-Zubyânî:

“Sana öyle bir ihtiyaçla bakıyorum ki,

Hasta dahi sağlığına dönmek için bu denli ihtiyaç duymamıştı.”⁴⁷²

Vezir ‘Avnuddîn İbn-i Hubeyra seçkin bir edebiyatçıydı ve zarif şiirleri vardı. Onun şiirlerinden:

“Dünyevî dertlerimi Allah’a şikâyet ediyorum;

Metni görmektesin yoruma gerek yok.

Yaşlılık kokusu seni uyarmakta,

Gençlik ruhu seni aldatmakta, bu yüzden dikkatli ol!”⁴⁷³

القاضي أبو الحسن علي بن عبد العزيز الجرجاني

ليس عندي شيء ألد من

العلم فلا أبتغي سواه أنيسا

ما تطعمت لذة العيش حتى

صرت للبيت والكتاب جليسا

انما الذل في مخالطة الناس

فدعهم وعش عزيزا رنيسا

⁴⁷¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1214

⁴⁷² a.g.e., c. 3, s. 1205

⁴⁷³ a.g.e., c. 3, s. 1287

El-Kadî Ebû Hasan Ali b. Abdulaziz el-Curcanî:

“İlimden daha lezzet veren bir şeyim yok,

Onun gibi dost da aramam ben.

Hayatın lezzetini,

Evde oturup kitap okuyarak tattım.

İnsanların arasına karışmak ancak aşağılanma getirir,

Öyleyse bırak onları; izzetli bir şekilde efendiler gibi yaşa!”⁴⁷⁴

Ebû İshak İbrâhîm b. Ali bin Yûsuf el-Şirâzî el-Firûzâbâdî, Şafîî içtihadında usta biriydi.

Hatta Şafîî onu görseydi, onunla güzelleşirdi. Onun zarif ve güzel şiirleri vardır.

Onlardan bir tanesi şudur:

“Arkadaşının gerisinde kalırsan,

Geri kalışından dolayı seni ikaz etmiyorsa,

Artık ona geri dönme;

Onun sevgisi sadece bir yükür.”

Onun ünlü beyitlerinden:

“Gece karanlığının elbiselerini giydim

İnsanlar ise uyumaktadırlar.”

أبو الطيب المتنبي:

نثرت ثلاث ذوايب من شعرها

في ليلة فارت ليالي أربعا

واستقبلت قمر السماء بوجهها

فأرتني القمرين في وقت معا

Ebû Tayyib el-Mütenebbî:

“Saçının üç örüğünü çözüp dağıttım,

⁴⁷⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1290 (Ebû Hasan Ali b. Abdulaziz b. Hasan el-Curcanî, h. 392’de Curcan’da doğmuştur ve Nişabûr’da vefat etmiştir.)

Saçların, bir olan gecemi dört yaptı.

Gökteki ayı senin yüzünde gördüm,

Bana iki ayı aynı anda birlikte gösterdi.”⁴⁷⁵

Diyar-ı Bekr’in Hısn-ı Keyfa’sında büyüyen Yahyâ b. Selâma b. el-Husayn el-Haskifî, Şîî idi. Şu sözleriyle birlikte zarîf şiirleri vardı:⁴⁷⁶

“Leylâ’yla ve Selma’nın içinde bulunduğu bir gecede,

Gözler uyumaktan imtina’ eder.”

Yine Onun (Yahyâ b. Selâma b. el-Husayn el-Haskifî) beyitinden:

“Allah’a yemin olsun ki şayet dünya bütünüyse,

Bizim için kalıcı olsaydı ve ondaki rızık da bolca olsaydı;

Serbestçe ona her türlü itaat etmeye hakkımız olurdu,

Yarın çürüyen geçici bir mala nasıl itaat edilir?”⁴⁷⁷

El-Bedî’ el-Hemedânî:

“Şu ikisi, ikisi, bunlar dışında bir şey kalmadı;

Dost sohbeti ve yıllanmış keskin şarap.

Ben hayatımın lezzetlerinden memnunum,

Tatlı sohbetinden şarabın acısına kadar.”⁴⁷⁸

Edebiyatçılardan birine “Şiirlerin en iyisi” soruldu. Şöyle dedi: Metnin henüz göze ilişmeden kulağa değmesidir ve metnin kalbe izin istemeden girmesidir. Bir diğeri de şöyle dedi: “En iyi şiir, kalbe kulaktan daha hızlı gelen şeydir.”⁴⁷⁹

Seyyid Hüseyin b. Sâ’id Musâ’id’in divânından:

“Beni aşkımın güzelliğiyle bırakın,

Ben aşktan kaçacak değilim.

⁴⁷⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1294

⁴⁷⁶ a.g.e., c. 3, s. 1296

⁴⁷⁷ a.g.e., c. 3, s. 1296

⁴⁷⁸ a.g.e., c. 3, s. 1297

⁴⁷⁹ a.g.e., c. 3, s. 1525

Bana içine düştüğüm aşk yeter,

Göz yaşlarıma ve eridiğime şahit ol!”⁴⁸⁰

لبعضهم

من قاس جدواك بالغمام فما

انصف في الشبه بين شكلين

أنت إذا جدت ضاحكا أبدا

وهو إذا جاد دامع العين

Biri şöyle demiş:

“Senin cömertliğini bulutlarla kim ölçtü?

Bu ikisi arasında bir benzerlik görmek insaf değil!

Sen gülerek cömertlik yaparsın,

O (bulutlar) ise ağlayarak cömertlik yapar.”⁴⁸¹

Biri şöyle demiş:

“Yemin olsun ki insan ancak çalışmasının meyvesidir.

Çalışan, şerefli kimsedir.

Çabasıyla yükselere tırmanır ve yücelere terakki eder.

En çok çalışan şöhret kazanır.

İlerlemek isteyen gerileyemez.

Gerilemek isteyen ilerleyemez.”⁴⁸²

Cemalü'l-’Ârifin eş-Şeyh İbnu'l-Farîd (Allah ona rahmet etsin):

“Beni, sana karşı hayrette bırakacak ifratane bir aşkla donat!

Aşkından yangınla dolup tutuşmuş hâlime merhamet et!

Senden seni gerçekten görmeyi istersem,

⁴⁸⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1521

⁴⁸¹ a.g.e., c. 5, s. 1391

⁴⁸² a.g.e.c. 5, s. 1387

Bana izin ver, “göreceksin” diye cevap verme bana!”

Cemalü’l-’Ârifin eş-Şeyh El-Farid:

“Ey kalp bana onun aşkını söz vermiştin;
Sabır da sıkılıp dolar ve taşar.
Aşk hayattır, ben ise onun için iştiyaktan öldüm;
Evet ölümdür hakkın senin ve imkânsızlıklar.”⁴⁸³

Mecnûn el- ‘Âmirî’ye ait beyitler:

“Ey mecnûn! Şu kalbinin durumu ne böyle?
Aşk sızısından, vuslatında dahi bir ümit görmüyor.
Dünyada ona yakın olana ne mutlu!
O kimseden Allah acı ve hüznü yok etmiştir.”

Birinin ev kutlaması için Harezmi’nin söylediği beyitler:

“Yüksek bir bina inşa ettin,
Tıpkı senin şerefli binan gibi.
Düşmanlarının kafası hala,
O şerefli binanın duvarlarında.”⁴⁸⁴

Şair şöyle dedi:

“Hata yaptıklarında insanlarla dalga geçme!
Dalga geçip de huzur bulan bir kavim görmedim.
Şunu bil ki en büyük yara dil yarasıdır,
Rab dilden kan aktığını söyler.”⁴⁸⁵

İbn Mu‘tez:

“Hayat, onu tecrübe edersen tanırsın ancak,

⁴⁸³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1380

⁴⁸⁴ a.g.e., c. 5, s. 1364

⁴⁸⁵ a.g.e., c. 5, s. 1304

Onun olumsuzluklarına dayan ve sabır göster.

Geçen (ölen) insanlar ve sonradan gelecek olanların değerini,

İş işten geçtikten sonra anlar bazıları.”

ابن المعتز

هو الدهر قد جربته وعرفته

فصبرا على مكروهة وتجلدا

وما الناس الا سابق ثم لاحق

وأخر صوت ثم يدركه غدا

İbn Tabâtabâ:

“Gözlerimden uzak olana kurban olayım,

Onun kalbimdeki yeri örtüsüzdür.

Gözlerim onun güzelliğiyle zevk almasaydı,

Dönüşü müjdecim olur muydu?”

ابن غالب

لولا شماتة اعداء ذوي حسد

أو اغتمام صديق كان يرجوني

لما خطبت إلى الدنيا مطالبها

ولا بذلت لها مالي ولا ديني

İbn Gâlib:

“Eğer kıskanç düşmanların alay edip oh olsun demeleri olmasaydı,

Ya da beni şevklendiren dostların hüznü olmasaydı,

Dünyayı neden talep ederdim ki?

Ve ona ne malımı ne de dinimi verirdim.”⁴⁸⁶

Tarihlerin birinde şöyle geçer:

⁴⁸⁶ el-Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1278

“Abdullah bin Mübarek Şam’ın sokaklarının birinde yürürken bir sarhoşun şöyle şarkı söylediğini duyar:

“Aşk benim ayağımı kaydırды ve ben alçaklardan oldum,
Âşık olana bir yol, çözüm yoktur.”

Bir zahid, odasında uyurken birden bir sarhoş odasının altından geçti ve sarhoş vezinsiz bir beyit terennüm ediyordu. Sonra zahid onu gözetledi ve şöyle dedi:

“Ey falanca hem haram içmişsin,
Uykusunda olanı da uyandırdın.
Üstelik yanlış beyit söylüyorsun,
İşte bu böyledir deyip onu düzeltti.”⁴⁸⁷

İbni’l-Hayyât:

“Onun mahallede ses tonunu duyduğumda dahi kıskanıyorum,
Onun aşkına düşmekten çekinin ve korkun!”⁴⁸⁸
Bir adam, münzevilerden birine şöyle dedi:

“Bize takvayı anlatır mısın?” Dedi ki: “Dikenli bir araziye girseniz nasıl davranırsınız?”
Dedi ki: “Dikkatli olurum ve korunurum.” “O halde bunu bu dünyada da yapın! İşte bu takvadır.”

İbnü’l-Mu’taz takvayı şöyle anlatır:

“Dünyada arazi üzerinde yürüyen gibi ol,
Gördüğü dikenlere karşı (o) dikkatli olur.
Ufak şeyleri küçük görme,
Dağlar küçük çakıl taşlarından meydana gelir.”⁴⁸⁹

Bu bağlamda, Mahmûd el-Verâk şöyle demiştir:

⁴⁸⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1249

⁴⁸⁸ a.g.e., c. 3, s. 1232

⁴⁸⁹ a.g.e., c. 3, s. 1230

“Ey bakan göz! Uyuyan gözlerle bakmaya devam ediyorsun,
Kâinat sahnelerini izlemiyorsun.
Günahların üst üste binmekte, ummaktasın,
Buna rağmen cennete ulaşmayı ve kazancı,
Unuttun mu Allah bir çıkarmıştı Âdem’i Cennet’ten,
Dünyaya göndermişti bir günahından ötürü.”⁴⁹⁰

سمع المأمون ابن العتاهية يقول :

وإني لمحتاج إلى ظل صاحب

يروق ويصفو إن كدرت عليه

فقال المأمون :

خذ مني الخلافة، واعطني مثل هذا صاحب

Me’mûn, İbnu’l-‘Atâhiye’nin şöyle dediğini işitti:

“Ben öyle bir arkadaşın gölgesine muhtacım ki,
Kederlendiğimde kederimi dağıtıp beni keyiflendirsin.”

Me’mûn dedi ki: “Benden hilafeti al ve bana bu arkadaşını ver!”⁴⁹¹

ابن الرومي :

عدوك من صديقك مستفاد

فلا تستكثر من الصحاب

فإن الداء أكثر ما تراه

يكون من الطعام أو الشراب

İbn Rûmî:

“Düşmanın, arkadaşından gelir,

Çok fazla arkadaş edinme!

Ziyadesiyle hastalığım,

⁴⁹⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1229

⁴⁹¹ a.g.e., c. 3, s. 1228

Yeme, içmeden ötürü olduğunu görürsün!”⁴⁹²

Eş-Şeybânî:

“Güzeliğin tüm hakikatlerde görülmekte,
Onların üzerinde sadece celalinin perdesi var.
Perdelerinin ardından varlıklara tecelli etmekte,
O perdelere sarılarak uyudum.”⁴⁹³

Allâme Carullah ez-Zemahşerî şöyle dedi:

“Rabbim, kim beni bir konuda endişelendirmeye çalışıyorsa,
O benim umurumda dahi değil.
Onun kalbi beni anmakla dolmuş,
Benimkisi ise ondan hiçbir şey barındırmaz.”⁴⁹⁴

El-Bâhzerî:

“İnsanlar konusunda tam bir hayır ummayın!
Aksine, eğer düşünülürse şerreleri daha kapsamlıdır.
Üçte ikisi şerdir ve bunun göstergesi beşer harflerinde de görülür.”⁴⁹⁵

İbn-i Hayyûş (İbn-i Hayyûs), Samuel’in kasidesinden:

“Kişi şerefının anlamını kirlletmediyse,
Giydiği her giysi güzeldir.”⁴⁹⁶

Biri demiş:

“Ey göz, sensin beni onun aşkına düşüren,
Sensin, dışına düşürüp içini unutturan.”⁴⁹⁷

⁴⁹² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1227

⁴⁹³ a.g.e., c. 3, s. 1210

⁴⁹⁴ a.g.e., c. 3, s. 1208

⁴⁹⁵ a.g.e., c. 3, s. 1184

⁴⁹⁶ a.g.e., c. 3, s. 1164

⁴⁹⁷ a.g.e., c. 1, s. 72 (Geçen ayet: *Neml*, 52)

قال أبو الفتح البستي :

ألم تر أن المرء طول حياته معنى بأمر لا يزال يغالج هـ
يدور كدود القرينج دائما ويهلك غما وسط ما هو ناسجة

Ebû'l-Feth el-Bistî:

“Hiç gördün mü bir insan hayatı boyunca,
Bir işle uğraşıp dursun ama çözüm bulamasın.
İpek böceği dönüp durur, mütemadiyen dokuma yapar,
Hiç gördün mü dokumacının yaptığı koza ortadan bozulmuş.”⁴⁹⁸

Bu anlamda bir başka Şiir:

“Asırlar geceme sığmaya çalışmakta,
Ondan sonra sabır sahibi oldum ben.
Ne bir şey arzular ne de bir şeyden korkarım,
Senden sonra asırlara ne oldu?”⁴⁹⁹

Şiir:

“Her hastalığı iyileştirecek bir ilaç vardır,
Onu hasta eden aptallık dışında.”

Emiru'l-Mü'minîn'in *Divânü'l-Mensub*'undan:

“Her yaranın bir şifası vardır,
Kötü Ahlâkın şifası yoktur.”⁵⁰⁰

El-Şafîî Türbesi: Bu yıl yani dokuz yüz doksan iki senesinde ziyaret etmeyi planladığım,
yapısı büyük ve alanı geniş bir türbedir.

Türbenin eğimli tepesinde demirden küçük bir gemi vardır. Türbeyi ziyaret ettiğinde,
bazı şairler, tepesindeki gemi ile bu eğimi görünce şu Şiiri söylerlerdi:

⁴⁹⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 68 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed b. Hüseyin Yûsuf b. Muhammed b. Abdülaziz el-Bistî, h. 400'de Sicistan yakınındaki Bist'te doğdu. Buraya nisbetle bu ismi almıştır. Dönemin yazar ve şairlerindedir. Samanîler döneminde Horasan'da kâtipti.)

⁴⁹⁹ a.g.e., c. 3, s. 1141

⁵⁰⁰ a.g.e., c. 3, s. 1174

“Mevlevi Türbesinin sakini onun azametini arttırdı,
Altında denizci olmasaydı, üstünde gemi de olmazdı.”⁵⁰¹

Eş-Şafî:

“Hükmettiler ve hâkimiyetlerini uzattıkça uzattılar,
Sanki hüküm gerçekleşmeyecek gibi.
Şayet adil olsalardı, kendilerine adil davranılırdı;
Ama zulmettiler ardından.”

“Kader, üzüntüler ve musibetlerle onları cezalandırdı
Bu lisan-ı halin anlattıklarıdır
Şimdi ödeşik, zamanı suçlamaya gerek yok.”⁵⁰²

Eş-Şiblî’nin ölümü yaklaştığında, orada bulunanlardan bazıları o ölürken şöyle dediler:

“Ey Şeyh! Allah’tan başka ilah olmadığını söyle!”
Eş-Şiblî de şu şiiri okudu:
“Sakini sen olan bir evde,
Kandillere ihtiyaç yoktur.”⁵⁰³

İbn-i Dakîk, yolculuk yaptığı sırada İbn-i Nebâta’ya şunları yazmıştır:

“Sendeyken bu sırra kaç gece ulaştık?
Belirsizliği bilmiyoruz ve rahat da etmiyoruz.
Arkadaşlar bunun ne olduğu konusunda ihtilaf ettiler,
Şikâyetlerini ortadan kaldırır veya giderir,
Bir saat dinlenmiş olduğu söylendi.

⁵⁰¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 102 (Muhakkik dip.: Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman İbn Şafî el-Hâşimî el-Kureşî el-Muttalibî. H. 204’te D. Filistin, Gazze’de doğdu. 199 yılında Mısır’da vefat etti. Birçok kitabı vardır: “*el-Ümm*”, “*Ahkâmu’l-Kur’ân*” gibi.

⁵⁰² a.g.e., c. 1, s. 102

⁵⁰³ a.g.e., c. 1, s. 109

Dendi ama hafızan doğru.”⁵⁰⁴

“Ne söyleyeceğimi bilseydin, beni affederdin,
Ya da senin ne söylediğini bilseydim, ben seni kınardım.
Ama sen söylediğim şeyi bilmeden beni kınadın,
Senin cahil olduğunu anladım ve seni affettim.”⁵⁰⁵

ولقد سئمت من الحياة وطولها
وسؤال هذا الناس كيف لبيد؟

Lebîd’in de söylediği gibi, 145 senesinde bunu söylemiştir:

“Hayattan ve onun uzun olmasından bıktım.
Bu insanların, ‘Lebîd nasıldır?’ diye sormalarından bıktım.”⁵⁰⁶

Şiir:

“Şimdiye kadar karşılaştığın en güç durum,
Zamanın güçlükleri içinde.
Aşkın güzel yüzü hakkında,
Çirkin bir yüzün beni kınaması.”⁵⁰⁷

القيراطي :
لم يبك حين بكيت من
هجرانه متحسرا لكن
حكى لك خده المصقول
صورة ما جرى

El-Kayratî:

⁵⁰⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 110 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Feth Takiyyuddin el-Kuşeyrî Muhammed b. Ali b. Vehb b. Mutî’.)

⁵⁰⁵ a.g.e., c. 1, s. 112 (Muhakkik dip.: Ebû Bekir Muhammed b. Sîrîn el-Basrî el-Ensârî, h. 110’da Basra’da doğup orada vefat etmiştir.)

⁵⁰⁶ a.g.e., c. 1, s. 112 (Muhakkik dip.: Ebû Akîl el-Amîrî Lebîd b. Rebi’a b. Mâlik (h. 41). Cahiliyye dönemi kahramanlık şairlerindendir. Hz. Peygambere yetişmiş ve müslüman olmuştur. Sahabelerden sayılır. İslâmiyet’ten sonra tek bir beyit dahi söylememiştir. “Muallakat” şairlerindendir.)

⁵⁰⁷ a.g.e., c. 1, s. 114

“O (kadın), onun ayrılığından ağladığında adam hayıflanarak ağlamadı,

Ancak parlak yanakları her şeyi anlatıyordu.”⁵⁰⁸

“Kalbimin ateşine şaşıyorum, aşkını barındırdığı halde harareti nasıl kalıyor?

Ey ateş! Serin ve selâmetli ol! İbrâhîm onun içinde.”⁵⁰⁹

Halîl b. Mukaddesî:

“İnsanlarla tanıştığımdan bu yana,

Yalnızlığıma ve geçirdiğim güzel vakte şükrettim.

İnsanlardan uzaklaştım ve şaşılacak şey ki,

Hislerim bu yalnızlığı bana söyledi.”⁵¹⁰

El-Hâcîrî’den bir beyit:

“Neşe içindeyken,

Uzun ömürlülüğü çok arzuladım.

Bugün başıma gelenlerden dolayı,

Kısa yaşayıp ölen birini kıskanır oldum.”⁵¹¹

Tarihçinin biri, eskiden aşktan ölen ya da aşkın kendisini delirttiği bazı toplulukları anlattıktan sonra şu iki beyti okudu:

إذا كان حب الهائمين من الوری

بلیلی وسلمى یسلب اللب والعقلا

فماذا عسى أن یصنع الهائم الذی

سرى قلبه شوقاً إلى العالم الأعلى

“Aşk insanı mecnûn yapıyorsa,

Leylâ ve Selma’larla akılları alıyorsa,

⁵⁰⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 116 (Muhakkik dip.: Burhaneddîn İbrâhîm b. Abdullah b. Muhammed b. Asker et-Ta’î el-Kayratî (h. 781). Kahire’nin önde gelen şairlerindendi. Fıkıh ve edebiyatla uğraşmış. Mekke’de vafat etmiştir.)

⁵⁰⁹ a.g.e., c. 1, s. 129

⁵¹⁰ a.g.e., c. 1, s. 132 (Muhakkik dip.: Muhibuddîn Ebû Muhammed Halil b. Ferec b. Sa’îd el-Mukaddesî; 8. yy. alimlerinden.)

⁵¹¹ a.g.e., c. 1, s. 139 (Husameddîn İsa b. Sancar b. Behram el-Hâcîrî (h. 632), Hicaz bölgelerinden biri olan Hacı’ye nisbetle kendisine bu isim verilmiştir.)

Arş-ı Alâ'nın aşkına tutulmuş,

Mecnûn'un ne yapması beklenir?"⁵¹²

Ve İbnu'l-Cevzî, minberde vaaz veriyordu. Gelenlerden biri ayağa kalkıp şöyle dedi:

“Ey şeyh, hastalığı olan bir kadın hakkında ne dersin?”

Şeyh, hemen Şiir okuyarak onun cevabını verdi:

“Leylâ'nın Irak'ta hasta olduğunu söylüyorlar,

Keşke hastalığını iyileştiren doktoru ben olsaydım.”⁵¹³

İmâm Râzî şöyle diyor:

“Akılların en üstü sağgörülülerdir,

Dünya peşinde koşmak yanılgıdır,

Ömrümüz boyunca koşturmamızdan bir fayda görmedik,

Sadece kal u kıl kaldı elimizde,

Ruhlarımız da bedenlerimize hapsolmuş,

Dünyadan kazancımız sadece yük ve eza.”⁵¹⁴

İbn Vâsıl:

“Hayattayken ölen nice gençler vardır,

Bir ölü gibi yeryüzünde yürür.

Şayet gencin ömrü sayılı olsaydı,

İşte o vakit yaşlılık kaçınılmaz olurdu.”⁵¹⁵

El-Muhib Semnûn:

“Senin aşkıdan önce kalbim bomboştu,

İnsanlardan bahseder, eğlenir ve şakalar yapardım.

Kalbim aşkı arayıp bulana dek,

⁵¹² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 141

⁵¹³ a.g.e., c. 1, s. 144

⁵¹⁴ a.g.e., c. 1, s. 148

⁵¹⁵ a.g.e., c. 1, s. 162 (Muhakkik dip.: Cemalreddîn Ebû Abdullah el-Mazinî et-Temim el-Hamevî Muhammed b. Salim Nasrullah b. Salim İbn Vâsıl (h.697). Şafîî fakihlerindendir. Humat'da (Suriye) doğmuş ve orada vefat etmiştir.)

Kalbimin senin bahçenden ayrılmadığını görüyorum.

Senin ayrılığından kalbim kan ağlıyor,

Sensiz hayatta mutluyum dersem şayet, yalan söylemiş olurum.

Bütün ülkeye tümüyle bir şey olsa da,

Gözlerimden uzakta olsan da ben seni kendi gözümle görürüm.

Dilersen benimle gel, dilersen gelme,

Sensiz kalbimi zinde görmüyorum.”⁵¹⁶

Leylâ öldüğünde, Mecnûn onun mahallesine geldi ve kabrini sordu. Kimse ona kabrini göstermedi. Mecnûn onun toprak kokusunu almaya başladı ve onun kabrini bulana dek bütün kabirlerden geçti ve onu buldu. Ardından şu şiiri okudu:

أرادوا ليخفوا قبرها عن محبها
وطيب تراب القبر دل على القبر

“Leylâ’nın kabrini sevgilisinden gizlemek istediler,

Onun kabrinin güzel toprak kokusu, kabri sevgiliye gösterdi.”

Sonra Mecnun, ölene kadar bu beyti tekrarlardı ve onun (Leyla’nın) yanına defnedildi.⁵¹⁷

Mecnûn Leylâ’nın Necd’deki evinin önünden geçiyordu ve taşları öpmeye başladı. Ve kalıntı şeylerden cebine doldurdu. Bundan dolayı onu kınadılar. Mecnûn bununla onun yüzünü öptüğüne ve cemaline baktığına yemin etti. Bundan sonra da Necd’in başka bir yerinde kalıntıları öptüğü ve taşları selâmladığı görüldü ve ardından yine kınandı. Ve ona dendi ki: “Bu onun evi midir ki!?” O da şu şiiri okudu:

لا تقل دارها بشرقي نجد كل نجد للعامة دار
فلها منزل على كل أرض وعلى كل دمنة آثار

“Onun evinin Necd’in doğusunda olduğunu söyleme!

⁵¹⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 170-171 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Kasım. Ebû Bekir ve Ebû Hasan da denir. Semnûn b. Hamza el-Muhibbî es-Sûfî el-Havvâs (h. 290). Tasavvuf ehlidir. Bağdatta vefat etmiştir.)

⁵¹⁷ a.g.e., c. 1, s. 179

Bütün Necd'de onun evi vardır.

Hatta dünyanın her yerinde bir evi vardır;

Ve bütün kalıntılarda onu bir izi vardır.”⁵¹⁸

Yeminu'd-Devle'den:

“Saçlarımda beyazın ortaya çıktığını gördüğümde,

Anladım ki ölüm bana yaklaştı.

Hüzünle feryat ederek şöyle dedim:

Evet, vallahi bu beyaz saç teli, kefenin bir ipliğinin habercisidir.”⁵¹⁹

El-Mu'tez Billah:

“Zamane dostluklarını denedim,

Dostlara olan ilgimi azalttım.

Onlarını ahvaline baksan,

Zahiren dost, içten düşman olduklarını görürsün.”⁵²⁰

عبد القادر الجيلاني :

يقول حبيبي وق زارني فبت لطلعتته أشهد إذا

كنت تسهر ليل الوصال فليل السرور متى ترقد

Abdulkadir Geylânî şöyle diyor:

“Sevgilim beni görmeye geldi ve bütün gece onun yüzüne bakarak uyanık kaldım.

O da şöyle dedi:

“Kavuşma gecesinde uyanık kalıyorsan,

Hicran gecesinde nasıl uyuyacaksın?”⁵²¹

⁵¹⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 195

⁵¹⁹ a.g.e., c. 1, s. 183 (Muhakkik dip.: Yeminu'd-Devle: Ebû'l Kasım Yeminu'd-Devle Mahmûd b. Sebük Tekin el- Gaznevî (h.421). Fatihan sultanlardandır.)

⁵²⁰ a.g.e., c. 1, s. 183 (Muhakkik dip.: El-Vatvat, bu iki beyiti el-Mu'tez Billah'a atfen söylemiştir. Muhammed (Mu'tez Billah) b. Ca'fer (el-Mütevekkil 'Alallah b. Mu'tesim Abbâsî (h. 255). Abbâsî halifelerindendir. Samara'da doğmuştur.)

⁵²¹ a.g.e., c. 1, s. 285 (Muhakkik dip.: Muhammed Abdülkadir b. Mûsa b. Abdullah b. Cenkî Dostu'l-Hüseynî, Muhyiddîn el-Geylânî (h. 561). Kadîrî tarikatının kurucusudur. Mutasavvîf ve zahidlerin önde gelenidir. Gilân/Geylân'da (Arp. Cilân) doğmuştur.)

El-Bıstî şöyle diyor:

“Konuş, isabetli konuşabildiğin kadar,
Çünkü konuşman diri iken sükûtun donukluktur.
Münasip bir konuşma bulamazsan,
O vakit sessizliğin tam isabetli olandır.”⁵²²

لعينيك فضل جزيل علي وذاك لأنني يا قاتلي
تعلمت من سحرها فعقدت لسان الرقيب مع العاذل

“Ey katilim! Gözlerinin üzerimde büyük hakkı var.

Onun büyücülüğünden büyü öğrendim; kınayanın dilini kapatmayı öğrendim.”⁵²³

Fakir Bahâeddîn Muhammed’in nazım olarak telif ettiği “*Riyâdu'l-Ervâh*” kitabından bir bölüm:

“Ey emeller denizine düşüncesizce dalan,
Allah sana yol göstere sin de bu acelen niye?
Ömrünü cehalet ve isyanla mahvettin, Ey kibirli olan dur biraz!
Günah ve körlük örtüsü içinde,
Gençlik ömrün gafletle geçti gitti.
Ne zamana kadar hayvanlar gibi aylak aylak kalacaksın?
Ve otlanma vakti uyuklayacaksın.
Bir tarafın ihtirastan başka bir şey bilmez,
Nefsin ebeden azgın olmaya devam ediyor,
Kalbin sadece günahlar için çarpıyor,
Perçemlerden tutulduğu gün sana veyl olsun!..”⁵²⁴

⁵²² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 288

⁵²³ a.g.e., c. 1, s. 132

⁵²⁴ a.g.e., c. 1, s. 337

Rebî' b. Haysem'e şöyle dedi: "Senin hiç birilerine kızdığını görmüyoruz!" O da şöyle dedi: "Ben kendimden razı değilim ki insanları kınayayım!" Sonra şu şiiri okudu:

"Kendi nefsime ağlıyorum başkasına değil,

Endişem kendi nefsimedir insanlarınkine değil."⁵²⁵

الله در قال :

لا أشتكي زماني هذا فأظلمه وإنما أشتكي من أهل ذا الزمن هم

الذئاب التي تحت الثياب فلا تكن إلى أحد منهم بمؤمن

Söyleyen ne güzel söylemiş:

"Ben zamanımdan müşteki değilim, bu zamana zulüm olur,

Ama zamane insanlarından müştekiyim.

Onlar tıpkı postun altındaki kurtlar gibidir,

Onlardan birine dahi güvenme!"⁵²⁶

Yahyâ Bin Halid, hapisten Reşid'e şöyle yazdı:

"Her ne zaman senin günlerin sevinçle geçse,

Benim de hüznle geçiyor bu günlerim.

Ne sevinç daimî ne hüzn sürekli,

Hiçbir kavim ne huzuru ne de rahatlığı daima yaşamaz."⁵²⁷

Salah ed-Sefadî'ye ait bir kinaye:

"İnsanlar dertlerime ve ızdırabıma olan sabrımı görmediler,

Sessizlik dilimi tuttu ve kalbim konuştu."⁵²⁸

El-Bahâ ez-Zuheyr şöyle demiştir:

"Bir kişinin sevgisinden şüphe ediyorsan şayet,

Tatlısında acısına her şeyini bilmek istiyorsan,

⁵²⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 329

⁵²⁶ a.g.e., c. 1, s. 427

⁵²⁷ a.g.e., c. 1, s. 455 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Fadl Yahya b. Halid b. Bermek, h.190).

⁵²⁸ a.g.e., c. 1, s. 458

Onun vicdanını sorgula,

Vicdanı her şeyini ele verecektir.”⁵²⁹

Araplardan biri şöyle diyor:

“Ömrüm böylesine henüz aşkla yaralanmış olan kalbimi,

İyileştirecek meclisler bulmadan mı geçecek?

Dediler ki: Biliyor musun, rahatın tıptadır.

İlaçlarla kendimi tedavi ettim ama şifâ bulmadım.”

Şeyh Muhyiddîn İbn-i Arabî:

“Mahlûkat Allah’a giden yollara düğümler attılar,

Ben ise o atılan düğümlerin hepsine düğümler attım.”⁵³⁰

النووي :

وجدت القناعة أصل الغنى

وصرت بأذيالها متمسك

فلا ذا يراني على بابيه ولا

ذا يراني به منهمك وعشت

غنيا بلا درهم أمر على

الناس شبه الملك

En-Nevevî:

“Kanaatte zenginliğin ta kendisini buldum.

Kanaatin her bir zerresine sımsıkı tutundum.

Zenginliğin kapısında kimse beni göremez.

Kimse ona yalvardığımı da göremez.

Ben parasız zenginliği yaşadım.

⁵²⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 482

⁵³⁰ a.g.e., c. 2, s. 514

İnsanlar arasındaki durumum krallar misalidir.”⁵³¹

Bazısı şöyle demiş:

“Şayet uyuku bana galip gelirse, uyandır beni,

Çünkü uyku ömrü tüketir.

Şayet çok konuşursam, sustur beni,

Çünkü çok söz zamana zulmeder.”⁵³²

İbnu'l Farıd, bir gün Dicle nehrinin kıyısında oturduğu ve elinde bir boynuzla, uyluğunu yaralayana kadar, ona vurduğu rivâyet ediliyor. Vururken hiçbir şey hissetmiyordu ve ardından şu şiiri okudu:

كان لي قلب أعيش به
ضاع مني في قلبه رب
فاردده علي فقد ضاق
صدري في طلبه

“Kendisiyle yaşadığım bir kalbim vardı,

Kalp, kendi özelliğini bende yitirdi.

Allah'ım bu kaybettiğimi bana geri ver,

Bunu isterken dahi kalbim daraldı.”⁵³³

Hicazî'nin Şiiri:

“Gökyüzünde ay göründü bana seni hatırlattı,

Gecelerim katmerleşti.

Hepimiz aya bakıyoruz ama

Ben onun gözleriyle gördüm, o da benim gözlerimle gördü.”⁵³⁴

قال الباخرزي: القبر

⁵³¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 516 (Muhakkik dip.: Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Merî b. Hasan el-Havrânî en-Nevevî eş-Şafîî, h. 676'de Suriye'deki Havrân'ın köylerinden biri olan Nevâ'da doğmuş ve orada vefat etmiştir.)

⁵³² a.g.e., c. 2, s. 525

⁵³³ a.g.e., c. 2, s. 398

⁵³⁴ a.g.e., c. 2, s. 503

الموت أخفى سترة للبنات
ودفنها يروي من المكرمات
أما رأيت الله سبحانه قد
جعل النعش بجانب البنا

El-Bâharzî şöyle der:

“Ölüm kızlar için ayıp örtücüydü,
Onları gömmek ise zenginliği artırırdı.
Ama gördüm ki noksanlıklardan münezzeh Allah,
Zenginliği kızların varlığında yaratmış.”⁵³⁵

Biri şöyle demiş:

“Sırları saklamam aksine onları açarım,
Sırları kalbimde biriktirmiyorum.
Sırların onu bir yandan başka bir yana döndürüp,
Gecesini uyumadan geçirenin akli noksandır.”⁵³⁶

ألا كل شيء ما خلا الله باطل
وكل نعيم لا محالة زائل

Lebîd şöyle diyor:

“Allah dışındaki her şey boştur.
Hiç kurtuluşu yok, her varlık fena bulur.”⁵³⁷

Ali (ra) şöyle demiştir: “Sırrın esirindir; onun hakkında konuştuğun zaman sen onun esiri olursun!” Ve şu şiiri nazmetti:

صن السر عن كل مستخبر
وحاذر فما الحزم إلا الحذر

⁵³⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 541

⁵³⁶ a.g.e., c. 2, s. 566

⁵³⁷ a.g.e., c. 2, s. 576

أَسِيرُكَ سِرْكُ إِنِّ صَنْتَهُ

وَأَنْتَ أَسِيرُ لَهُ إِنِّ ظَهَرَ

“Sırrını bütün deşifre edicilerden sakla,

Bu konuya kararlılıkla dikkat et!

Sen onu korursan sırrın senin esirin,

Açığa çıkarırsan şayet sen onun esirisin!”⁵³⁸

Şiir:

“Yemin olsun ki, şarabı cahillikten içmiyorum,

Onu bir sebep ve fetvasıyla içiyorum.

Çünkü amansız bir hastalığa yakalandım,

Bu hastalığın şifası için helâliyle içiyorum.”⁵³⁹

Cerîr, zenginliğini ve şiire yeterliliğini şöyle ifade etti:

“Ebediyet mal mülk ile olsaydı,

İlk önce benim kavmimin ebedi olması gerekirdi.”⁵⁴⁰

Eş-Şemmâh dedi ki:

“Kişinin nefesine umut beslemesi ona fayda sağlamaz,

Gelecek zarardan korkması yine nefse zarar getirmez.”⁵⁴¹

Bu söz başka birinin sözünden alıntıdır:

“Nefis yapamayacağı şeyi arzular,

Kendine zararı dokunmayacak şeylerden de korkar.”⁵⁴²

Hasan diyor ki:

“Dünya, halkının yaşamını sürdürseydi,

⁵³⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 564-565

⁵³⁹ a.g.e., c. 2, s. 583

⁵⁴⁰ a.g.e., c. 2, s. 597

⁵⁴¹ a.g.e., c. 2, s. 597 (Muhakkik dip.: Şemmâh b. Dirâr b. Harmele b. Sinân el-Mazinî ez-Zubyânî el-Gatafanî (h. 22).

“Muhadram” şairlerdendir. Nabîğa ve Lebîd’in muasırıdır. Mutan gazvesinde vefat etmiştir. El-Bağdadî ve diğerleri isminin *Muakkel*, lakabının ise *Şemmâh* olduğunu söylüyorlar.)

⁵⁴² a.g.e., c. 2, s. 597

Resûlullah orda ebedi olurdu.”⁵⁴³

Biri demiş ki:

“Rahat zamanı kardeşler çoktur,

Asıl kardeşlik zor zamanda bilinir.”⁵⁴⁴

في هجاء بعض البخلاء :

رأى الصيف مكتوباً على باب داره

فصفحه ضيفاً فقام إلى السيف

فقلت له خيراً فظن بأنني

أقول له خيراً فمات من الخوف

Bazı cimriler hakkında hicviye

“Kapısının üzerinde “es-sayf” (yaz) yazısını gördü,

Onu yanlışlıkla “ed-dayf” (misafir) olarak okudu ve kılıcına yöneldi.

Ona “hayren” (iyilik) dedim, o benim,

“Hubzen” (ekmek) dediğimi zannedip korkusundan öldü.”⁵⁴⁵

İbn-i Hayyûş (İbn-i Hayyûs):

“Gözlerim şu ana kadar gördüğü şeyler içinde,

Bundan güzel bir manzara görmemişti.

Siyah göz küresinin altındaki,

Kırmızı yanakların üzerindeki siyah ben.”⁵⁴⁶

Biri demiş ki:

“Selma aşkından ölmemizi istedi,

Bize göre ölüm en kolay şeydir.”⁵⁴⁷

⁵⁴³ a.g.e., c. 2, s. 618 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Velîd Hasan b. Sabit b. el-Munzîr el-Hazercî el-Ensârî (h.54). Peygamber şairidir. Hem Cahiliye hem de İslâmî dönemde yaşamış *muhadramun* şairlerindendir. Medine’de doğup orada vefat etti.)

⁵⁴⁴ a.g.e., c. 2, s. 620

⁵⁴⁵ a.g.e., c. 2, s. 621

⁵⁴⁶ a.g.e., c. 2, s. 651

⁵⁴⁷ a.g.e., c. 2, s. 734

İbn Nebâta:

“Hastalık vücudunu sardığı zaman aşkla duâ etti,
Sizin için iyi uykular.
İç organları tutuşmaya başladı ve ateş aldı,
Ve ancak ateşi yakan yine bu ateşi söndürebilir.”⁵⁴⁸

Biri demiş ki:

“Âdemoğlunu en şımarık mahlûk olarak görmekteyim.
Dünyadan payları ne ki,
Neden kibirlenirler, ilkleri bir su,
Övündüklerinde, sonlarına baksınlar, ölüm.”⁵⁴⁹

Mecîruddîn Muhammed b. Temîm:

“Sanki aramızda olanı tutuşturan,
Ateşti ve onun siyah ve azgın alevi.
Kalbini ardında dilini yakmıştı,
Kendisine bakanlara abuk subuk konuşurdu.”⁵⁵⁰

El-Ercânî:

“Biz birlikteydik ve ev bizi bir araya getiriyordu,
Tıpkı “الجميع” kelimesinin birbirine bağlılığı gibi.
Bugün ayrılık vakti geldi,
Ayrılık bizi tıpkı “الوداع” kelimesinin harfleri gibi ayırdı.”⁵⁵¹

El-Asmâî şöyle der:

“Kalbim onun aşkının kadehinden içti,

⁵⁴⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 663

⁵⁴⁹ a.g.e., c. 2, s. 665

⁵⁵⁰ a.g.e., c. 2, s. 670 (Muhakkik dip.: Muhammed b. Yakûb b. Ali Mucirüddîn İbn Temîm el-İsardî. Fahrüddîn İbn-i Temîm’in torunudur.)

⁵⁵¹ a.g.e., c. 2, s. 680

İçkicinin aklında alevli bir kadeh bırakırmışçasına yürüdü.

Aşkının havası kemiklerime kadar işledi,

Aşkın beni zehirli bir akrepten sokulmuş gibi yaptı.”⁵⁵²

Ebû Tayyib şöyle der:

“Onun aşkı eklemlerimdeki kan olarak akıyor,

Bütün meşguliyetim o oldu.”⁵⁵³

Hocaların hocası Şerifüddîn:

“Beni kara sevdamdan çekip alırsan şayet

Gözyaşım cevap verdi; yıkıntıdan başka bir şey kalmaz.”⁵⁵⁴

لکاتبه :

وثقت بعفو الله أعني في غد وإن

كنت أدري أنني المذنب العاصي

وأخلصت حتى في النبي وآله كفى في

خلاصي يوم حشري إخلاصي

Keşkül’ün yazarından:

“Yarın affeder diye Allah’ın affına güvendim,

İsyankâr ve günahkâr olduğumu bildimse de.

Peygamber ve âline olan sevgimde samimi davrandım,

Haşır günü bu ihlâsım kurtulmama yeter.”⁵⁵⁵

Seyyid Rızâ:

“Ey rüzgâr, ateşimle beraber ruhumu al!

Onunla bir gece bir nesim rüzgârı eşliğinde tanıştım.

Belki söz verdiğim gibi bu mahallede aşkımı bulurum.

⁵⁵² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 683

⁵⁵³ a.g.e., c. 2, s. 684

⁵⁵⁴ a.g.e., c. 2, s. 693 (Muhakkik dip.: Abdülaziz b. Muhammed b. Abdulmuhsîn b. Muhammed Ebû Muhsîn İbnu’l-Kadî Ebî Abdullah el-Ensârî el-Evvd ed-Dımaşkî Semma’l Hamrî eş-Şafîî Eshab İbn-i Kadî Humât İbn Rifâî olarak tanınır (h. 662).)

⁵⁵⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 721

Her ne kadar sözüm uzamış olsa da,
Kalbin şıfası aşkın acısında değil miydi?
Bizim buluşmamız varlığın dışındadır.”⁵⁵⁶

Biri şöyle hicvedilmiş:

“Sakallı bir arkadaşımız var;
Uzun ama ona hiçbir faydası yok.
Tıpkı uzun kış geceleri gibi.
Uzun, kasvetli ve soğuk.”⁵⁵⁷

Abdullah b. el-Mu‘tez:

“Göz kapakları durgun, bitkin;
Kalbi kendisinden taş.
Sanki göz kapakları,
Yaptığı şeyden özür diler gibi.”⁵⁵⁸

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“Bunca tecrübeden sonra sakın ha!
Dünya seni aldatmasın!
Onun kavuşmalarına aldanma!
Bir anda rüyalarını, hayalleri böler.
Tıpkı bir gölge gibi kaybolup giderler,
Aklı başında olan kimse buna aldanmaz.”⁵⁵⁹

Sahib bin ‘Abâ:

“Cam inceldi, şarabı inceldi;
Yapı ve şekilce aynı oldular.

⁵⁵⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 722

⁵⁵⁷ a.g.e., c. 2, s. 745

⁵⁵⁸ a.g.e., c. 2, s. 746

⁵⁵⁹ a.g.e., c. 2, s. 766

Şarap sanki kadeh,

Kadeh sanki şarap oldu.”⁵⁶⁰

Es-Safî (Safiyuddîn Hillî):

“Uyku sürmelerim hala gözlerimde,

Aramızdaki isteksizliğin yüzünden,

Hatta uykumu bile çaldın;

Ey gözlerimdeki sürmenin hırsız!.”⁵⁶¹

الصلاح الصفدي وفيه حسن تعليل :

لا تحسبوا أن حبيب بكا

لي رقة يا بعد ما تحسبون فما

بكي من رقة إنما أراد أن يسقي

سيف الجفون

Es-Salah es-Safadî’nin güzel bir avuntusu:

“Sevgilinin bana olan şefkatinden,

Ağladığını düşünmeyin!

Ağlamaz o bana olan şefkatinden,

Göz kapaklarının kılıcını (ağlamakla) sulamak ister sadece.”⁵⁶²

Biri demiş:

“Ey dünyayı arzulayan onun yüzü seni kandırıyor,

Bir de görünmeyen yüzünü görsen bin pişman olacaksın!”⁵⁶³

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“İnsanların dine karşı en samimi olanlarının kanaatkâr olduğunu görmekteyim.

Din olmadan hayatlarından memnun olmadıklarını görmekteyim.

⁵⁶⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 722

⁵⁶¹ a.g.e., c. 2, s. 773

⁵⁶² a.g.e., c. 2, s. 779

⁵⁶³ a.g.e., c. 2, s. 786

Din ile yetinip meliklerin dünyasından uzaktır onlar;

Melikler ise dünya ile yetinip dinden uzaktırlar.”⁵⁶⁴

Şairin biri şöyle demiş:

“Feleğin musibetleri beni terbiye etti;

Terbiye edicinin terbiyesi gibi.

Ne mutluluk ne mutsuzluk kalıcı değil;

Ancak bende her ikisinden de bir nasip var.”⁵⁶⁵

Arap kadınlarından biri şöyle diyor:

“Ey insanlar sabredin!

Zorluktan sonra kolaylık vardır.

Sabır gerektiren bir durum olduğunda,

Sabri iç!”⁵⁶⁶

للسيد الرضي رضي الله عنه :

من أجل هذا الناس أبعدت المدى

ورضيت أن أبقي ومالي صاحب

إن كان فقر فالقريب مباد أو

كان مال فالبعيد مقارب

Seyyid Rızâ’ya (ra) aittir:

“Bu insanlar yüzünden mesafelerce uzaklaştım,

Yalnızca mal mülkümle kalmayı tercih ettim.

Fakirsen, yakınlar uzaklaşır;

Zenginsen, uzaklar yakınlaşır.”⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 795

⁵⁶⁵ a.g.e., c. 2, s. 807

⁵⁶⁶ a.g.e., c. 2, s. 808

⁵⁶⁷ a.g.e., c. 2, s. 815

“Her hastalığın bir ilacı vardır,

Ahmaklık dışında, onu iyileştirmeye bir çare yoktur.”⁵⁶⁸

İbnu'l-Afif, “et-Tasrîf”ten şöyle iktibas etmiştir:

“Ey manevi kalbimin sakini!

Onda senden başka bir ikincisi yoktur.

Kalbimi ne şekilde kırarsan kır!

Onda iki sakın bir araya gelemes.”⁵⁶⁹

Biri demiş:

“Nefis dünya üzerine ağlar,

Huzurun dünyalıkları bırakmakta olduğunu öğrendim.

Kişiye öldükten sonra oturacağı bir ev yok,

Ölümünden önce inşa ettikleri dışında.”

Biri demiş:

“İki rekâtı ganimet olarak bil ve Allah’a yönelt,

Şayet boşta ve istirahat anındaysan.

Batılı konuşmakla meşgul isen,

Hemen onun yerini tesbihle doldur.”

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“Arkadaşındaki güzel hasleti al,

Ondaki kötü olan şeyi bırak!

Ömür arkadaşı kınamak için,

Çok kısadır.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 817

⁵⁶⁹ a.g.e., c. 2, s. 843

⁵⁷⁰ a.g.e., c. 2, s. 848

بشار :

انظر إلى الفانوس تلق متيمًا
ذرفت على فقد الحبيب دموعه
أحي لياليه بقلب مضرم وتعد من
تحت القميص ضلوعه

Beşşâr:

“Kara sevdaya düşmüş bu gözlere bir bak!
Sevgilinin yokluğundan gözyaşlarına boğulan gözlere bak!
Tutuşmuş bir yürekle gecelerini ihyâ eden gözlere bak!
Aşığın fistanının altından damarlarında muhabbetle akan kan görünür.”⁵⁷¹

لبعضهم :

ولدتك أمك يا ابن آدم باكيا
والناس حولك يضحكون سرورا
فاجهد لنفسك أن تكون إذا بكوا
في يوم موتك ضاحكا مسرورا

Biri demiş:

“Ey Âdemoğlu annenden doğduğun zaman ağlardın,
Etrafindan bütün insanlar da sevinçten gülerdi.
Öldüğün gün insanlar ağlarken,
Kendin sevinçten gülebilmek için çabala!”⁵⁷²

İbnu'l-Mu'tez:

“Gözyaşı tıpkı yaş inciler gibi,
O pürüzsüz yanaklarına düştü.
Ayrılık zamanı yağmur yağarcasına,

⁵⁷¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 859

⁵⁷² a.g.e., c. 2, s. 869

O sürmeli gözlerden akmaya başladı.

Ayrılık vakti gelince,

Aşık rezil rüsvay olur ağlamasından.”⁵⁷³

Er-Riyâşî:

“Felek bir hal üzere kalmaz, döner durur.

Bir sıkıntısıyla karşılaştığında,

Sabret, çünkü felek sabretmez zaten.”⁵⁷⁴

“Kitabu'l-Ahraf'tan:

“Yeryüzü üzerinde yürüten herkes,

Bu ölümden nefret etmektedir.

Akıl gözüyle bakıldığı takdirde,

Ölümde büyük bir rahatlık görülecektir.”⁵⁷⁵

“Filozoflardan biri şöyle der: “İnsanın insaniyet derecesi ancak ölümle tamamlanır.

قال بعض الشعراء :

جزى الله عنا الموت خير جزائه

أبر بنا من كل بر وأرف

يعجل تخلص النفوس من الأذى

ويدني من الدار التي هي أشرف

Şairlerden biri şöyle demiştir:

“Allah bizi ölümle ödüllendirmiştir,

Bütün iyiliklerden daha büyük bir iyiliktir.

Nefisleri eziyetten kurtarır,

Daha şerefli bir menzile nefisleri yaklaştırır.”

⁵⁷³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 878.

⁵⁷⁴ a.g.e., c. 2, s. 879 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Fadil el-Abbâsî b. el-Ferec b. Ali b. Abdullah er-Riyâşî el-Basrî (h. 257)

⁵⁷⁵ a.g.e., c. 2, s. 879

Kadı el-Ercânî:

“Oh gözlerim, bir bakıştan hoşlandın,
Kalbime bir dayanma noktası verdin.
Gözlerim kalbimi durdurur mu?
İkisi bir olmuş bir kişiyi öldürmeyi çabalamakta.”⁵⁷⁶

Mecnûn:

“Leylâ kendisini sevmediğimi mi iddia ediyor?
Aksine, yılın en kutsal gecelerinde;
Tekli ve çiftli gecelerimde,
Aşkından Leylâ derdini yine Leylâ ile tedavi ettim;
İçki düşkününün yine içkiyle tedavi olması gibi.”⁵⁷⁷

‘Urve b. Uzeyne:

“İlimlerin en hayırlısının faydalı olan olduğunu anladım,
Rızkıma koşmazsam bile rızkım bana gelir.
Benim yaratılışımda israf olan şeyin ne olduğunu anladım,
Rızkım olan, bana gelecektir.
Onun (rızkın) peşinde koştuğumda aramak beni yoruyor,
Oturup vazgeçersem, yormuyor/zorda bırakmıyor.”⁵⁷⁸

Sa’d b. Abdülazîz:

“O pahalı, süslü cildi gizle,
Sevgi bedeli olmadan reddeder.
Ve sevgilinin kendine ait bir dili var,
Tutkularından elde ettiklerini itiraf ediyor.”⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 880

⁵⁷⁷ a.g.e., c. 2, s. 889-900

⁵⁷⁸ a.g.e., c. 2, s. 902

⁵⁷⁹ a.g.e., c. 2, s. 906

Ebî'l-Feth el-Bıstî'nin sözlerinden:

“Kim hatasını düzeltirse kıskançları başına toplar.”

“Efendilerin alışkanlıkları, alışkanlıkların efendisidir.”

“Rüşvet, ihtiyaç zamanında kuyu kovanın ipi gibidir.”

“Kendini inşa etmek için kendinden vazgeç!”⁵⁸⁰

Es-Sûlî, İbnu'l-Zeyât'ı övüyor:

“Aslan heyecanlandığında zararlı olur,

Baba kudret sahibi olduğunda iyidir.

Zengin olduğunda, en uzağındaki seni tanır,

Fakirleştğinde ise, en yakınındaki dahi tanımaz olur.”⁵⁸¹

عباس بن الأحنف :

قلبي إلى ما ضروني داعي

يكثر أحزاني وأوجاعي كيف

احتراسي من عدوي؟ إذا كان

عدوي بين أضلاعي

Abbâs b. Ahnef:

“Kalbim bana zarar vereni davet ediyor,

Hüzünlerimi ve acılarımı artıranı.

Kendimi düşmanımdan nasıl koruyabilirim?

Düşman göğsümün içine işlemişken.”⁵⁸²

Ebû Tayyib şöyle dedi:

“Yaşamak vesilesi sıhhat ve gençlik,

Dost dostuna yüz çevirince insan yıkılır.”⁵⁸³

⁵⁸⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 918

⁵⁸¹ a.g.e., c. 2, s. 921-922 (Muhakkik dip.: Es-Sûlî: Ebû İshak İbrahim b. Abbas b. Muhammed b. Sûlî (h.243)

⁵⁸² a.g.e., c. 2, s. 926

⁵⁸³ a.g.e., c. 2, s. 938

للمتنبي :

إذا كان عون الله للمرء شاملاً

تهيء له من كل شيء مراده

وإن لم يكن عون من الله للفتى

فأول ما يجنى عليه اجتهاده

Mutenebbî:

“Allah insana yardım ettiği zaman,

Her şeyi onun gönlüne göre hazırlar.

Gence Allah’tan bir yardım gelmemesi,

Ondan gayretini almasıdır.”

Yahyâ b. Hâlid, el-Raşîd’e hapis hakkında şunları yazdı:

“Bir gün geçse senin sevincinden geçer,

Benim de hapishanedeki imtihanımdan bir gün geçer.

Ne mutluluk ebedi ne de hüznü;

Hiçbir kavmin ne refahı ne fakirliği devamlı olmadı.”⁵⁸⁴

El-Ercânî:

“Gözlerin senin yüzünü görmeden sabahlaması boştur,

Gözlerin senin ayrılığın dışında ağlaması boştur.”⁵⁸⁵

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“Özgür olan baskı altında kalmaya dayanamaz,

Buna ancak eşek dayanır.

Bana ev deyip durmayın,

İnsan için ülkenin her yeri evdir.”

⁵⁸⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 948

⁵⁸⁵ a.g.e., c. 2, s. 953

“Göğsümü daraltan şeyleri öyle birine teslim ediyorum ki,
Sıkıntılar ona galip gelemeyler.”⁵⁸⁶

Biri şöyle demiş:

“Nefisler büyüdükçe,
Bedenler onların arzularına yetişmekte yorulurlar.”⁵⁸⁷

Biri şöyle demiş:

“Yakınlığına olan alışkanlığından dolayı senin uzaklığına sabredemiyor,
Aklını başından almış aşkıdan ötürü ayrılığına dayanamıyor,
Gözleri sana bakmazsa,
Kalbi kararır.”⁵⁸⁸

Ebû Firâs:

“Allah’a nefsimdeki ihtiyacımı şekva ediyorum,
Ama günler geçiyor o hala eskisi gibi.”

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“Ahmaklarla karşılaştığın vakit sen de ahmaklaş!
Cahillerle karşılaştığında cahil ol!
Karmakarışık düzensiz bir günde sen de düzensiz ol!
Şakalaşma sırasında doğru söz söyleme!
Aklından dolayı mutsuz olan bir kişi gördüm,
Bir gün önce o akıyla mutluydu halbuki!”⁵⁸⁹

Salih Safadî:

“İnsanlar sabrımı hiç görmedi,
Acım ve ıstırabım üzerine.

⁵⁸⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 956

⁵⁸⁷ a.g.e., c. 2, s. 970

⁵⁸⁸ a.g.e., c. 2, s. 981

⁵⁸⁹ a.g.e., c. 2, s. 1013

Sessizlik dilimi tuttu,

Kalbim konuştu.”⁵⁹⁰

Şiir:

“Rabbim en gizli düşüncemi dahi biliyorsa,

İnsanlar gözümde Rabbimden büyük olamaz.”⁵⁹¹

Ferazdak, Süleyman b. Abdulmelik’e şu kasideden okudu:

“(O kadınlar) yanımda çıldırıp kavga ediyorlar,

Bir sonuca bağlamaya karar verdim.”

Süleyman dedi ki: “Yazıklar olsun sana Farazdak! Yanımda zina etmeye mi karar verdin? Haddini bil!” Dedi ki: “Allah beni bu hadden menediyor zaten!” “Nerede?” dedi. Ferazdak ayeti okudu: “Şâirlere gelince, onlara yoldan çıkmış azgınlara tâbi olur. Hem de yapmadıkları ve yapmayacakları şeyleri söylerler.”

“*El-Ahraf*”ın yazarı, -bu kısmı es-Safi’den almıştır- şöyle dedi:

“Kitabın bildirdiği kimseler biziz,

Nefislerimizin iffetinden ve dillerimizin zinasından haber verir.”⁵⁹²

Çok değerli bir insan şöyle dedi:

“Dünyanın lezzetleri tamamen gitti. Ondan geriye yarayı kaşımak ve ağırlıklarla mücadeleden başka bir şey kalmadı.”⁵⁹³

Şiir:

“Ondan sonra değiştiğimi iddia ediyorum,

Ondan sonra kim değişmez ki!

Bedenim ve mizacım değişti,

Sırrından kimseye bahsetmemeye söz verdim!”⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1023

⁵⁹¹ a.g.e., c. 2, s. 1033

⁵⁹² a.g.e., c. 2, s. 1035

⁵⁹³ a.g.e., c. 3, s. 1050

⁵⁹⁴ a.g.e., c. 3, s. 1051

Divân'dan:

“Dünyanın ömrünün tamamının bir gün ve bir gece olduğunu görmüyor musun?

Bir cumartesiden bir cumartesiye birbirini takip eder.

Her yeni kıyafetin yıpranması gerektiğini,

Ve birleşen her şeyin bir gün kesinlikle ayrılacağını söyle!”⁵⁹⁵

إبن المعتز :

يا رب إن لم يكن في وصله طمع

وليس لي فرج من طول هجرته

فاشف السقام الذي في لحظ مقلته

واستر ملاحه خديه بلحيته

İbn Mu‘tez:

“Ey Rabbim, ona kavuşmanın tutkusu, heyecanı olmazsa,

Onun ayrılığında hiçbir derman olmayacak.

Onun gözlerinin bakışına olan hastalığıma şifa ver!

Yanaklarının tatlılığını benim sakalımla ört!”⁵⁹⁶

Araplardan biri şöyle dedi:

“Göz pınarlarının suyu hasret ateşinin üzerine yavaş yavaş akar,

Meyhaneden sular, seller aktığını duydun mu hiç?”

Şiir:

“Aşk cahili tatmadı aşkın tadını,

İnsanların en âlimi terk etti beni.”⁵⁹⁷

“*Kâmilü ’t-Tarih*”te şöyle geçer:

⁵⁹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1052

⁵⁹⁶ a.g.e., c. 3, s. 1066

⁵⁹⁷ a.g.e., c. 3, s. 1067

“Nizamülmülk öldürüldüğü vakit birçok şair onun üzerine ağıtlar yaktı. Bunlardan biri de Şiblî’ d-Devle Mukatıl bin Atiye’nin ağıtıdır:

كان الوزير نظام الملك جوهرة
مكنونة صاغها الباري من النطف
جاءت فلم تعرف الأيام قيمتها
فردها غيرة منه إلى الصدف

“Vezir Nizamülmülk bir mücevherdi,
Yaratıcı o mücevheri paklıkla biçimlendirmiş.
O geldi ve günler onun değerini bilmiyordu.
Başkalarının kıskançlığı onu sedefe çevirdi”⁵⁹⁸

Şiir:

“Misafirini hayal kırıklığına uğratmayan bir komşunun evinde kaldım,
Cehennem azabından kurtuluşumu istiyorum.
Ben Allah’tan korkuyorum aynı zamanda,
Onun ikramına güveniyorum,
Allah nimet verenlerin en cömerdidir.”⁵⁹⁹

من أبيات ابن الرومي :
رأيت الدهر يرفع كل وغد
ويخفض كل ذي زنة شريفه
كمثل البحر يغرق فيه در ولا
ينفك يطفو فيه جيفه
وكالميزان يخفض كل واو
ويرفع كل ذي زنة خفيفه

İbn-i Rumi’nin beyitlerinden:

⁵⁹⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1073

⁵⁹⁹ a.g.e., c. 3, s. 1076

“Devrin, alçak, rezil olan her şeyi yükseltip,
Yücelik sahibi olan herkesi ise alçalttığını gördüm.
Tıpkı denizin inciyi aşağılarda boğup da
Çürük olan şeyleri üstünde tutması gibi.
Ağır olan şeyin tartıda çöküp
Hafif olan şeyin yükselmesi gibi.”⁶⁰⁰

“*Beyanü'l-Hakika*”dan:

“Seni hicvetmemin günah olduğunu söylediler,
Medihte günah yok mu?
Çünkü ben medhederken sahte ve yalandan medhederim,
Hicvederken de doğru söyleyerek hicvederim.”⁶⁰¹

والله در من قال :

عبارتنا شتى وحسنك واحد
وكل إلى ذاك الجمال يشير

Söyleyen ne güzel söylemiş:

“İbarelerimiz ayrı ayrı olsa da senin güzelliğin bir tanedir.
Bunların hepsi bir güzeli göstermektedir.”

Cahız o kadar çirkin görünümlü idi ki şair onun hakkında şöyle demiştir:

“Domuz çirkin bir acubeye dönüştürülse,
Yine de Cahız’ın çirkinliğine ulaşamaz.”⁶⁰²

Bedevilerden biri, gramerci Tağleb’in yanına geldi ve “Ey edebiyatçıların önde geleni, bana Arapların söylediği en güzel beyiti oku!” dedi. “Cerir’in söylediğinden daha güzelini bulamıyorum.” dedi:

⁶⁰⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1088

⁶⁰¹ a.g.e., c. 3, s. 1110

⁶⁰² a.g.e., c. 3, s. 1146

إن العيون التي في طرفها سقم
قتلنا ثم لم تحيين قتلنا يصرعن
ذا اللب حتى لا حراك به
وهن أضعف خلق الله أركاننا

“O gözlere bakan bu gözler hastadır,
Bizi öldürdü bunlar sonra da ölülülerimizi diriltmediler.
Akıllı kimseyi dahi hareket etmemek üzere yere sererler,
Bu gözler yaratılmışların en zayıfıdır.”⁶⁰³

Ebû'l- ‘Atâhiye şöyle dedi:

“İnsan yaşamayı umar,
Ama uzun yaşam ona zarar verir.
Görüntüsü solup gider,
O yaşamın tatlılığından geriye acısı kalır.
Günler ona ihanet eder hatta,
Kendisini memnun edecek bir şey bulamaz.”⁶⁰⁴

2.4.20. Ebû Nüvâs Şiirleri

139’da (m. 756-57) Ahvaz’da doğdu. 130-145 (m. 747-762) yılları arasında doğduğuna dair farklı tarihler de verilmektedir. Babası Hâni ve annesi Cüllebân (Gülbân)’dır. Fars asıllıdır. Babası, Horasan Valisi Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî’nin âzatlısı olduğu için kendisine “Hakemî” nisbesi verilmiştir. Asıl künyesi “Ebû Ali” olmakla birlikte “Ebû Nüvâs” diye tanınmıştır. Bu konuda farklı rivâyetler mevcuttur. Bunlara göre, saçlarının omuzlarına kadar sarkması sebebiyle kendisine “uzun saçlı ve perçemli” anlamında “Ebû Nüvâs” denmiş veya

⁶⁰³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1310 (Muhakkik dip.: Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Zeyd b. Seyyar eş-Şeybanî. “Saleb” ismiyle tanınır. (h.291)

⁶⁰⁴ a.g.e., c. 2, s. 880

Yemenli Hakemoğulları'ndan olduğu için Yemen krallarından Zûnûvâs'a izâfeten bu künyeyi almıştır. Ebû Nûvâs, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi dinî ilimlerle de meşgul olmuş, tabîî ilimler, felsefe ve tıbbâ da ilgi duymuştur. Câhız, “Dili, Ebû Nûvâs’tan daha iyi bilen bir kimseye rastlamadığını” kaydetmiş.⁶⁰⁵

el-‘Âmilî, “*Keşkül*”de muhtelif konularda ve muhtelif şairlerden çok sayıda Şiir zikretmiştir. Fakat en çok kendisinden alıntı yaptığı ve ismini zikrettiği şair Ebû Nûvâs’tır.

Me’mûn dedi ki: “Dünya kendini tarif etmiş olsaydı Ebû Nûvâs’ın tarifi gibi tarif edemezdi.”

إذا امتحن الدنيا لبيب تكشفت

له عن عدو في ثياب صديق

“Dünya imtihanı tecessüm edip ortaya çıksa,

Dost kılığında bir düşman olarak ortaya çıkacak.”⁶⁰⁶

Ebû Nûvâs:

“Eğer günahlardan uzaklaşıyorsan,

Bu Allah için olsun,

İnsanlar için değil.”⁶⁰⁷

Ebû’l- ‘Atâhiye, ‘Abbâsî devletinin başlarında yaşamıştı. Ve o zamanda Arap şairlerinin sayısı çoktu. Şiirini incellerseniz üslubunun letafeti ve kelimelerinin inceliğinin akan bir su gibi olduğunu fark edersiniz. Ebû Nûvâs da şöyle dedi: “Ebû’l- ‘Atâhiye, bir kasidesinde ince bir deyişle Mehdi’yi över ve cariyesine iltifatta bulunur. Ebû’l- ‘Atâhiye cariyeye âşık olmuştu.”⁶⁰⁸

Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî öldürüldüğü zaman, Ebû Nûvâs şöyle dedi: “Allah’a yemin olsun ki izzet, cömertlik, erdemlilik ve edebiyat öldü!” O’na dendi ki: “O hayattayken sen onu

⁶⁰⁵ Karaaslan, Nasuhi Ünal, *TDV Ansiklopedisi*, “Ebû Nûvas Mad.”, c. 10, s. 205

⁶⁰⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 894

⁶⁰⁷ a.g.e., c. 2, s. 905

⁶⁰⁸ a.g.e., c. 2, s. 914

hicvetmiyor muydun?” “Yemin olsun ki bu benim arzularıyla hareket etmemden ötürüydü.

Edep ve cömertlikte onun gibisi dünyada nasıl olabilir?”⁶⁰⁹

Ebû Nüvâs’ın Şiir okuduğu evin önünden bir zahit geçti:

“Tövbemde cürmümün yok edilmesi var,

Öyleyse beni bağışla, sen insanları affedensin!”

Bunun üzerine zahit ellerini kaldırarak duâ etti ve şöyle dedi: “Allah’ım onun tövbesini bağışla!

O tövbe etti ve sana yöneldi!” Bundan sonra Ebû Nüvâs şu beyti okudu:

“Sarhoşluk zamanından söylediklerinden dolayı,

Onu sorumlu tutma Allah’ım!

Ne kadar da akıllı, uyanık bir genç!”

Zahit oradan uzaklaşarak şöyle dedi: “Allah’ım, falanca kişiye doğru yolu göster!”⁶¹⁰

Ebû Nüvâs şöyle dedi:

“Bir harabeye girdim. Duvara dayalı iğrenç bir su tulumu gördüm. Bu harabenin ortasına geldiğimde üzerinde tulum bulunan bir Hıristiyan gördüm. Beni gördüğünde kalktı. Tulumu alıp kaçtı. Hiç çekinmeden, o Hıristiyan pantolonun belini sıkarak kalktı ve yüzüme bakarak dedi ki: ‘Ey Ebû Nüvâs! Bu durumlarda birilerini kınamaktan sakın! Eğer kınarsan, sen onu yaptığı işe daha da teşvik edersin!’ Ebû Nüvâs şöyle dedi: ‘Onun bu sözünden şunu çıkardım: “دع عنك لومي فَإِنَّ اللّٰوِمَ إِغْرَاءٌ” Beni kınamayı bırak! Çünkü kınamak, teşviktir.”⁶¹¹

Ebû Nüvâs:

“Bile bile, isteyerek testi kırıldı,

Şarap yere döküldü.

İyileştim ve İslâm benim dinim,

⁶⁰⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1049

⁶¹⁰ a.g.e., c. 3, s. 1138-1139

⁶¹¹ a.g.e., c. 1, s. 73 (Muhakkik dip.: Ebû Nüvâs b. Hanî b. Abdülevvel b. Sîbahu’l-Hikemî (h. 989), Iraklı şair. D. Ahvaz. Basra’da büyüdü. Bağdat’ta vefat etmiştir. Şiir divanı vardır. Diğer bir divanı da “*el-Fûkeha ve’l-İtinâs fî Mucunu Ebû Nüvâs*”tır.)

Keşke toprak olsaydım!”⁶¹²

Ebû Nüvâs’ın ilk defa çocukluğunda söylediği şiir:

أول شعر قاله أبو نواس في أول طفوليته :

حامل الهوى تعب

يستخفه الطرب

لا تلمه في وله

ليس ما به لعب كلما

انقضى سبب منك

جاءه سبب تعجيبين

من سقمي صحتي

هي العجب

“Aşk taşıyan yorgundur,

Ancak neşe onu hafifletir.

Ağlarsa âşık son derece haklıdır,

İçindeki durum oyun değildir.

Sen rahat rahat gülüyorsun,

Halbuki âşık feryat figan ağlayandır.

Ne zaman seni sevmeme bir sebep kalmasa,

Yeni bir sebeple geliyorsun.

Hastalığıma şaşıryorsun,

Sağlığım bir mucize.”⁶¹³

Ebû Nüvâs:

“Dünya yemek,

Köle ve şaraptan ibarettir.

⁶¹² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 142

⁶¹³ a.g.e., c. 3, s. 1220

Bunlardan geçersen,
Dünya cennet olur.”⁶¹⁴

لأبي نواس :
عجبت من إبليس في تيهه
وما الذي أضمر من نيته
تاه على آدم في سجدة
وصار قواداً لذريته

Ebû Nüvâs’tan:

“İblisin kibri konusunda hayrette kalıyorum,
Niyetinde ne yanlışlık var?
Ademe secde etme konusunda kibirlendi,
Sonra zürriyeti için deyyûs oldu.”⁶¹⁵

İbni Nüvâs, içkiyi şöyle tarif eder:

“Beni kınamayı bırak çünkü kınama bir teşviktir,
Hastalığım olan şeyle beni tedavi et!”⁶¹⁶

2.4.21. Tasavvuf Bölümleri

Tasavvufa dair yazılan ilk eserlerde “sûfî” kelimesinin bir unvan biçiminde ortaya çıkışı ve kökeni üzerinde durulduğu halde “tasavvuf” kelimesinin nasıl türetildiği hususuna bir iki müellif dışında temas edilmemiştir. Bu konuyu ele alan sûfî müelliflerden Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) tasavvufun “safâ” ve “vefâ” kelimelerinin birleşiminden geldiğini, bunun yanında zâhidlerin yedikleri çöl bitkisi olan “sufâne”den, kendisini Kâbe hizmetine adayan kabilenin adı Sûfe’den, Hakk’a boyun eğenlerin uzattıkları sûfetü’l-kafâ (ense saçı)

⁶¹⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 962

⁶¹⁵ a.g.e., c. 2, s. 663

⁶¹⁶ a.g.e., c. 2, s. 813

terkibindeki sūfeden yahut ucuz bir giyecek sayıldığı için gurura yol açmayan “sūftan” (yün elbise) türetilmiş olabileceğini belirtir (“*Hilye*”, c. I, s. 17-28). Tasavvuf yolunu benimseyenlere “sūfî”, “ehl-i tasavvuf” veya “mutasavvıf” adı verilmiştir.⁶¹⁷

el-‘Âmilî’ye ait bazı eserlerin incelenmesinden sonra, mutaassıp bir Âlim olmadığı ve şeriate ters düşmeyen bir tasavvuf görüşüne sahip olduğu üzerinde ısrarla durulmuştur.⁶¹⁸

Zaten kitabın (*Keşkül*) hemen tamamına yakınında görülen en önemli özelliklerden birisi de tasavvufî gelenekteki Ahlâk kitaplarının konularıyla aynı konuları işlemesidir.

Ahlâk ve yaşama biçimi arasındaki bağı, kitabın tümüne yayılmış özel bir vurgudur. Tasavvufun temel prensibi olan “insan-ı kâmil” yetiştirme arzusu bu kitapta anlaşılan en önemli niteliktir. Kitabın diğer bölümlerinde tasavvuf kelimesi zikredilmese de her satırında tasavvufî görüşün parıltıları görülmektedir. Doğrudan tasavvuf kelimesinin geçtiği alıntılardan birkaçı bir araya getirilip zikredildi.

قال بعض الصوفية :

لو قيل لي أي شيء أعجب عندك ؟ لقلت : قلب عرف الله ثم عصاه

“Tasavvufçulardan biri şöyle dedi: ‘Eğer bana, seni en çok hayrette bırakan şey nedir?’ diye sorulursa, şöyle derim: ‘Allah’ı tanıyan bir kalp ve sonra ona isyan eden bir kalp’.”⁶¹⁹

‘Ârif Şeyh Mecidüddin el-Bağdadî şöyle dedi: “Peygamber’i (sav) rüyamda gördüm. Ona dedim ki: İbn Sina hakkında ne diyorsun? Peygamber(sav) şöyle cevap verdi: O, benim aracılığım olmadan Yüce Allah’a ulaşmak isteyen bir adamdı. Bu yüzden onu elimle örttüm ve böylece ateşe düştü.”⁶²⁰

“‘Ârif olmanın belirtisinin ne olduğu” soruldu. Dedi ki: “Allah’ı anma konusunda kayıtsız olmamak ve sıkılmamaktır.” Ve şöyle ekledi: “Benim seni sevmem şaşılacak bir şey değil. Çünkü ben fakir bir kulum. Fakat senin bana olan sevgin şaşılacak bir şey.

⁶¹⁷ Öngören, Reşat, *TDV Ansiklopedisi*, “Tasavvuf Mad.”, Cilt:40, s. 119

⁶¹⁸ Okumuş, Ömer, *DİA*, “el-‘Âmilî mad.”, c. III, s. 60

⁶¹⁹ a.g.e., c. 1, s. 68

⁶²⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 176 (Muhakkik dip.: Bağdadî: Ebû Sa’id Muhaddis Mecdüddin Şeref b. Mueyyed b. Muhammed b. Ebî’l-Feth el-Bağdadî (h.616)

Çünkü sen güçlü bir meliksin.”

Ve ona şöyle soru yöneltildi: “Kul, en yüksek dereceye nasıl ulaşabilir?” “Dilsiz, kör ve sağır bir şekilde” dedi. O sıra Ahmed bin el-Belhî girdi.

Ebû Yezid ona şöyle dedi: “Ey Ahmed, ne kadar seyahat ediyorsun?” Dedi ki: “Su bir yerde dursa koku yapar!” Ebû Yezid de ona, “Deniz ol ki kokmasın!” dedi.

Dedi ki: “Tasavvuf, kulun giyindiği bir hakikat sıfatıdır.” Ve dedi ki: “Allah’ı bilen insanlarla hiçbir zevki yoktur ve dünyayı tanıyanın yaşamdan bir zevki yoktur. Feraseti açık olan insan, boş kelimada bulunmaz. Kul cahil olduğu sürece ‘ârifdir. Cehaleti gidersem ‘ârifeti de gider.

Kul, yaratılıştan kendisinden daha kötü birinin olduğunu düşündüğü müddetçe, kibirlidir.”

Ve kendisine şöyle söylendi:

“Kul bir saat içinde Allah’a ulaşabilir mi?” “Evet” dedi, “ama yolculukta çektiği çabaya göre”. Bir adam ona şöyle sordu: “Kiminle arkadaşlık edeyim?” “Allah’ın bildiği şeyi senden gizlemeyen kimseyle.”⁶²¹

Ebû’l-Hüseyin en-Nurî, çöl seyahatinden saç başı dağınık bir halde döndü. Sureti değişmişti. Ona şöyle dendi: “Suretin değişmesi ile öz de değişir mi?” O da şöyle dedi: “Suret değişimi ile özler de değişseydi, dünya helak olurdu.”

Sonra bağırarak kalktı. Sonra çöle gitti. Ona, “Tasavvuf nedir?” diye soruldu. O da bu şiiri okudu:

جوع وعري وحفا وماء وجه قد

عفا وليد إلا نفس تخبر عما قد خفا

قد كنت أبكي طربا فصرت أبكي أسفا

“Açlık, üryanlık, yalın ayak yürümek ve yüz suyu dökmek,

⁶²¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 206 (Muhakkik dip.: Metinde geçen el-Belhî; Hamid Ahmed b. Hadraviyye el-Belhî’dir (h. 240). Ebû Yezid’in arkadaşlarındadır.)

Yeni doğmuş gibi fakat nefis neyi gizlediğini söyler

Keyiften ağlarken hüznle ağlar oldum”⁶²²

Tasavvufçulardan birine denildi ki: “Yamalı kıyafetinizi satmıyor musunuz?” Dedi ki: “Avcı ağını satarsa başka ne ile avlanır.”⁶²³

Tasavvufçunun birine, “Mesleğiniz nedir?” diye soruldu. “Allah’a karşı hüsnüzanlı, insanlara karşı ise sûizanlı olmak” dedi.⁶²⁴

Tasavvuf terminolojisine göre “zaman”, salikle nitelenen içinde bulunduğu zaman dilimidir kendisi mutluysa zamanı da mutlu geçer. Hüznölüyse zaman da onun için hüznölü olur vb. Şöyle demişlerdir: “Sufî zamanın oğludur”, yani bununla şunu demek istiyorlar: “Geçmişe veya geleceğe bakmadan vaktin tamamında değil, sadece ihtiyaçları zamanında meşguldürler.”⁶²⁵

التصوف هو التمسك بالفقر والإفطار، والتحقيق بالبذل، والإيثار وترك التعرض والاختيار

“Tasavvuf, fakirlik ve yoksullaşmaya bağlılık, karşılıksız şekilde bolca vermek ve başkasını kendi nefisine tercih etmektir. Ve itiraz/taarruz ve tercihi terk etmektir.”⁶²⁶

Sufilerden birine “tasavvuf” nedir? dendi. “Şan şöhretten vazgeçmedir” dedi.⁶²⁷

Tasavvufçulardan biri şöyle der: “Rab ile kul arasındaki en büyük utanç perdesi nefisini düşünmekle meşgul olma ve kendisi gibi aciz bir mahluka dayanmasıdır.”⁶²⁸

2. 4. 22. Hallâc’tan Alıntılar

244’te (858) İrân’ın Fars eyaletinde bulunan Beyzâ’nın kuzeydoğusundaki Tûr’da doğdu. Dedesi Mahamma Mecûsî idi. Sonraları anne tarafından Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin neslinden geldiği söylenerek kendisine “Ensârî” nisbesi verilmiştir. İbnü’n-Nedîm, onun,

⁶²² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 302 (Muhakkik dip.: Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed en-Nurî (h.295)

⁶²³ a.g.e., c. 2, s. 740

⁶²⁴ a.g.e., c. 2, s. 818

⁶²⁵ a.g.e., c. 3, s. 1092

⁶²⁶ a.g.e., c. 3, s. 1185

⁶²⁷ a.g.e., c. 3, s. 1228

⁶²⁸ a.g.e., c. 3, s. 1291

halkının çoğunluğunu Araplar'ın meydana getirdiği Beyzâ'dan olduğunu ifade ettikten sonra babasının mesleğinden dolayı “Hallâc” diye tanındığını söyler. Oğlu Hamd'in anlattığına göre ise, insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiğinden “Hallâc-ı Esrâr” unvanını almıştır. Başka bir rivâyete göre, bir hallâcın dükkânında iken sahibini bir yere göndermiş, dükkânına dönen bu kişi bütün pamukların atıldığını görerek bunu onun kerameti olarak kabul etmiş ve daha sonra Hallâc diye anılmıştır.⁶²⁹

“*Keşkül*”de tasavvuf tarihi bakımından birinci derecede önemli büyük mutasavvıflardan olan Hallâc'dan birçok alıntılar görmekteyiz. Bu alıntılar daha çok Hallâc'ın öldürülmesine dairdir. Buna örnekler aşağıdaki gibidir.

El-Huseyin b. Mansur el-Hallâc:

Bağdat'taki âlimler, onun kanının caiz olduğu konusunda hemfikir oldular ve onun söylediklerini yazıp girişe astılar. Diyor ki: “Allah benim kanımdadır, kanım haramdır.” Onlar kararlarından emin oldukları halde, bunu tekrarlayıp durdu. Hapse atıldı ve Muktedirbillah polis memurlarına tutuklanması ve ölene kadar bin kırbaç vurmalarını, şayet ölmezse bin kırbaç daha vurmalarını sonrasında boynuna vurmalarını emretti.

Vezir, onu polislerle teslim etti. “Yine de ölmezse iki elini ve iki ayağını kesin. Başını da vücudundan ayırın ve vücudunu da yakın; onun aldatmalarına kanmayın!” dedi. Polisler onu tutukladı. Prangaları içinde sürüne sürüne onu giriş kapısına götürdüler.

Büyük bir halk kitlesi orada bir araya gelmişti. Önce bin kırbaç vurdular ama ölmedi.

Sonra uzuvlarını kestiler. Sonra boynuna vurdular ve cesedini yaktılar. Başını da köprüye astılar. Bunlar 309 yılında gerçekleşti.”⁶³⁰

Hallâcî Mansur'un uzuvları teker teker kesildiği vakit ne acı duydu ne ağrı. Her bir uzvu kesildiğinde şöyle diyordu:

⁶²⁹ Uludağ, Süleyman, *TDV Ansiklopedisi*, “Hallac-ı Mansur Mad.”, c. 5, s. 377

⁶³⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 757-758

وحرمة الود الذي لم يكن
يطمع في إفساده الدهر ما قد
لي عضو ولا مفصل
إلا وفيه لكم ذكر

“Aşka olan hürmetim,

Kaderi bozmaya tamah etmedi.

O (Allah), benim bir parçalanmaz bir uzvumdur.

Onlarda ancak senin zikrin vardır.”⁶³¹

“Bana, ‘içki içirip ve şarkı söyleme’ dediler,

Halbuki içirildiğim içkiyi Sarat dağına içirseydiler o da şarkı söylerdi.”⁶³²

Hallâc, öldürüldüğü vakit, önce sol eli, sonra sağ eli, sonra da ayakları kesildi. Yüzünün kan kaybından dolayı sararmasından korktu. Ardından sararmasını gizlemek için kesilmiş eline uzanıp elinin kanını yüzüne bulaştırdı. Ardından şu şiiri okudu:

لم أسلم النفس للأسقام تبليغها إلا
لعلمي بأن الوصل يحييها نفس
المحب عل الآلام صابرة لعل
مسممها يوما يداويها

“Bildirin ona, ben nefsimi hastalıklara teslim etmiyorum,

Ona olan vuslat beni ihyâ eder biliyorum.

Aşk dolu bir kalp acılara karşı sabırlıdır,

Belki de bu hastalıklara yol açan bir gün bana şifa da olacak.”

⁶³¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 941

⁶³² a.g.e., c. 1, s. 192. (Hallâc; Ebû Muğis el-Hüseyin b. Mansur el-Hallac (h.309). İran’ın Fars eyaletinde bulunan Beyzâ’nın kuzeydoğusundaki Tûr’da doğdu. (Dîl). Bazıları tarafından büyük bir zahit ve alim olarak görülürdü. Bazısı da onu mülhidlerden saydı. Muktedir el-Abbasi onu öldürdü.)

فلما صلب إلى الجذع قال :

يا معين الضنى علي أعني

على الضنى

Çarmıha gerildiği vakit şöyle dedi:

“Ey Mu’în olan, ben kuvvetten düştüm,

Bu bitkinliğime sen yardım et!”

ثم جعل يقول :

مالي جفيت وكنت لا أجفى

ودلائل الهجران لا تخفى

وأراك تمزجني وتشربني

ولقد عهدتك شاربى صرفا

Ardından şunu söylemeye başladı:

“Bedenim kurudu ama ben kurumam,

Hicranın izleri gizletilemez.

Beni karıştırıp da içtiğini görüyorum,

İçenim, sana katışıksız bir şekilde söz veriyorum.”

Son nefesinde şu şiiri okudu:

لبيك يا عالما سري ونجواني

لبيك لبك يا قصدي ومعاني

أدعوك بل أنت تدعوني إليك فهل

ناجيت إياك أم ناجيت إياي حبي

لمولاي أضناني وأسقمني فكيف

أشكو إلى مولاي مولاني يا ويح

روحي من روحي ويا أسفي علي

مني فإني أصل بلواني

“Ey sırrımı ve içimi bilen Allah’ım! İşte ben buradayım!

Emrindeyim, buyur ey anlamım ve amacım!

Ben seni çağırıyorum, hayır hayır sen beni kendine çağırıyorsun,

Ben mi seni davet ediyorum yoksa sen mi beni davet ediyorsun?

Beni bitkin düşüren ve hasta eden sahibime aşığım.

Sahibimi, efendimi nasıl şikâyet edeyim?

Vah! ruhumdan bir ruh,

Ne yazık ki bana; zira belanın ta kendisiyim /belanın aslı benim.”⁶³³

Hallâc:

“Nefsimin farklı farklı heves ve aşkları vardı,

Aşk ve heveslerim, seni gördüğüm zaman kendine geldi.

Kıskandıklarım beni kıskanır oldu,

Nefsime efendi olduktan sonra en yüce efendi oldum.

İnsanlara dinlerini ve dünyalarını bıraktım,

Ben seni anmakla meşgulüm ey dinim ve ey dünyam!”⁶³⁴

2. 4. 23. İslâmi Bilgiler

“*Keşkül*” kitabı, sadece lezzet-i ruhaniyeye ve kalbe hitap eden bir kitap değil aynı zamanda farklı konularda (peygamberler, kıyamet günü, Müslüman yazarlar, mezhepler vb.) bilgiler de vermektedir. Kitaptan örnekleri bir araya getirildi.

“Kur’ân-ı Kerîm’de bahsedilen peygamberlerin isimleri yirmi beştir: Peygamberimiz Muhammed (sav), Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhîm, Lût, İsmâ’îl, İshak, Ya’kûb, Yûsuf,

⁶³³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 433-434

⁶³⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 448

Eyûb, Şu'ayb, Mûsa, Harûn, Yûnus, Davud, Süleyman, İlyâs, Elyasa', Zekeriyâ, Yahyâ, 'Îsâ ve Zulkifl.⁶³⁵

“Günler beştir: Kaybolan gün (geçmiş), bulunduğumuz gün, gelecekteki gün, vaat edilen gün (kıyamet günü), ebedi olan gün. Kaybolan gün, aşırıyı gidip geçirdiğin dünündür. Meşhûd yani içinde bulunduğun günündür. Bugünden itaatle azıklan. Elmevrûd yani yarınındır. Senin ömründen bir gün mü yoksa değil mi bilmiyorsun. Elmev'ûd, dünya günlerinden olan son günündür. O güne dikili bir taş bırak. Elmemdûd, bu, sona ermeyen bir gündür, bu nedenle endişenizin amacına dikkat edin, çünkü bu ya kalıcı mutluluk ya da ebedi eziyettir.”⁶³⁶

أبو الفتح محمد الشهرستاني صاحب كتاب الملل والنحل منسوب إلى شهرستان بفتح الشين، قال اليافعي في تاريخه :
شهرستان اسم لثلاث مدن الأولى في خراسان بين نيشابور وخوارزم، والثانية قصبة بناحية نيشابور، والثالثة مدينة
بينها وبين إصفهان ميل ونسبة أبي الفتح المذكور إلى الأولى.

“Ebû'l-Feth Muhammed eş-Şehristanî, “*Kitabu'l-Milel ve'n-Nihal*”ın yazarıdır. Şehristanlıdır. El-Yafi'î, tarih kitabında şöyle belirtir: Şehristan ismi, Horosan'da Nişabûr ve Harezmi arasında bulunan üç şehrin ilkidir. İkincisi Nişabûr yakınındaki kasabadır. Üçüncüsü ise Nişabûr ve İsfahân arasındaki şehirdir. Bahsi geçen Ebû'l-Feth, birincisine nisbet edilmektedir.”⁶³⁷

“Bunu biliyorsan deriz ki: Hz. Muhammed (sav) geldiği zaman dünya küfür ve şirkle doluydu.

Yahudilere gelince, sapık mezhepleri vardı ve enbiyalara iftira ederlerdi. Tevrat'ı tahrifte de aşırıya gitmişlerdi. Hristiyanlara gelince, teslis inancını savunuyorlardı ve İncil'i çarpıtmışlardı. Bu konuda hadlerini aştılar. Mecusîler ise, iki ilahı ve aralarında bir savaş olduğunu savunuyorlardı. Anneler ve kızların evliliği konusunda aşırıya kaçtılar. Araplar ise,

⁶³⁵ el-'Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 162

⁶³⁶ a.g.e., c. 1, s. 306-307

⁶³⁷ el-'Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 454. Muhakkik dip.: Ebu'l-Fadl Yahya b. Halid b. Bermek (h.190)

putlara tapardı. İşte dünya bu sapıklıklarla doluydu. Allah Peygamber'i (sav) göndererek insanları hak olan dine davet etti.

“Dünya batıldan hakka, yalandan doğruluğa, karanlıktan aydınlığa dönüş yaptı. Ve bu inançsızlıklar geçersiz kılındı ve bu cehalet dünyanın pek çok ülkesinde ortadan kalktı, yerkürenin ortasında ve diller Allah'ın tevhid inancıyla dönmeye başladı ve akıllar Allah'ın bilgisi ile aydınlandı. Ve mahlûkat, dünya sevgisinden mümkün olduğunca Rabbin sevgisine döndü. Nübüvvetin anlamı teorik ve pratik olarak eksikleri tamamlamaktır.

“Hz. Muhammed'in (sav) gelişinin Hz. Mûsa ve 'Îsâ'nın gelişinden daha büyük bir etki meydana getirdiğini görmekteyiz. Böylelikle onun bütün nebilerin efendisi ve bütün asfiyanın önderi olduğunu anlamış olduk.”⁶³⁸

“*Lamiyetü'l-Acem*” şerhinden bir bölüm:

“Mu'tezile, Müslümanlardan bir gruptur. Hayırları Allah'tan ve şerri de insandan görürler. Ve Allah'ın kullarını ıslah etmesi gerekir. Kur'ân kadim değil, muhdes sonradan yaratılmıştır. Yüce Allah kıyamet günü görünmeyecek. Mü'min bir günah işlediği zaman, -zina ve içki içmek gibi- iki aradadır. Bundan kasıt ne mümindir ne kafir. Cehenneme giren ondan çıkmayacaktır. İman; söz, fiil ve inanç bütünüdür.”⁶³⁹

Es-Safadî şöyle diyor:

“Saadetle rızıklandırılan bir grup vardır ki onlardan sonra kendilerine kimse ulaşamamıştır:

Ali b. Ebî Talib yargıda, Ebû 'Ubeyde emanette, Ebû Zer fasih bir lehçede, Ebî b. Ka'b Kur'ân'da, Zeyd b. Sabit farzlarında, İbn 'Abbâs Kur'ân tefsirinde, Hasan el-Basrî vaazda, Vehb bin Münebbih hikayelerde, İbn Sîrîn yorumlamada, Nâfi' kıraatte, Ebû Hanife fıkıh konusunda, İbn-i İshak megazi, savaş ve te'vil konusunda, el-Kelbî Kur'ân kıssalarında, İbn-i Kelbî soyağacı konusunda, Ebû'l-Hasan el-Medyanî ahbar konusunda, Muhammed bin Cerîr

⁶³⁸ el-'Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 539-540

⁶³⁹ a.g.e., c. 2, s. 547

et-Taberî tarihî eserlerde, el-Halîl âruzda, Fadil b. ‘Ayyad ibadetlerde, Mâlik b. Enes, Şafîî ilminde ve hadis fıkında.”⁶⁴⁰

“Feraseti insanlar arasında en doğru olan üç kişinin olduğu söylenir: Aziz’in, Yûsuf (as) hakkında eşine söylediği, “Ona bir mesken bul, umulur ki bize bir faydası olur” ve Şuayb’ın kızının, Musa (as) için babasına, “Ey babacığım, onu ücret mukabilinde tut; güç ve güvenilirliği açısından bizim için hayırlıdır!” Ve Ebû Bekr’in Ömer’e hilafet konusundaki vasiyeti.”⁶⁴¹

Kayserî, “*Fûsûsü’l-Hikem*” şerhinde şöyle der: “Ruhlar küllî ve cüz’î olmak üzere iki kısımdan oluşur. Enbiyaların ruhları küllîdir ve kendi idaresine giren bütün ruhları kapsar. Ve onun milletinden olur. Cüz’î isimlerin küllî isimlere dahil olması gibi. Buna delil, Yüce Allah’ın şu ayetidir: “İbrâhîm tek başına bir ümetti. Allah’a daima itaat ederdi.”⁶⁴²

Şeyh es-Suhreverdî, “*Telvihât*” eserinde şöyle yazdı: “Bilge adamlar dünyayı tek bir canlı olarak aldılar ve bedenini cismu’l-küll (tek bir beden), küllî beden olarak isimlendirdiler. O canlının, bütün nefisleri içine alan cami’ bir nefsi vardır ve bütün akılları kapsayan cami’ bir akıllı vardır. Nefislerin hepsini “küllî” nefis, akılların hepsini “küllî akıl” olarak isimlendirdiler. Ve çoğunluğu bozulmuş varlığa dikkatleri vermeyerek dünyayı semayla ilişkilendirdiler.”⁶⁴³

“*Kitabu Meşâriki’l-Envâr*”da şöyle geçer: “Allah (c.c) lafzı dört harftir. Her bir harf düşürüldüğünde kalanlar O’nun azametini gösterir. Elif düştüğü zaman Allah, “lam” düşürüldüğünde “lehu” kalır. **وله كل شيء** “Her şey O’na aittir”. İkinci lam düşürüldüğünde ise, “ha” kalır. Bu da “huve” (O) anlamındadır.”⁶⁴⁴

Şeyh Ebâ Talib, “*Kûtu’l-Kulûb*”da şöyle demiştir:

“Gök cisimleri Âdemoğlunun nefisleriyle döner.” (Bunu, aynı zamanda Şeyh Muhyiddîn el-Arabî’den nakletmiştir.)⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 551

⁶⁴¹ a.g.e., c. 2, s. 623 (Geçen ayetler: *Yûsuf*, 21; *Kassas*, 26)

⁶⁴² a.g.e., c. 3, s. 1061

⁶⁴³ a.g.e., c. 3, s. 1144 (Geçen ayet: *İbrahim*, 47)

⁶⁴⁴ a.g.e., c. 3, s. 1158-1159 (Muhakkik dip.: “*El-Kâfir*”, c. 2, s. 471)

⁶⁴⁵ a.g.e., c. 3, s. 1060

Bir kişinin yaratılışını değiştirip değiştiremeyeceği konusunda ihtilafa düştüler. Gazalî, “İhyâ”sında, Muhakkik et-Tûsî, Nebî’nin (sav) şu sözünü savunurlar: “Ahlâkınızı güzelleştirin!”⁶⁴⁶

قال الغزالي في الأحياء : كان اسم الفقه في العصر الأول : يطلق على علم طريق الآخرة ومعرفة دقائق آفات النفوس ومبيدات الأعمال، وقوة الإحاطة بحقارة الدنيا وشدة التطلع إلى نعيم الآخرة، واستيلاء الخوف على القلب.

Gazâlî, “el-İhyâ”sında, şöyle demektedir: “İlk çağlarda fıkhnın ismi, “Ahirete giden yol bilimi ve ruh afetlerinin incelikleri hakkında bilgi, amellerin ilacı, dünyayı küçük düşüren güç, ahiret nimetine duyulan yoğun istek ve ahiret nimetine, kalp korkularıyla baş etmek” olarak isimlendiriliyordu.”⁶⁴⁷

Bütün dünyalar, iki dünya ile sınırlıdır: Beş görünen duyudan birinin hissettiği yaratılış dünyası ve ruh gibi onun tarafından hissedilmeyen madde dünyası ve Yüce Allah’ın dediğine göre: “Haberiniz olsun, yaratmak da emir de (bütün işleri evirip çevirmek de yalnızca) O’na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne Yücedir (Sonsuz kerem ve bereket kaynağıdır.)”⁶⁴⁸

Cum’a, “Cum’a” olarak isimlendirildi; çünkü Yüce Allah o vakitte eşyayı yarattı. Ve mahlûkat o günde bir araya geldi. Ve denildi ki: “İsmini, o gün insanlar namaz için bir araya geldikleri için almıştır.”⁶⁴⁹

Şöyle dendi: “İlk olarak ‘Cum’a’ isimlendirmesini Ensar yaptı. Bu, peygamberin Medine’ye gelmesinden önce ve Cum’a suresinin nüzulünden önceydi. Onlar bir araya gelip şöyle dediler: ‘Yahudilerin her yedi günde bir buluştukları bir günü var ve bu cumartesi günüdür. Hristiyanlar için başka bir gün var; bugün de pazardır. Öyleyse bizim buluşup Allah’ı andığımız ve ona şükrettiğimiz bir gün belirleyelim.’ Böylece bugünü Cum’a yaptılar. Daha önce bugüne “el-Arûbe” diyorlardı. Sa’d b. Zûrâre’de bir araya gelip o vakit onlarla zikrediyorlardı. Sonuç olarak bugüne Cum’a dediler.”

⁶⁴⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1174

⁶⁴⁷ a.g.e., c. 3, s. 1218 (Geçen ayet: *Tevbe*, 122)

⁶⁴⁸ a.g.e., c. 5, s. 1360-1361 (Geçen ayet: *Araf*, 54)

⁶⁴⁹ a.g.e., c. 5, s. 1369

Ve şöyle deniyordu: “İlk olarak Cum’a, Ka’b b. Lûeyy’in evinde insanlar bir araya geldiği için bu ismi o verdi. Yani bu kelimeyi ilk söyleyen bu adamdı ve bundan sonra da böyle devam etti.”⁶⁵⁰

“Ümmî”, yazamayan kimseye denir. Arap milletine nisbet edilmiştir. Çünkü okuma ve yazamamayla meşhurdurlar. Nebî de (sav) “ümmî” olarak nitelendi. Bu sebeple “Ümmü’l Kurâ”ya nisbet edilmişti. Çünkü Ümmü’l-Kura, halkı ümmi olma özelliğiyle meşhurdu. Ümmî, “el-ümm” (anne) kelimesine de nisbet edilebilir. Yani annesinin oğlu. Yani bebeklikteki haliyle kaldı. Okumayı yazmayı öğrenmedi. Böylelikle üç şekilde Peygamberimizin “ümmî” olduğunu ifade edebiliriz.⁶⁵¹

İslâm’da “Abdûlmâlik” adını alan ilk isim “Abdûlmâlik b. Mervân”dır.

İslâm’da “Ahmed” adını alan ilk kişi, “Ebû Halîl İbn-i ‘Amr”dır ve Resûl-i Ekrem’in (sav) zamanında, Ebûbekir b. Ebî Kahfa dışında, “Ebûbekir” adında bir sahabe yoktu.⁶⁵²

Hasan es-Sabit (ra), dört yüz dirheme satın aldığı kıyafet giyerdi. Nebî (sav) ise 30 kuruşa giyinirdi.⁶⁵³

“*Tefsirü’l-Kadî*”de, İdris’in (a.s) astronomi, yıldızlar ve aritmetik hakkında ilk konuşan kişi olduğu geçer. “El-Milel ve’n-Nihal” kitabında, Sabîler kısmında Hermes’in İdris (as) olduğunu söylüyor. “*Hikmetü’l-İşrâk*” tefsirinin başlarında Hermes’in, İdris (as) olduğunu söyledi ve Aristo’nun hocalarından olduğunu açıkladı.⁶⁵⁴

Tefsirciler, Meryem’in hamileliğinin süresi konusunda ihtilafa düştüler. İbn ‘Abbâs, diğer kadınlar gibi “dokuz ay” olduğunu söyledi. ‘Attâ ve Ebû’l- ‘Âliyah ve Dahhâk “yedi ay” dedi. Diğerleri ise “sekiz ay” dediler ve hiçbir bebek sekizinci ayda doğup da

⁶⁵⁰ a.g.e., c. 5, s. 1369

⁶⁵¹ a.g.e., c. 5, s. 1390

⁶⁵² a.g.e., c. 5, s. 1434-1435

⁶⁵³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1459

⁶⁵⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 438 (Muhakkik dip.: Ebû’l-Feth Muhammed eş-Şehrîstânî, Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed (h.548))

yaşamamıştır. Bazıları “üç ay”, bazıları ise “üç saat” dediler; hamileliği “bir saat”, şekillenmesi bir ve doğurması “bir saatte” oldu. İbn ‘Abbâs’a göre hamilelik süresi bir saattir.⁶⁵⁵

İbn Hazm şöyle diyor:

“Hanefilerin hepsi zayıf hadisin görüş ve kıyastan daha öncelikli olduğu konusunda hemfikirdirler.”⁶⁵⁶

2. 4. 24. Sânihalar

“Sâniha” (سانحه), Arapça “sânih”ten alınmadır. Çok düşünmeden birden akla gelen, zihne doğan fikir, ilham, doğuş.⁶⁵⁷ *Keşkül*’de, “Sâniha” başlığı altında el-‘Âmilî’nin kaleme aldığı birçok yerle karşılaşmaktayız. Bu bölümde, el-‘Âmilî, aklına gelen şeyleri irticalen yazmıştır. Bu sahihalar çeşitli konuları içerir fakat genel anlamda el-‘Âmilî, insanlarla iç içe olmanın olumsuzluklarından ve onlardan uzak olunduğu taktirde kişinin rahatlayacağından bahsetmiştir. el-‘Âmilî, Sânihalarında sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bu Sânihalara kitaptan bazı örnekler:

سانحة :

العزلة عن الخلق هي الطيق الأقوم الأسد كما ورد في الحديث: فر من الخلق فرارك من الأسد فطوبى لمن لا يعرفونه بشيء من الفضائل والمزايا، لأنه سالم عن الآلام والرزايا، فالفرار الفرار عنهم، والبدار البدار؛ إلى الخلاص منهم، وإذا يظهر أن الاشتهار بالفضائل من جملة الآفات، وأن خمول الاسم من المحافات، فاحبس نفسك في زاوية العزلة فإن عزلة المرء عزله، وقد قلت في ذلك، وإن كنت غير هالك في تلك المسالك

“İnsanlardan ayrı bir şekilde yaşam en sağlam yollardandır. Hadisi şerifte geçtiği gibi; “İnsanlardan, aslandan kaçır gibi kaç!” İnsanları üstün özellikleriyle tanımayana ne mutlu! Bu

⁶⁵⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 620 (Muhakkik dip.: Ebû'l- ‘Aliye eş-Şamî el-Hasan b. Mâlik (h.240’dan sonra).

⁶⁵⁶ a.g.e., c. 2, s. 629 (Muhakkik dip.: Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zahirî (h.456).

⁶⁵⁷ <http://lugatim.com/s/saniha> (Kubbealtı Lügatı)

şekilde dert ve belalardan uzak kalır. O halde onlardan öylesine kaç ki kendini yalnızlık köşesine at! Ta ki onlardan kurtulasın. Üstün meziyetlerle meşhur olmak bir afettir. O halde kendini uzlet köşelerine kilitle. Çünkü uzlet, kişiyi yüceltir. Bunu söylemiş olsam da ben bu yolu tutmadım.”⁶⁵⁸

“Padişaha dostluk, insanlar arasında avamdan tutun üst mertebelere kadar kıskanılır bir durumdur. Ancak gerçekte bu durum acıdır. Çünkü onların başına gelen acı bir durumda insanlar onların halini görmez ve bilmezler. Bu sebeple Âlimler şöyle demiştir: “Padişahın dostu aslana biner gibidir. Ona bindiği gibi onu parçalayabilir de.” O halde padişaha olan yakınlık ve dostluğun seni gururlandırmasın! Durumun iç yüzüne bak. Ve perişan olmuş aklına, kötü malına ve sürekli değişen haline bak!”⁶⁵⁹

“Ey istekli öğrenci! Ben senin aklın ve ilminin alacağı kadar seninle konuşacağım. Çünkü gizli sırların durumu senin derecenden daha yüksektir. Sana bu sırları açacağımı ve leziz şarabı sana içireceğimi umma. Çünkü sen ve senin gibilerin bu içeceği içmeye takatleri yoktur. Ama eğer avam mertebesinden en üst derece olan ‘feraset’ ve ‘basiret’ sahibi olursan, sana orta tabakaya ait olan içecekten sunacağım. Bu güzel hediyeden seni mahrum bırakmayacağım. O halde bu şaraptaki damlalara kanaat et. Sürâhiler ve kadehlerdeki şaraba tama etme!”⁶⁶⁰

لو لم يأت والدي قدس الله روحه من بلاد العرب إلى ديار العجم، ولم يختلط بالملوك لكنت من أتقائنا وأعبدهم
وأزهدهم، لكنه طاب ثراه أخرجني من تلك البلاد وأقام في هذه الديار فاختلط بأهل الدنيا واكتسبت أخلاقهم الرديئة
واتصفت بصفام الدنيا ثم لم يحصل لي في الاختلاط بأهل الدنيا إلا القيل والقال والتراخ والجدال وآل الأمر إلى أن تصدى

“Babam, Allah ona rahmet etsin, Arap diyarından İrân topraklarına gelmeseydi ve krallarla oturtup kaldırmasaydı, insanların en dindarı ve takvalısı ben olurum. Fakat Allah ondan razı olsun, beni bu beldelerden çıkarıp İrân’a getirdi. Beni ehl-i dünya insanlarla oturtup

⁶⁵⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 324

⁶⁵⁹ a.g.e., c. 1, s. 321

⁶⁶⁰ a.g.e., c. 1, s. 321-322

kaldırttı. Onların kötü Ahlâklarını ve pis niteliklerini aldım. Dolayısıyla ehl-i dünya ile oturup kalkmamda bana dedikodu, çatışma, tartışmadan başka bir şey kalmadı.”

Hafız diyor ki:

من ملک بودم و فردوس برین جايم بود

آدم آورد دير خراب آبادم

“Ben melek idim, yaşadığım yer de cennetim,

Sonra insanlar yaratıldı, yapım bozuldu.”⁶⁶¹

“Kâinattaki zerreler gece gündüz en anlaşılır bir dille sana nasihat ederler. Gerek açıktan gerek gizliden en belîğ bir dille açıkça sana vaaz verirler. Fakat onun nasihatini kalın kafalı ahmaklar anlamazlar. Vaazını da ancak gerçekten kulak verenler anlarlar.”⁶⁶²

“Ne zamana kadar dünyevî fani lezzetleri arzu edeceksin? Sen ebedi, uhrevî saadetlerden yüz çeviriyorsun. Eğer akıl insanlarsan her gün iki ekmek ve her sene iki kıyafetle iktifa et ki ayrılık zamanı zorlanmayıp kıyamet gününe hafiflikle çıkasın.”

هرچيز زدنيا كه خورى ، پا پوشى معذورى اگر در طلب آن كوشى باقى

جهان ، جوى نيرزد ، زنهار ! تا عمر گرانمايه بدان نفروشى

“Dünyada ne yiyorsan ye ne giyiyorsan giy,

Ancak şu düşüncede isen mazursun.

Zinhar! Dünyanın geri kalanını ve

Değerli ömrünü ona satma!” (Hayyam)⁶⁶³

Zayıflık ve gevşeklik orduları, insanlardan uzak olduğun bir zamanda, senin güçlü memleketine saldırdığında, yanında yakın dostunun yokluğunu önemsemeden, Allah’tan başarı için yardım iste!”

⁶⁶¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 322-323 (el-‘Âmilî, *Keşkül-u Şeyh Bahaî*, (Terc. Ve Thk. Azizullah Kasib) Çev: Farsça, Tahran, h.1325, s. 165

⁶⁶² a.g.e., c. 1, s. 323

⁶⁶³ a.g.e., c. 1, s. 323-324. el-‘Âmilî, *Keşkül-u Şeyh Bahaî*, (Terc. Ve Thk. Azizullah Kasib) Çev: Farsça, Tahran, h.1325, s. 166)

Şeyh Celîl Ebû'l-Hasan el-Hırkanî; adı Ali b. Ca'fer'dir. Kalp gözü açık olan kimselerdendi. 425 yılında bir Âşûre gecesı vefat etti. Bütün ömrünü kitap tasnifi ile geçiren âlimleri şu şekilde eleştiriyor: "Peygamber'in (sav) varisi olmak, onun Ahlâk ve fiillerini taklit etmektir. Yoksa devamlı surette kâğıda mürekkep dökmekle değildir." Ona, "doğruluk nedir?" diye soruldu. "Neredeyse, kalbin dilden önce söylemesidir" dedi.⁶⁶⁴

2. 4. 25. Atasözleri

Atasözleri, zamanla çok defa gerçek anlamları yerine mecazlı bir mâna kazanarak sözlü gelenek içinde nesilden nesile aktarılan ve halk hâfızasında yaşayan, halka mal olmuş, kalıplaşmış ifadelerdir.⁶⁶⁵

Aşağıda, *Keşkül*'den bazı Arap atasözleri bölümüne yer verilmiştir:

فصل في امثال العرب: رب

أخ لم تلده أمك ربما كان

السكوت جواباً رب عين أنم

من لسان طرف الفتى

يخبر عن إيمانه كل كلب

ببابه نباح كثرة العتاب تورث

البغضاء الكلام السؤال أنثى

والجواب ذكر كلما تزرع

تحصده. كلب جوال خير من

أسد رابض الشاة المذبوحة لا

يؤلمها سلخ النكاح يفسد

الحب فم يسبح وقلب يذبح

"Annenin doğurmadığı nice kardeşler vardır."

⁶⁶⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 324

⁶⁶⁵ Oy, Aydın, *TDV Ansiklopedisi*, "Atasözü Mad", c. 4, s. 44)

“Sükût da bir cevaptır.”

“Nice gözler vardır ki dilden daha iyi konuşur.”

“Gencin bakışı imanından haber verir.”

“Her horoz kendi çiftliğinde öter.”

“Fazla azar nefreti artırır.”

“Sorulu sözler kız, cevaplar ise erkektir.”

“Ne ekersen onu biçersin.”

“Gezen köpek, yatan aslandan daha üstündür.”

“Kesilmiş koyunun derisini yüzmek onu incitmez.”

“Nikâh aşkı öldürür.”

“Ağız tesbih ediyor, kalp kurban ediyor.”⁶⁶⁶

Arap atasözlerinden biri:

Dedim, çatı üzerindeki kurda sövüp saydı. Kurt dedi ki: “Oturduğun yerden neden sövüp sayıyorsun?” dedi.⁶⁶⁷

Araplarda bir atasözü:

“Yiyenin ağzına çark gibi (bakan) kimse”; yiyenin ağzına yemek esnasında bakıp dikizlemek isteyen kimseler için kullanılır. Bu Araplarda çok ayıp bir şeydir.⁶⁶⁸

2.4. 26. Dualarla İlgili Bölüm

Keşkül’de, bazı peygamberlerin, ashaptan ve bazı tasavvuf ehlinin yapmış olduğu duâlar ve duâyâ dair bazı bilgiler vardır.

Peygamberlerden birinin Allah’a şöyle yalvarıp duâ ettiği rivâyet olunur: “Sana nasıl ulaşabilirim?” Allah ona şöyle vahyetti: “Nefsini bırak ve bana gel!”⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 571.572-573

⁶⁶⁷ a.g.e., c. 2, s. 1033

⁶⁶⁸ a.g.e., c. 2, s. 1200

⁶⁶⁹ a.g.e., c. 1, s. 307

El-Kutub (Kutbud-din er-Revandî), “eş-Şehab” şerhinde şöyle demiştir: “İster kafir ister mümin olsun, duâsının kabul olmaması imkânsız olan bir grup vardır: Mazlumun duâsı ve zor durumda kalanın duâsı. Çünkü, Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Peki darda kalan kendisine yalvardığı zaman imdadına yetişen kim?”⁶⁷⁰

Nebî (sav) şöyle buyuruyor: “Mazlumun duâsı her durumda kabul olur.” Ona denildi ki: “Allah, ayette, ‘Kafirin duâsı boşunadır’ demiyor mu?” Nasıl olur da duâları kabul olur? Kafirler hakkındaki bu ayet, onların Cehennem’den kurtulmak için yaptıkları duâdır. Orada onlara merhamet edilmez, duâları da kabul olmaz. Bildirdiğimiz haber ise dünya hakkındadır. Bu sebeple savunmaya geçmeyin!”⁶⁷¹

كان عمر بن عبد العزيز يقول في دعائه اللهم أغني بالافتقار إليك ولا تفقر بالإستغناء عنك

Ömer b. Abdul‘aziz, duâsında şöyle derdi: “Allah’ım, beni sana muhtaç olmakla zenginleştir ve sana muhtaç olmamakla beni yoksullaştırma!”⁶⁷²

Yahyâ b. Mu‘az şöyle der: “İtaat, Allah’ın hazinelerinden bir hazinedir. Anahtarı duâ, anahtarının dişleri ise helal lokmadır.”⁶⁷³

“Âriflerden biri şöyle dedi: “Arefa günü el-Fadîl’i ve insanları duâ ederken gördüm. Fadîl (Fadîl bin ‘İyyad), yanık yanık ağlıyordu. Güneş batmak üzereyken sakalını tuttu, başını göğse doğru yükseltti ve “(Beni) affetsen dahi ben senden hicap ediyorum” dedi ve insanlarla beraber geri döndü.”⁶⁷⁴

Aşığa dendi ki: “Şayet hemen cevabını alacağın bir duân olsaydı ne duâ ederdin?” Dedi ki: “Kalbimiz gizliden ve açıktan birbiriyle kaynaşsın diye ben ve sevdiğimin aşkıta eşitlenmesini isterdim.”⁶⁷⁵

⁶⁷⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 764 (Geçen ayet: Neml, 62)

⁶⁷¹ a.g.e., c. 2, s. 764 (Geçen ayet: Ra’d, 14)

⁶⁷² a.g.e., c. 2, s. 815

⁶⁷³ a.g.e., c. 2, s. 868

⁶⁷⁴ a.g.e., c. 2, s. 984

⁶⁷⁵ a.g.e., c. 2, s. 1038

Keşşâf'ta şöyle geçer: “Eyûb’un (as) eşi bir gün ona şöyle dedi: “Keşke Allah’a duâ etsen!” Hz. Eyûb ona şöyle dedi: “Refah dönemimiz ne kadar sürdü?” Kadın, “Seksen yıl” dedi. Eyûb (as), “İmtihan zamanımın rahat zamanıma ulaşmadan Allah’a bu imtihan için duâ etmeye utanıyorum!”⁶⁷⁶

İskender’in annesinin İskender’e duâsı: “Allah seni akıl sahiplerine hizmet edecek bir şansla rızıklandırınsın ve seni şanslı kimselere hizmet edecek bir akılla rızıklandırmasın!”⁶⁷⁷

Hasan el-Basrî’ye şöyle dendi: “Pazar halkı için, namaz kılsınlar diye duâ etmiyor musun?” Dedi ki: “Bunlar pazarları dolup taşıtığında namaza gecikirler. İşleri kesada uğradığında ise onda acele ederler.”⁶⁷⁸

Bir adamın uyuz bir devesi vardı ve ona şöyle söylendi: “Onu iyileştirebilir misin?” Dedi ki: “Evimizde erdemli yaşlı bir kadın var ve biz onun duâsına güveniyoruz!” O da şöyle dedi: “Öyle, ama onun duâsıyla beraber biraz da katran yap!”⁶⁷⁹

Bazı duâların arasında şu duâ geçer: “Kötü bir komşudan Allah’a sığınırız. Gözleri beni görür, yüreği beni görür. Bir iyilik görürse, onu gizler, kötü bir şey görürse onu yayınlar.”⁶⁸⁰

Keşşâf'da şöyle geçer: İbrâhîm b. Ethem’e şöyle dendi: “Neden duâ ettiğimiz halde cevap verilmiyor?” Dedi ki: “Çünkü Allah sizi çağırdı fakat siz ona icabet etmediniz.” Sonra bu ayeti okudu: “Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor.”⁶⁸¹

Kendisine güvenilir, sağlam kitapların içinde şunu buldum: Eflatun duâsında şu sözleri söylüyordu: “Ey yüce ruhla ilişkili olan ruh hâlim! Senin de her yönden kendisinden hastalandığın illetten ötürü duâ etmekteyim. Dünyada oldukça ruhsal sağlığımı korumak için faal olan aklımdan yalvararak istiyorum.”⁶⁸²

⁶⁷⁶ el-‘Âmilî, a.g.e.c. 3, s. 1090

⁶⁷⁷ a.g.e., c. 3, s. 1115

⁶⁷⁸ a.g.e., c. 3, s. 1124

⁶⁷⁹ a.g.e., c. 3, s. 1206

⁶⁸⁰ a.g.e., c. 3, s. 1207

⁶⁸¹ a.g.e., c. 3, s. 1230 (Geçen ayetlar: *Yûnus*, 25; *Şu’arâ*, 26)

⁶⁸² a.g.e., c. 2, s. 987

Rızâ (ra), ‘Arafe ve Meş’ar dağlarında iken şöyle demiştir: “Bu dağlarda bulunup da duâsı kabul olmayan hiç kimse yoktur. Ama mü’minlerin duâsı, ahiretleri için kabul olurken kafirlerin, dünyaları için kabul edilir.”⁶⁸³

Yine ondan (“*el-Kâfî*”, Sâdık (a.s)): “Âdemoğlundan bir mü’min yoktur ki fakir olmasın ve bir kâfir yoktur ki zengin olmasın.” Hz. İbrâhîm (as) gelip “Ey Rabbimiz! Bizi, inkâr edenlerin zulmüne uğratma! Bizi bağışla! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin!” diyene kadar bu durum böyleydi.⁶⁸⁴

2.4.27. Dersâmîz Menkıbeler

Sözlükte, “övünülecek güzel iş, hareket” mânasına gelen “menkabe” (menkıbe), kelimesinin çoğulu olan “menâkıb” bu anlamıyla ilk defa, h. III. (m. IX) yüzyıldan itibaren yazılan hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in ahabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak “*Kitâbü’l-Menâkıb*” kullanılmaya başlanmıştır. Menâkıb kelimesinin, ayrıca halifeler (İbnu’l-Cezerî, “*Esne’l-Metâlib fî Menâkıbi Seyyidinâ Alî b. Ebî Tâlib*”), bir kabile veya soy (İbn Şehrâşûb, “*Menâkıbu Ali Ebî Tâlib*”), mezhep imâmları (“*Menâkıbu’l-İmâmi’l- ‘Azam*”) hakkında yazılan eserlerle kutsal şehirleri tasvir eden metinlerin (“*Menâkıb-ı Mekke-i Mükerrema*”, “*Menâkıb-ı Kuds-i Şerîf*”) adında hadis kitaplarındaki gibi “fazilet” mânasında geçtiği görülmektedir.

Tasavvufun, h. III. (m. IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte “menkıbe” kelimesi sûfîlerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Menâkıbnâmelerden faydalanmak suretiyle bazı tarihî olay ve şahsiyetler hakkında diğer kaynaklarda rastlanmayan bilgilere ulaşmak

⁶⁸³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 103 (el-Kâfî, c. 4, s. 256)

⁶⁸⁴ a.g.e., c. 3, s. 1184 (Geçen ayet: Mümtehine, 5)

mümkündür. Menâkıbnâmeler ayrıca dönemin ekonomik, sosyal, kültürel, dinî özelliklerine, gelenek ve göreneklerine dair çok zengin malzeme ihtiva etmektedir.⁶⁸⁵

“*Keşkül*” eserinde, yukarıda da ifade edildiği gibi, çok sayıda -manasında hikmet ve fazilet barındıran- menkıbeler vardır. Bazıları küçük “hikâyecik”ler niteliğindedir, bazıları ise önemli bir şahsiyet ile halktan birinin arasında geçen “diyalog” şeklindedir. Bunlar şu şekilde örneklendirilmiştir:

Ashab-ı halden biri, bir gün arkadaşlarına şöyle dedi: “Eğer cennete girme ve iki rekât arasında muhayyer kalırsam, iki rekât namazı seçerim.” Arkadaşı ona, “neden?” dedi. O da şöyle dedi: “Çünkü cennette eğlenceyle meşgul olurken, iki rekât namazda Rabbimle meşgul olacağım. Bu nerede, o nerede?”⁶⁸⁶ (Ashab-ı halden olan bu kimse, Fahreddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî el-Bekrî’dir.)

“*İhyâ-u ‘Ulûmid-Dîn*”den:

eş-Şiblî, öldükten sonra rüyada biri tarafından görüldü. O’na, “Allah sana ne yaptı?” dendi. O da şöyle dedi: “Ben ümitsiz olana değin benimle tartıştı. Benim ümitsizliğimi görünce beni rahmetiyle kuşattı!”

Abdûlmelik b. Mervân ölümü sırasında sarayındaydı. Elbiseye vurup elbiseyi yıkayan/ağartan kişiye bakıp şöyle dedi: “Keşke ben onun yerinde olsaydım. Hilafeti üstlenmeseydim!” Bu sözü Ebû Hâtem’e ulaştı. Şöyle dedi:

“Allah’a şükürler olsun ki onlara ölüm ulaştığı zaman bizim yerimizde olmayı temenni ediyorlar. Ama bize ölüm geldiğinde onların yerinde olmayı istemiyoruz.”⁶⁸⁷

Kemal ehlinden biri şöyle diyor:

“Gecenin yaklaştığını görünce mutlu oluyorum; Rabbimle baş başa kalacağım diyorum. Sabah yaklaşıncı da beni Rabbimden alıkoyanlarla karşılaşacağım için üzülüyorum.”⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ Şahin, Haşim, *TDV Ansiklopedisi*, “Menkıbeler mad.”, c. 29, s. 112

⁶⁸⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 56

⁶⁸⁷ a.g.e., c. 1, s. 57

⁶⁸⁸ a.g.e., c. 1, s. 62

Herim b. Hayyân şöyle der:

“Veysel Karanî’nin yanına geldim. Bana, “Seni buraya ne getirdi?” dedi. “Sana dost olmak için geldim!” dedim. Veysel şöyle dedi: “Rabbini tanıyıp da başkasıyla dostluk kurmak isteyen daha önce hiç görmedim.”⁶⁸⁹

Bazısı şöyle demiş:

“Mezarlığa gittiğimde Behlûl’ü gördüm. “Burada ne yapıyorsun?” dedim. “Bana ihanet etmeyen insanlarla oturuyorum! Ahireti unuttuğumda da bana hatırlatıyorlar.” dedi.”⁶⁹⁰

Mezarlıktan gelen bir deliye, “Nereden geliyorsun?” dendi. “Şu meskenin kfilesinden geliyorum!” dedi. “Onlara ne dedin?” “Onlara, ne zaman gidiyorsunuz?” dedim. Onlar da şöyle dediler: “İlerlememiz gerektiğinde.”⁶⁹¹

Ebû Rebi’ ez-Zâhid, Davûd et-Tâî’ye şöyle dedi: “Bana nasihat et!” Dedi ki:

“Dünyadan orucunu tut! İftarını ahirette yap! Ve insanlardan, aslandan kaçır gibi kaç!”⁶⁹²

Ashab-ı halden biri şöyle diyordu: “Ey safi kalpli kardeşler! “Bu zaman sessizlik ve eve kapanma zamanıdır!”

Ebû Süleyman ed-Derranî, Allah ona rahmet etsin, şöyle dedi: Rebi’ b. Heysem evinin kapısının önünde otururken yüzüne bir taş isabet etti. “Uyarıldın, ey Rebi!” diyerek yanağındaki kanı sildi. Kalkıp evine girdi ve cenazesi çıkana kadar bir daha evden çıkmadı.⁶⁹³

Fuzûlî’ye şöyle dendi: “Oğlun diyor ki, keşke öyle bir yerde olsam ki insanları görsem ama onlar beni görmeseler. Fuzûlî ağladı ve şöyle dedi: Yazık oğluma! Neden şunu temenni etmemiş: Ne ben onları göreyim ne de onlar beni!”⁶⁹⁴

⁶⁸⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 63 (Muhakkik dip.: Tam adı Herim b. Hayyân el- ‘Abidî el-Ezdi’dir.)

⁶⁹⁰ a.g.e., c. 1, s. 62 (Muhakkik dip.: Ebû Hasan Sırrî b. Muğalis es-Sekati’dir. Behlûl ise, asıl adı: Ebû Vuheyb b. ‘Amr es-Sayrefî el-Kufî’dir. “*Mecnûn*” lakabıyla tanınmıştır. (h.190). Alim, arif ve fudêlâdandır. İmâm Kâzım talimatıyla Abbasîlerin şerrinden kurtulmak için deliliğe bürünür.)

⁶⁹¹ a.g.e., c. 1, s. 62

⁶⁹² a.g.e., c. 1, s. 64 (Muhakkik dip.: Ebû Rebşî Süleyman b. Davûd el-Atekî ez-Zehrânî (h. 234). Önde gelen muhaddislerdendir. D. Basra. Bağdat’da yaşamış. Hadis alanında yazılı bir eseri vardır. Davûd et-Tâî ise, tam adı Ebû Süleyman Davûd b. el-Muhabber b. Kahzem b Süleyman b. Zekvân et-Tâî (h. 206). Muhaddislerdendir. “*El-Akl*” adında bir eseri vardır. Basralıdır. Bağdat’da yaşamış ve orada vefat etmiştir.)

⁶⁹³ a.g.e., c. 1, s. 65

⁶⁹⁴ a.g.e., c. 1, s. 66

‘Âbid b. Zurâre, Ca‘fer es-Sâdık b. Muhammed’den şöyle rivâyet etmiş: “Allah her mü’mine imanından kendini rahat hissettiği bir huzur vermiştir. Dağın zirvesinde dahi olsa yalnızlık hissetmez.”

Yüce Allah bazı peygamberlerine şöyle vahyetti:

“Yarın benimle cennette buluşmak istiyorsanız, dünyada garip ve yalnız olun! Tıpkı metruk bir arazide uçan kuş gibi yalnız ve kederli olun! O kuş, meyveli ağaçların başlarından yer. Gece olunca da yuvasına sığınır. İnsanlardan uzaklaşmadıkça ve benimle dostluk kurmadıkça o kuş gibi olamazsınız.”⁶⁹⁵

‘Amr b. Sa‘îd şöyle dedi: Dört bin kişiyle gece nöbetteydim. Me’mûn hizmetli ve mumlarla beraber çıktığını gördüm. Beni tanımadı. “Sen kimsin?” dedi. Dedim ki: “Amr.” “Allah uzun ömür versin!” dedi. Dedim: “Sa‘îd’in oğluyum.” “Allah seni mutlu etsin!” dedi. Dedim ki: “Müslîm’in torunuyum.” “Allah seni Müslümanlardan etsin!” dedi. Sonra dedi ki: “Sen beni gecedan beri koruyorsun!” Dedim ki: “Ey Müminlerin emiri, Allah seni koruyor! O, en iyi koruyandır ve merhametlilerin en merhametlisidir.” Benim söylediğime tebessüm etti ve hizmetlisine, bana 400 dinar vermesini söyledi. Onu aldım ve oradan ayrıldım.”⁶⁹⁶

Behrâm Gûr’un bir çocuğu vardı. O da aşağılık ve gayretsiz biriydi. Etraftaki güzel kızlardan birine âşık oldu. Melik bunu öğrendiğinde o kıza şöyle dedi: “Onu bir şeyden sorumlu tut ve ona şöyle söyle: Çok gayretli olmadığın sürece seni onaylamıyorum!” Çocuk önceki halini terk etti. O, en saygın ve en iyi meliklerden oldu.”⁶⁹⁷

Kalp ehlinden bir kısım şöyle demiş: “Yûsuf Aleyhisselâm, Mısır’dan babasına gömleğini göndermiş. Çünkü bu, ona gömleğini kana bulanmış bir halde getirdiklerinde onun hüznünün ilk sebebi olmuştu. Yûsuf, babasının hüznüne sebep olan aynı şeyin sevincine de sebep olmasını istedi.”⁶⁹⁸

⁶⁹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 69 (Muhakkik dip.: İdettu’d-Daî, s. 218)

⁶⁹⁶ a.g.e., c. 1, s. 73

⁶⁹⁷ a.g.e., c. 1, s. 79 (Muhakkik dip.: Behrâm-ı Gur, İslâm’dan önceki İrân meliklerindendi. Eğlenceye düşkün biriydi. Râiyeti onu azarlayıp takdir etti. Bu sebeple eğlenceyi bıraktı.”

⁶⁹⁸ a.g.e., c. 1, s. 90

Hasan b. Sehl el-Meymûn şöyle dedi: “Lezzetler hakkında inceleme yaptım; içerisinde 7 güzel şeyin eksik olduğunu gördüm: Buğday ekmeği, koyun eti, soğuk su, yumuşak elbise, güzel koku, rahat yatak ve her şeye güzel bir nazarla bakmak.” Ona şöyle dediler: “Erkekler sohbetine ne oldu!?” “Doğru söyledin; o en güzeli!” dedi.⁶⁹⁹

el-Zemahşerî, Yüce Allah’ın “Kadınların hilesi pek büyüktür” ayeti ile kadınların hilesini büyük görmüş. Çünkü her ne kadar erkekte de bu hile bulunsa da ancak kadınlarınki daha ince ve daha etkilidir; planlar yaparlar ve bu konuda bir incelikleri vardır. Onlardan kısa boylu olanlara gelince, diğer uzun olanların sahip olmadıklarına sahiptirler.⁷⁰⁰

Yahyâ b. Mu‘âz sıklıkla şöyle derdi: “Ey âlimler, saraylarınız Kayser sarayları, evleriniz de Kisra evleri, tekneleriniz Karûnî, gemileriniz Fir’avunî, ahlâkınız Nemrûdî, sofralarınız Cahiliyye dönemindeki gibi ve mezhepleriniz sultanî. Peki Muhammedîye (sav) nerede?!”⁷⁰¹

İbn-i Mubârek’e şöyle dendi: daha ne zaman kadar yazacaksın? O da şöyle dedi: “Belki de bana fayda sağlayacak kelimeyi henüz yazmadım.”⁷⁰²

Ebû Hayyân şunları söyledi: “Nahivde zayıf olduğu halde, çok okumuş saf kan bir Araba cevap veren Aceme şaşarım. Bir de Müslümanların diyanet ve ilim açısından kendisine güvendiği, Allah’ın Kitabını doğuya ve batıya nakletmek için seçilen imâmları/liderleri hakkında kötü zanda bulunan adama şaşarım.”⁷⁰³

Kadı Beydâvî, ünlü “*et-Tesanîf*” kitabının yazarıdır. Adı, Abdullah’tır. Lakabı, Nasıruddîn’dır. Künyesi, Ebû’l-Hayrîn Ömer İbn-i Muhammed İbn-i ‘Alî el-Beydâvî’dir. Beydâ, İrân’da adaletle bilinen Şîrâz’a bağlı bir köydür. O, zühd sahibi ve takvalı bir kuldu. Tebriz’e gitti ve orada oturan bazı bilginlerin meclisiyle tesadüfen karşılaştı. En arkada

⁶⁹⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 90 (Muhakkik dip.: Ebû Muhammed Hasan b. Sehl b. Abdullah es-Serâhsî (h.236). El-Me’mûn-u Abbâsî’nin veziriydi. Asrının en büyük valilerindendi. Aşırı zekâsıyla, edebiyatı ve güzel konuşmasıyla ünlenmişti. Me’mûn’un eşi olan Boran’ın babasıydı. Horasan bölgelerinden biri Serâhs’ta vefat etti.)

⁷⁰⁰ a.g.e., c. 1, s. 100 (Geçen ayetler: *Yûsuf*, 28; *Nisâ*, 76)

⁷⁰¹ a.g.e., c. 1, s. 101 (Zekeriya Yahya b. Mu‘âz b. Ca’fer er-Razî (h. 258). Zahid, vaizdir. Reylidir. Belh’te yaşadı ve Nişabûr’da vefat etti.)

⁷⁰² a.g.e., c. 1, s. 103 (Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübarek b. Vadih el-Hazâlî (h. 181). Hafız ve tüccardı. “*Tasnîf*” ve “*er-Rihâlât*”ın yazarıdır. Ömrünü yolculuklar ve ticaretle geçirdi. Buhey’t’te (Fırat üzerinde) vefat etti.)

⁷⁰³ a.g.e., c. 1, s. 126 (Muhakkik dip.: Esiruddîn Ebû Hayyân Muhammed b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Gırnâtî el-Endelüsî (h.745). Gırnata’da doğdu. “*Acem*” diye bahsettiği kimse “*Zemahşerî*”dir. Çünkü o Harzemlidir.)

terliklerin bulunduğu yerde oturdu. Öyle ki kimse onun girdiğini fark etmedi. Hoca sitem ve memnuniyetlerden bahsetti. Ve konuşmasını bitirdikten sonra mecliste bulunanlardan kimsenin ona cevap veremeyeceğini iddia etti. Orada bulunanlar onun sorularına cevap veremedi. Beydâvî, cevap vermeye başladı. Ardından hoca ona şöyle dedi: “Anlattıklarımı anlayıp anlamadığını öğrenene kadar seni dinlemiyorum!” Beydâvî, kadıya şöyle dedi: “Anlattıklarımı kelime kelime mi yoksa anlamını mı tekrarlamamı istersin?” Kadı, “Kelimesi kelimesine tekrar et!” dedi. O da tekrarladı. Kelimelerinin terkinde gramer hatası olduğunu söyledi. Daha sonra bu itirazlara tatmin edici cevaplarla cevap verdi.

Sonra, kendisi bazı sorular sordu ve hocadan cevaplamasını istedi. Hoca bunları cevaplayamadı. Vezir bulunduğu yerden kalktı ve Beydâvî’yi kendi yerine oturttu ve ona kim olduğunu sordu. El-Beydâvî, “Nasıruddîn’im” dedi. Vezirden Şirâz’ın kadılığını istedi. Vezir istediğini verdi ve ona hibe verip ikramlarda bulundu. Beydâvî 685 yılında Tebriz’de vefat etti. Kabri de oradadır. Eserleri arasında “*el-Gaye fî l-Fıkh*”, “*Şerhü l-Mesabih*”, “*el-Minhac*”, “*et-Tevalî*” ve “*el-Misbah fî l-Kelâm*” vardır. Günümüzde bilinen en ünlü eseri de “*Envâru’t Tenzîl*”dir.⁷⁰⁴

“*El-Kâmil*”de, iki yüz seksen beş (h. 285) yılındaki olaylardan bahsedildi; şöyle ki: Basra’da sarı, sonra yeşil, sonra siyah rüzgârlar esti. Ardından yağmur yağdı. Ve her biri yüz elli dirhem ağırlığında dolu yağdı. Sonra şiddetli bir yağmur yağdı ve Kûfe’nin kenar mahallelerinden Ahmedâbâd denen bir köye çamurla siyah beyaz taşlar yağdı. Oradan Bağdad’a geçti. İnsanlar buna şahit oldu.⁷⁰⁵

el-Cuneyd, ölümünden sonra bir rüyada görüldü ve ona şöyle söylendi: “Allah sana ne yaptı?” Dedi ki: “Bu nasihatler, dersler uçtu gitti. Bu ilimler yok oldu. Bu yazılar silindi gitti. Sadece seher vaktindeki rükûlarımız bize fayda sağladı.”⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 134

⁷⁰⁵ a.g.e., c. 1, s. 139-140

⁷⁰⁶ a.g.e., c. 1, s. 188

Es-Sırrî es-Sakatî şöyle dedi: “Ramla’dan Kudüs’e gittim. Sonra, su akan ve yeşilliği bol olan bir yerden geçtim. Ardından oturdum ve yeşilliklerden yiyip su içtim ve kendi kendime şöyle dedim: Şu dünyada helal bir şey yiyip içtiysem o da budur.”⁷⁰⁷

Zunnûn el-Mısırî, sekerat halindeyken kendisine, “Ne arzuluyorsun?” diye soruldu. “Ölmeden önce, bir an önce Allah’ı görmeyi arzuluyorum!” dedi. Zunnûn aslen Nubelidir. 245 senesinde vefat etti.⁷⁰⁸

Haccâc, bir bedeviyle karşılaştı ve ona şöyle dedi: “Elinde ne var?” Şöyle dedi: “Asamdır; namaz vaktini tayin etmek için onu yere dikiyorum. Onunla düşmanlarımla kavga ediyorum. Onunla hayvanlarımı sürüyorum ve yolculuğumda ondan kuvvet alıyorum. Yürüyüşümde adımlarımı genişletmek için ona dayanıyorum. Düşmemi engellemesi için onunla nehirlerin üzerinden atlıyorum. Kıyafetlerimi ona asıyorum ve beni sıcak ve soğuktan koruyor. Benden uzakta olan şeyi onunla yanıma çekiyorum. Sofra ve diğer eşyalarımı ona asıyorum. Onunla kapıları çalıyorum. Onu yırtıcı köpeklerle atıyorum. Savaşta mızrak yerine onu kullanırım. O miras olarak babamdan bana kaldı. Ben de kendimden sonra onu oğluma miras olarak bırakacağım. Onunla ağaçlardaki yaprakları hayvanlarım için döküyorum ve daha başka konularda da onu kullanıyorum.” Haccâc şaşırıp kaldı ve ardından oradan ayrıldı.⁷⁰⁹

İbn Zuhre el-Endulisî tarihinden:

Ebû Yezîd el-Bestâmî, senelerce Ebû Abdullah b. Muhammed es-Sâdık’ın hizmetindeydi. Ve onu “Tayfûr es-Seka” diye adlandırıyordu. Çünkü Bestâmî onun evinin sakisi idi. Sonra es-Sâdık, Bestam’a dönmesi üzere ona izin verdi. Bestâm’a yaklaştığında halk onu karşılamak için dışarı çıktı. Bestami de halkın onu karşılamasından ötürü kendini beğenme duygusunun oluşmasından korktu. O zaman Ramazan ayındaydılar. Sonra sofrasından bir ekmek çıkardı ve eşeğinin üzerinde onu yemeğe başladı. Yemek yer halde Bestam’a vardığında

⁷⁰⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 190

⁷⁰⁸ a.g.e., c. 1, s. 190-191 (Muhakkik dip.: Ebû’l Feyyâz Sevbân b. İbrahim el-İhmîsî el-Mısırî (h. 245) Mısırlı meşhur bir zahittir. Mısırda vefat etmiştir.)

⁷⁰⁹ a.g.e., c. 1, s. 204 (Muhakkik dip.: Ebû Muhammed Haccâc b. Yûsuf b. el- Hakem es-Sakafî (h.95). Kan dökücülerin komutanıdır.)

âlim ve zahidler onun yanına geldi. Ona olan güvenleri azaldı ve onu tahkir ettiler. Birçoğu da oradan ayrıldı. Bestamî: “Ey Nefis! Bu senin ilacındır dedi.”⁷¹⁰

Onun sözlerinden bir söz: “Kul, gizli veya açık çaba sarfetmedikçe Hâlıkına sevgili olamaz. Allah, kişinin kalbinden ondan başkasını isteyip istemediğini bilendir.”

Allah iki şey yerleştirdi: Biri emreder diğer nehyeder. Birincisi, kötülüğü emreder. Bu nefistir. “Şüphesiz nefis kötülüğü emreder” İkincisi ise kötülükten alıkoyar. Bu da namazdır. “Şüphesiz namaz kötülüklerden alıkoyar” Nefsin günah ve şehveti emrettiği vakit, ona karşı namaz ile yardım iste.⁷¹¹

Salihlerden birine, “Ne zamana kadar bekâr kalıp evlenmeyeceksin?” diye soruldu. “Bekârlığın meşakkati salih evlât yetiştirme meşakkatinden kolaydır.”

Padişahlardan biri bir gün vezirine şöyle demiş: “Padişahlık daimî olsaydı ne güzel olurdu!” Vezir: “Daimî olsaydı, size ulaşmazdı!” demiş.⁷¹²

“Zaman ve bu zaman insanları bozuldu. İlmin azlığından ve cehaletin çokluğundan eğitime engel olundu. İlmin değeri ve ilmi tahsil edenlerin sayısı düştü. Öğrenciler arasında ilmin prensipleri unutulup gitti.”⁷¹³

el-Cuneyd şöyle dedi: “Tarikatın önde gelenlerinden birinin yanına geldim. Onu yazarken buldum. Ona, “Ne zamana kadar yazacaksın? ‘Amel ne zaman?’ diye sordum. O da şöyle dedi: “Ey Ebû’l-Kasım, bu amel değil mi?” Sustum ve nasıl cevap vereceğimi bilemedim.”

Abdullah b. Mubarek’e, “Ne zamana kadar duyduklarını yazacaksın?” dendi. O da “Belki de henüz bana fayda verecek şeyi yazmamışımdır!” dedi. “Bana yalnızlıkta verilmiş en kıymetli şey, isyankâr ve günahkâr nefsimle sabah akşam konuşmamdır.”⁷¹⁴

⁷¹⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 205 (Muhakkik dip.: Ebû Yezîd, kendisine Beyazîd Tayfûr b. ‘Îsâ el-Bestâmî denilmektedir. Bestâm’a nisbetle bu isim verilmiştir. Orada doğmuş ve orada vefat etmiştir.)

⁷¹¹ a.g.e., c. 1, s. 307 (Geçen ayetler: *Yûsuf*, 53; *Ankebût*, 55)

⁷¹² a.g.e., c. 1, s. 309

⁷¹³ a.g.e., c. 1, s. 319-320

⁷¹⁴ a.g.e., c. 1, s. 341

Ardından filozof ona şöyle yazdı: “Az yemeni anladım, peki neden az konuşuyorsun? Yemek konusunda nefesine cimrilik ediyorsun. Peki insanlara konuşurken neden cimri davranıyorsun?” O da cevaben şöyle yazdı:

“Hak Te‘âlâ, duyduğundan fazlasını söylemen için değil, söylenileni duyman için iki kulak yarattı. Vesselâm.”⁷¹⁵

لما اجتمع يعقوب مع يوسف على نبينا وعليهما السلام قال يا بني حدثني بخبرك، فقال له يا أبت لا تسألني عما فعل بي إخوتي واسألني عما فعل الله سبحانه بي.

Yakûb (as), Yûsuf (as) ile bir araya geldiği vakit, Hz. Yakûb, Yûsuf’a (as), “Sana neler olduğundan bahset!” dedi. Hz. Yûsuf şöyle dedi: “Ey babacığım! Kardeşlerimin bana yaptığıyla ilgili değil Allah’ın bana ne yaptığını sor!”⁷¹⁶

Ömer b. Abdulazîz’e şöyle soruldu: “İlk tövben ne zamandı?” O da şöyle dedi: “Kölemi dövmek istemiştım, bana şöyle demişti: “Ey Ömer! kıyamet gününe uyunacağın geceyi hatırla!”⁷¹⁷

Rabi’atu’l- ‘Adevîye’ye şöyle dendi: “İnsan, Allah’tan ne zaman razı olur?” O da şöyle cevap verir: “Musibet anındaki sevinci, nimet zamanında sevinciyle aynı olduğu vakit.” Ve yine ona şöyle soruldu: “Cenneti ne kadar özlüyorsun?” Dedi ki: Amelimden ne çıkar ki bunu düşüneyim”⁷¹⁸

Haccâc, bir gün şöyle hutbe veriyordu: “Allah bize ahireti istemeyi emretti. Biz dünya maişetiyle yetindik. Keşke ahiret maişetiyle yetinseydik de bize dünyayı isteme emredilseydi.” Hasan Basrî onun bu sözünü duyup şöyle dedi: “Bu, münafık kalbinden çıkan mü’minîn

⁷¹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 413-414

⁷¹⁶ a.g.e., c. 1, s. 419

⁷¹⁷ a.g.e., c. 1, s. 434 (Muhakkik dip.: Ebû Hafs Ömer b. Abdul‘azîz b. Mervân b. el-Hakem el-Emevî el-Kurşî (h. 101). Şam’daki Emevi devletinin meliklerindendi. Medine’de doğdu ve orada vefat etti.)

⁷¹⁸ a.g.e., c. 2, s. 477 (Muhakkik dip.: Ümmu’l-Hayr Rabi’a bintu İsmâ’il el- ‘Adevîyye Âlî Atîk hanımefendi (h. 135), meşhur salîha kadınlardandır. Basralıdır.)

sapkınlığıdır.” Haricîlerin bazı sözleri, Sufyan es-Sevrî’nin hoşuna gidiyordu. Ve şöyle diyordu: “Mü’minîn zayıfı münafığın dili üzeredir.”⁷¹⁹

Bağdat’ta Rüveyym adında dindar bir adam vardı. Kendisine kadılık teklif edildiği halde bunu reddetti. Cunejd, bir gün onunla karşılaştı ve şöyle dedi: “Kim sırrını birine söyleyip onun ifşa edilmesini istemezse onu Rüveyym’e açsın. Çünkü o dünya sevgisini kırk senedir olabildiğince içinde sakladı.”⁷²⁰

Bir adam Hişam b. Abdumelik’i övdü. Hişam dedi ki: “Bir insanın yüzüne onu övmek yasaklanmıştır!” O da dedi ki: “Ben seni övmedim ki Allah’ın senin üzerindeki nimetini şükür kabilinden zikrettim!” Hişam da dedi ki: “Bu en güzel övgü çeşididir.”⁷²¹

Mu’aviye, bir gün Yemen halkından bir adama şöyle dedi: “Kavmini bir kadın yönettiği zamanlar ne kadar da cahildiniz!” O da şöyle dedi: “Benim kavminden daha cahili senin kavmindir ki Resûlullah (sav), onları İslâm’a davet ettiğinde, “Allah’ım bu hak ise, üzerimize semadan taş yağdır!” dediler; “Allah’ım bu hak ise, bizi hidayete erdir!” demediler.”⁷²²

Bir adam bir elbiseyle beraber Ebû Bekr’in önünden geçiyordu. Ebû Bekir ona dedi ki: “Bunu satıyor musun?” Dedi: “Allah sana merhamet etmesin!” Ebû Bekir de “Eğer dilin düzgün olsaydı, (araya vav harfı koyarak) “Allah sana merhamet etsin!” derdin!”

“*el-Ehraf*”ın yazarı şöyle demiştir: “Ebû Bekir’in bu adama çıkışı anlaşılmas bir şey.

Niyeti şu olabilirdi: “Hayır, Allah sana merhamet etsin! Anlamının bir vava ihtiyacı yok!”

Me’mûn’un Yahyâ b. Eksem’e şunun hakkında sorduğu anlatılır: “Hayır (ve) Allah emiri desteklesin!” Me’mûn dedi ki: “Bu vavın konumu ne kadar da güzel!” Ve yazar diyordu ki, “Bu bütün vavların en güzelidir.”⁷²³

⁷¹⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 475 (Muhakkik dip.: Hasan el-Basrî, Ebû Sa’îd el-Hasan b. Yesar el-Basrî (h. 110). Basra’da vefat etti.

⁷²⁰ a.g.e., c. 2, s. 486 (Muhakkik dip.: Rûveyym b. Ahmed b. Yezîd b. Rûveyym (h.330). Meşhur mutasavvıftır.)

⁷²¹ a.g.e., c. 2, s. 565

⁷²² a.g.e., c. 2, s. 591 (Geçen ayet: Enfal, 32)

⁷²³ a.g.e., c. 2, s. 606-607

Bir adam, ev sahibine dedi ki: “Şu çatıyı tamir et, ondan çatırdamalar geliyor!” Ev sahibi dedi ki: “Korkma, o tesbih sesleridir!” Adam dedi ki: “Korkarım, bir gün kalbinin inceliğinden secdeye kapansın!”⁷²⁴

Ebû Hamzatü’s-Simâlî şöyle der:

Ali b. Hüseyin’in namaz kıldığını ve omuzundan kıyafetinin düştüğünü gördüm ama namazını bitirene kadar onu düzeltmedi. Ona bu konuyu sordum. O da dedi ki:

“Yazık sana, kimin önünde olduğumu bilmiyor musun? Kul dikkatini vermedikçe ondan namazı kabul olmaz!” Ben de dedim ki: “Kurbanın olayım, o zaman biz mahvolduk!” Dedi ki: “Asla! Allah bunları nafilelerle tamamlar.”⁷²⁵

Kumeyl b. Ziyâd şöyle diyor:

Efendimiz Mü’minlerin Emîri’nden (ra) sordum:

“Ey efendimiz, bana kendi nefsimi tanıtmamı istiyorum.” Efendimiz dedi ki: “Ey Kümeyl, nefsin hangi yönünü sana tanıtayım?” Ben de “Ey efendimiz, bir nefisten fazlası mı var?” Efendimiz (ra) dedi ki: “Evet, dört tanedir; gelişik bir bitki, hayvanî özelliği, konuşan bir varlık olması ve ilahî yönü. Bunlardan her birinin beş kuvvesi ve iki özelliği vardır. Mesela, gelişik bitki özelliği beş özelliği var.

Hayvanîlik yönünün de beş özelliği vardır: Duyma, görme, koklama, zevk alma ve dokunma. Bunların da iki özelliği var. Öfke ve memnun olma. Çıkış noktası kalptir. Konuşan bir varlık olmasının beş kuvvesi vardır: Fikir, zikir, ilim, rüya ve uyanıklık hali. Bunların çıkış noktası yoktur. Bunlar nefislerin meleki yönüdür. Bunların da iki özelliği vardır: Dürüstlük ve bilgelik.

İlahî yönünün ise beş kuvvesi vardır: fenada baki olma, zorlukta rahatlık hissetme, zillet içindeyken yücelik, zenginlik içinde fakirlik, imtihan anında sabretmek. İki özelliği vardır; rıza

⁷²⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 610

⁷²⁵ a.g.e., c. 2, s. 722

ve teslim. Bunların çıkış noktası Allah'ın şu ayetleridir: “Ona kendi ruhumdan üfledim!”, “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan hoşnut, O senden hoşnut olarak Rabbine dön! Akıl ise bunların hepsinin merkezindedir.”⁷²⁶

Ebû Hazım, Ömer b. Abdul‘azîz’in yanına gitti ve Ömer’e dedi ki: “Bana nasihat et!” Ona, “Yere uzan ve öldüğünü düşün!” dedi. Sonra, “O saatte, içinde ne olmak istediğin durumu gör ve onu şimdi yap ve o saatte olmaktan nefret ettiğin şeyi şimdi bırak! Belki de ölüm vakti yakındır.”

Zâhid Sâlih b. Bişr, Mehdî’nin yanına gitti ve ona şöyle dedi: “Bana öğüt ver!” Mehdî, ona dedi ki: “Senden önce bu mecliste baban ve amcan oturmadı mı?” Dedi ki: “Evet.” Mehdî dedi ki: “Onların kurtulmayı umdukları işleri ve ölümden korunacakları amelleri var mıydı?” “Evet” dedi. Mehdî de dedi ki: “O halde onlara bak; umdukları şeyleri al ve korktukları şeyden sakın!”⁷²⁷

Tufeylî oğluna şöyle nasihatte bulundu:

“Ey oğulcuğum, eğer oturduğun yer sana daralırsa yanında oturana de ki: “Belki senin yerini daraltmışımdır. İşte o zaman hareket eder ve oturduğun yer genişler.”⁷²⁸

“Şehâb er-Râvendî” şerhinde şöyle geçer:

“Ahbarda, fecir vaktinden güneşin doğumuna kadar olan vaktin kerahet olduğu geçer. Bu vakit rızıkların taksim edildiği vakittir.”⁷²⁹

İbrâhîm’in (as) ateşe atılması için mancınığa yerleştirildiği vakit Cebrail (as) ona gelip “İhtiyaç var mı?” dedi. “Hayır, sana yok!” dedi.⁷³⁰

Bir adam, bilge adama hakaret etti ve onu yakaladı ve kendisine söylendi: “Galip olanın mağlup olandan daha kötü olduğu bir savaşa girmeyeceğim!”⁷³¹

⁷²⁶ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 732

⁷²⁷ a.g.e., c. 2, s. 747

⁷²⁸ a.g.e., c. 2, s. 773

⁷²⁹ a.g.e., c. 2, s. 785

⁷³⁰ a.g.e., c. 2, s. 808

⁷³¹ a.g.e., c. 2, s. 820

Bir adam on bin dirhemle İbrâhîm'e geldi ve kabul etmesi için ona yalvardı. Fakat o bunu reddetti. Adam ısrar etti. Ardından, İbrâhîm adama dedi ki: "Ah, on bin dirhemle beni fakirler divânından silmek mi istiyorsun? Bunu asla kabul etmeyeceğim!"⁷³²

Ömer Hayyâm, felsefe ilminde uzman olmakla beraber kötü, aksi bir tabiata da sahipti. İlmî ve ifadesi zayıftı. Kendisine sorulan sorulara uzak örnekler getirerek uzunca cevaplar verirdi. İstenilen konunun üzerinde konuşmazdı. Cevap vermede acele davranırdı. Bir gün Hücetu'l-İslâm olan Gazalî yanına geldi ve ona kutup yörüngesinin parçalarından bir parçanın belirlenmesinde baskın gelen görüşü sordu. O da sözü edilen herhangi bir şeyin hareketinden başladı ve kısa kesilmesi gereken yerlerde tafsilatlara daldı. Sırta ağıri girecek kadar sözü uzattı da uzattı. Gazalî, hak geldi ve batıl kayboldu diyerek kalktı ve secdeye kapandı.⁷³³

Enûşîrvân, Bûzurmehr'e (Bûzurmehr) sordu:

"İnsan için en hayırlı şey nedir?" Dedi ki: "Kendisiyle yaşadığı aklı!" "Peki, o olmazsa?" dedi. "Kendisine yol gösterecek kardeşler" dedi. "Peki, o da olmazsa?" dedi. "İnsanlardan uzak durmak" dedi, "Peki, o olmazsa dedi. Sessizlik dedi. O da olmazsa dedi. Ölüm dedi.

Filozoflardan biri oğluna şöyle dedi:

"Ey oğulcuğum, aklın dinsiz olmasın! Sözü fiilsiz olmasın! Ve kıyafetin senin ölçüne uyumsuz olmasın!"

"Amellerini kitaplaştı ve onu en güzel fiillerle ciltle!" Bir diğeri de şöyle dedi:

"Su gibi geçen bu günlerde ahiretiniz için çalışınız!"⁷³⁴

Bir Yahudi, Hasan b. Alî'yi (ra) güzel bir halde gördü; kendisi ise kötü bir durumdaydı. Dedi ki: "Resûlünüz, dünya mü'minîn zindanı kafirin cennetidir" dememiş miydi? Hasan (ra), "Evet!" dedi. Dedi ki, "Benim hâlim ve senin halin ortada!" Hasan (ra) dedi ki: "Yanlış

⁷³² el-'Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 824

⁷³³ a.g.e., c. 2, s. 824 (Muhakkik dip.: Ömer Hayyâm b. İbrahîm Hayyâm en-Nişabûrî (h. 517). Şair, filozof, münecim, tabip ve matematik alimi).

⁷³⁴ a.g.e., c. 2, s. 829

düşünüyorsun Yahudi kardeş! Şayet Allah'ın bana ödülünü ve sana olan cezasını görmüş olsaydın, senin cennette benim ise hapiste olduğumu bilirdin!”⁷³⁵

Mâlik b. Dinâr, bir karganın bir güvercinle beraber uçtuğunu gördü. Şaşırarak şöyle dedi: “Aynı türden olmamalarına rağmen anlaşılmışlar!” Sonra yere düştüler ve sakatlandılar. Sonra dedi ki: “İşte, kim böyle olursa saflığından dolayı günahları temizlenir!”⁷³⁶

‘Atâ ‘en-Câbir’den rivâyet edildiğine göre, İsrâiloğullarından bir adam vardı ve onun bir eşiği vardı. Dedi ki: “Ey Rabbim, senin de bir eşiğin olsaydı benim eşiğimle birlikte ona da saman verirdim!” O bu asrın nebilerindendi. Allah ona şöyle vahyetti: “Herkes aklının miktarınca değerlendirilir.”⁷³⁷

el-A’râbî oğluna şöyle dedi:

“Ey oğulcuğum! Edep, Allah'ın akılları kendisiyle süslediği bir dayanaktır. Ve nesep gerdanlığının ziynetidir. Akıl terkedilmez. Aklın mizâcî edep ile uyumlu olursa ondan ışık çıkar. Tıpkı toprağın suyla uyumunda meyve çıkması gibidir.”⁷³⁸

Yüce Allah şöyle buyurur:

“Kitap ortaya konur; suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. “Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük büyük her şeyi barındırır!” derler. *Keşşâf*’ta İbn-i ‘Abbâs tarafından şöyle nakledilir.

“Küçük denilen tebessümdür, büyüğü ise kahkahadır.” Fazıl, onu okuduğunda dedi ki: “Allah’a yemin olsun ki büyük günahlardan önce küçüklerle o kitap doldu!”⁷³⁹

“*Essabr ve ‘ş-Şukr mine’l İhyâ*” kitabından alıntı:

“Kıyamet ikidir: Karşılık günü olan “yevmü’l-ceza” ve diriliş günü “haşir günü” ve ölüm hali olan büyük kıyamet ve kişinin ölüm hali olan küçük kıyamet. “*Eş-Şer*”’in yazarı bununla ilgi şöyle der: “Ölen kimsenin kıyameti kopmuştur. Bu kıyamette insan yalnız olur.

⁷³⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 845

⁷³⁶ a.g.e., c. 2, s. 849 (Muhakkik dip.: Ebû Yahya Mâlik b. Dinâr el-Basrî (h. 131). Hadis râvilerindendir. Basra’da vefat etti.)

⁷³⁷ a.g.e., c. 2, s. 867

⁷³⁸ a.g.e., c. 2, s. 869

⁷³⁹ a.g.e., c. 2, s. 869-870 (Geçen ayet: *Kehf*, 49)

Bununla ilgili Allah şöyle der: “Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz!”

Büyük kıyamete gelince, tüm mahlûkatı kaplar. Küçük kıyametin dehşeti, korkusu büyük kıyamette görülür ve onu andırır. Ancak küçüğün dehşeti yalnızca seni ilgilendirir.

Büyük kıyametin dehşeti ise gelince tüm mahlûkatı ilgilendirir.”⁷⁴⁰

Hak Te‘âlâ’nın Mûsâ (as) ile konuşmasında şöyle geçer:

“Ey Mûsâ! Fakirliğin gelecek olacağını görürsen salihlerin rütbesine merhaba de.

Şayet zenginliğin geldiğini görürsen cezanın önden geldiğini söyle.”⁷⁴¹

Er-Reşîd, İbn-i Semmâk’a şöyle der: “Bana öğüt ver!” O da şöyle der: “Yeri, gökler ve yer genişliğinde sunulan cennetten sana bir yer olmamasından sakın!”⁷⁴²

Biri ‘Âbidlerden birinin yanına gelip ona dedi ki: “Yalnızken göğsün daralmıyor mu?”
“‘Âbid dedi ki: Asıl sen girdiğinde yalnızlaştım!”⁷⁴³

Sûfilerden biri bir karînin şu âyeti okuduğunu duydu:

“Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön!” Sonra âyeti tekrarladi. Ardından bağırdı. Ve dedi ki: “Nefsime kaç defa ‘dön!’ dedim ama dönmedi. Sonra ruhundan gelen bir bağırişla bağırdı.”⁷⁴⁴

يا بني آدم أطيعوني بقدر حاجتكم إلي، واعصوني بقدر صبركم على النار، واعملوا للدنيا بقدر لبثكم فيها وتزودوا
للاخرة بقدر مكتكم فيها.

“Ey Âdemoğlu! Bana ihtiyacın olduğu kadar bana itaat et ve ateşe sabredebileceğin kadar bana karşı gel ve dünyada kaldığın kadar bu dünya için çalış ve ahirette kalacağın kadar ahiret için kendine erzak temin et!”

يا بني آدم زارعوني وعاملوني وأسلفوني، أربحكم عندي ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر

⁷⁴⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 874 (Geçen ayet: *En’am*, 94)

⁷⁴¹ a.g.e., c. 2, s. 882

⁷⁴² a.g.e., c. 2, s. 874 (Geçen ayet: *En’am*, 94)

⁷⁴³ a.g.e., c. 2, s. 882

⁷⁴⁴ a.g.e., c. 2, s. 882 (Muhakkik dip.: Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Sebih Mevlâ Beni Acel el-Kûfî (m. 183) Kûfe’de vefat etmiştir.)

“Ey Âdemoğulları! Benim için ekin, benim için çalışın ve benim için öne geçin. Benim katımdan elde edeceğiniz kazanç hiçbir gözün görmediği, kulakların işitmediği ve beşerin tahattur edemediği bir kazançtır.”

يا ابن آدم أخرج حب الدنيا من قلوبك، فإنه لا يجتمع حبي وحب الدنيا في قلب واحد أبدا

“Ey Âdemoğlu! Dünya aşkını kalbinden çıkar, çünkü benim aşkım ve dünya sevgisi asla tek yürekte buluşmaz.”

يا ابن آدم إعمل بما أمرتك وانتة عما يتك، أجعلك حيا لا تموت أبدا

“Ey Âdemoğlu! Sana buyurduğumu yap ve yaptığın işi bitir. Seni asla öldürmem, diriltirim!”⁷⁴⁵

يا ابن آدم إذا وجدت قساوة في قلبك، وسقما في جسدك، ونقيصة في مالك وحرمة في رزقك، فاعلم أنك قد تكلمت فيما لا يعينك

“Ey Âdemoğlu! Eğer yüreğinde bir sertlik, bedeninde bir hastalık, parasızlık ve geçiminde bir mahrumiyet yaşarsan, bil ki seni ilgilendirmeyen bir şeyden söz etmişsindir.”
يا ابن آدم أكثر من الزاد، فالطريق بعيد وخفف الحمل فالصراط دقيق

“Ey Âdemoğlu! Azığını artır çünkü yol uzun. Yükünü hafiflet çünkü yol (sırat) çok ince.”⁷⁴⁶

Belagatçılardan bazıları el-Mansûr’a kötü ahvalinden, ailesinin çok sayıda olmasından ve elinin darlığından şikâyet ettiği belîğ bir mektup yazdı. el-Mansûr, karşılığında şöyle bir cevap yazdı:

“Belâgat ve zenginlik bir insanda bir araya geldiği taktirde o kimseyi kibirli yapar. Emîri’l-Mu’minîn sana kibirli olma diye şefkat eder. Dolayısıyla onlardan biriyle yetin!”⁷⁴⁷

“İçinde bulunduğum zamanı sordum? Cehalete aşık,

Ahmak olduğu halde alaycı, noksaniyetine rağmen ehil.

⁷⁴⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 918-919

⁷⁴⁶ a.g.e., c. 2, s. 919

⁷⁴⁷ a.g.e., c. 2, s. 938

Ona zengin olmanın bir yolu var mı dedim,

İki yolu var dedi: Yüzsüzlük ve noksanlık.”⁷⁴⁸

Bir bedevi, Kâbe’nin örtüsüne sarılıp şöyle dedi: “Allah’ım! Bir kavim canlarını korumak için sana dilleriyle iman ettiler ve istediklerine kavuştular. Biz azabından korunmak için kalbimizle sana iman ettik. Bu yüzden bizi istediğimize ulaştır!”⁷⁴⁹

Zahidlerden biri şöyle dedi: “Kıyamet günü cennetle cehennem arasında mütehayyir kalırsam, cennette girmekten haya ettiğim için cehennemi seçerdim.”

Bu söz, Cunejd’in kulağına gitti ve şöyle dedi: “Kula, o vakit seçim hakkı yoktur.”

İbn-i ‘Abbâs (ra) şöyle dedi:

“Dünya Allah’ın üç günlük bir hapsidir. Allah’tan razı olanlar cennet ehilleridir.”⁷⁵⁰

Vaizlerden biri bir halifeye şöyle der:

“Çok susuz olmana rağmen su içmekten alıkonulsaydın, bu suyu elde etmek için ne öderdin?” Dedi ki: “Saltanatımın yarısını veridim.” Sonra, vaiz dedi ki: “Peki idrarın tutulup çıkmasaydı bunun için ne öderdin?” Halife dedi ki: “Saltanatımın diğer yarısını veridim.” Vaiz de şöyle dedi: “İşte değeri bir su içme ve idrar olan saltanatın seni aldatmasın!”⁷⁵¹

Abdullah b. el-Mübârek dedi ki: Bazı keşişlere dedim: “Bayramınız ne zaman?”

Dedi ki: “Yüce Allah’a itaatsizlik etmediğimiz bir gün, o gün bizim bayramımızdır.” Münzevi bir adam bayram günü perişan bir şekilde çıktı ve ona şöyle denildi: “Bayram gününe böylesine bir kılıkla mı çıkıyorsun? İnsanlar alay ederler!” Dedi ki: “Yüce Allah ancak kendisine itaatle insanı süsler.”⁷⁵²

Abdullah el-Mu‘tez’in bir sözü:

⁷⁴⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 938

⁷⁴⁹ a.g.e., c. 2, s. 947

⁷⁵⁰ a.g.e., c. 2, s. 948

⁷⁵¹ a.g.e., c. 2, s. 949

⁷⁵² a.g.e., c. 2, s. 979 (Muhakkik dip.: Bir rivâyette de şöyle geçer: Allah’a itaatsizlik etmediğimiz her gün bayramdır.)

“Hala kardeşler sadakate ulaşmak için muhabbette seyredip dururlar. Ona ulaştıkları vakit uyum sopalarını attılar ve ev onlara güven vermeye başladı. Vicdanlarının seslerine inandılar. Dostluklarını muhafaza ipini çözüp ayrılık giysisine büründüler.”⁷⁵³

Garvân er-Rekkaşî’ye şöyle dedi: “Kardeşlerinle oturup kalkma!” O da şöyle dedi: “Ben kalbimin rahatını onların yanında buldum.”

Fadîl, gecenin yaklaştığını fark edince mutlu olurdu ve şöyle derdi: “Geceleyin Allah’la baş başa kalacağım. Sabah olunca da istemeyerek insanlarla tekrar yüz yüze geleceğim.”

Mâlik b. Dînâr’a bir adam geldi. Mâlik oturur haldeydi ve bir köpek ise başını dizlerinin üstüne koymuştu.

Dedi ki: “Ben onu kovmaya gittim.” Dedi ki: “Sana bir zararı olmayan ve eziyet vermeyen bu köpeği bırak! O kötü arkadaştan daha hayırlıdır!”

Birine şöyle dedi: “İnsanlardan geri çekilmene ne sebep oldu?” O da dedi ki: “Dinimi kaybetmekten ve bunu hissetmemekten korkuyordum. Bu mizâcın bozulması ve kötü sıfatları edinmenin göstergesi kötü arkadaşlardır.”

Seçkin kimselerden biri, arkadaşından borç isteyip yalvardığı bir yazı yazdı. Arkadaşı şöyle cevap verdi: “Benim elim dar, kötü durumdayım ve çok ihtiyacım var!” O da ona cevaben, “Doğru söylüyorsan Allah seni yalancı çıkarsın (yani durumun böyle kötü olmasın), yalan söylüyorsan da Allah seni doğrulasın (yani gerçekte durumun iyiye öyle devam etsin).”⁷⁵⁴

Asturhas’a suskunluğunun sebebi soruldu. Şöyle cevap verdi: “Çünkü suskunluğuma pişman olmuyorum ama konuşmaktan oluyorum.”⁷⁵⁵

Dostla buluşmanın kederi giderdiğini ve ayrılığının kalpleri yaraladığı söylenir.⁷⁵⁶

el-A‘râbî’ye: “Bu dünyanın zevki nedir?” diye soruldu: “Üç tanedir” dedi: “Sevgiliyle şakalaşmak, arkadaş sohbeti ve arzuların günleri kısa kesmesi!” dedi.⁷⁵⁷

⁷⁵³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 980

⁷⁵⁴ a.g.e., c. 2, s. 986

⁷⁵⁵ a.g.e., c. 2, s. 987

⁷⁵⁶ a.g.e., c. 2, s. 1001

⁷⁵⁷ a.g.e., c. 2, s. 1004

Zeytûn el-Hakîm, deniz kıyısında bir adam gördü, sıkıntılı, üzgün ve dünya için endişeliydi. Ona şöyle dedi: “Genç, dünya için seni üzen şey nedir? Çok zengin olsaydın ve denizin derinliklerine açılısaydın sonra gemin kırılısaydı ve boğulmak üzere olsaydın ama aynı zamanda kurtulmayı çok arzulaysaydın bunun için elindeki her şeyi vermez miydin?” “Evet” dedi. Sonra dedi ki: “Eğer dünyanın kralı olsaydın ve seni öldürmek isteyen biri etrafını sarsaydı, sahip olduğun her şey gitmiş olsa bile onun elinden kurtulmak istemez miydin?” “Evet” dedi. “O halde sen o zengin adam ve o kralısın şimdi!” Adam onun sözleriyle teselli buldu.⁷⁵⁸

Halifelerden biri şöyle dedi: “Bana karşı kusur işleyenden nefret ederim!” Orada bulunanlardan biri şöyle dedi: “Önce ona sevdiğin bir iyilik yap ardından ona ihsanda bulun. Ve göreceksin çok geçmeden onun en özel kişisi olacaksın.”⁷⁵⁹

Bir kimse bir zahidi övdü. Zahid de şöyle dedi: “Ah, kendim hakkında bildiklerimi bilseydin, benden nefret ederdin!”

Mu‘âviye, harika bir vaaz veriyordu. Ardından şöyle dedi:

“Ey İnsanlar, bir kusurum oldu mu?” Orada bulunanlardan biri şöyle dedi: “Evet, kusurun tıpkı elektteki delikler gibidir.” Mu‘âviye, “Nedir? o diye sordu. “Kendini beğenmen ve kendini övüp durman!” dedi.”⁷⁶⁰

Bir Yahudi, Ramazan ayında bir Müslümanı kızartma yerken gördü ve onunla yemek yemeye başladı. Müslüman ona şöyle dedi: “Ah, bu Yahudilere kurban vermemiz caiz değil!” Yahudi dedi ki: “Senin Müslümanlar arasında olduğun gibi, ben de sadece Yahudiler arasındayım!”⁷⁶¹

Hişâm, Şâm vaizlerinden birine, “Bana nasihatte bulun!” dedi. Vaiz ise, şu ayetleri okudu: “Yazıklar olsun ölçü ve tartıda hile yapanlara!” Ve sonra şöyle dedi: “Bu, ağırlıkları ve

⁷⁵⁸ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1020-1021

⁷⁵⁹ a.g.e., c. 2, s. 1032-1033

⁷⁶⁰ a.g.e., c. 2, s. 1033

⁷⁶¹ a.g.e., c. 2, s. 1034

ölçüleri ölçen kişiler içindir, peki hepsini alan biri hakkında ne düşünüyorsunuz?” Hişâm, onun bu sözünden dolayı ağladı.⁷⁶²

Padişah, filozof Öklid’in gelmesini talep etti. Öklid bunu reddetti. Ona şöyle yazıldı: “Seni bize gelmekten alıkoyan şey, bizim sana gelmemizi engelliyor.”

Bir adam Yûsuf’a (as), “Seni çok seviyorum!” dedi. Yûsuf (as) dedi ki: “Ben sadece sevgi için mi yaratıldım, babam beni sevdi, mağaraya (kuyuya) atıldım; köleleştirildim. Ve Aziz’in eşi beni sevdi, bu yüzden birkaç yıl hapiste kaldım!”⁷⁶³

Eş-Şiblî, müzezzin ezân okurken yanından geçti ve şöyle dedi: “Gaflet arttı, çağrı da tekrarlandı!”

Cuneyd bir adamın yanından geçti ve onun dudaklarını oynattığını gördü. Ardından dedi ki: “Ne ile meşgulsün ey falanca?” “Allah’ın zikriyle” dedi. “Mezkûr olan zikirle meşgul olmuşsun!”⁷⁶⁴

Emirlerden biri Ebâ’l-Yenâ’nın kendisinin yanına girmesine mâni oldu. Sonra ona yazılı bir şekilde özrünü ilettiler. Yenâ dedi ki: “Beni sözlü olarak engelledin, şimdi kalkmış yazılı olarak özür diliyorsun!”⁷⁶⁵

En soğuk günlerin “eyyâmu’l-‘acûze” olarak adlandırılmasının sebebi şöyle anlatılır: Araplarda yaşlı bir kâhin kadın vardı. Kavmine soğuk günlerin geleceğini haber veriyordu. Onlar ise yaşlı kadının sözüne güvenmiyorlardı. Ta ki soğuklar geldi ve bütün ekinleri mahvoldu. Bu sebeple eyyamu’l-acuze (kocakarı günleri) ve “burûdu’l- ‘acûze” (Kocakarı soğuğu) dendi. Ve Cârullah, “Rabi’ul-Ebrâr” kitabında şöyle demişti: “Eyyâmu’l- ‘acûze, doğrusu en soğuk zamanları ifade eder. Şöyle denir: Yaşlı bir kadın çocuklarından kendisinin evlendirilmesini ister. Çocuklarda ona yedi gece dışarı çıkma şartı koştular. Kocakarı çıktı ve öldü.”⁷⁶⁶

⁷⁶² el-‘Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 1037

⁷⁶³ a.g.e., c. 2, s. 1038

⁷⁶⁴ a.g.e., c. 2, s. 1042

⁷⁶⁵ a.g.e., c. 3, s. 1050

⁷⁶⁶ a.g.e., c. 3, s. 1058

Kutsal ruha sahip kişiler için ilâhî bir destekle yer ve gök cisimleri harekete geçer. İbrâhîm (as) için ateşin nasıl hareket ettiğini görmüyor musun? “Ey ateş! İbrâhîm üzerine serin ve selâmetli ol!” Ve Mûsâ için, su ve yerin hareketini görmez misin? “Mûsâ’ya, “Asanla denize vur!” diye vahyettik ve deniz ikiye ayrıldı.” Sonra, “Asanı taşa vur!” dedik; ondan on iki pınar fışkırdı. Süleyman’ın (as) havaya tasarrufunu görmez misin? “Süleyman’ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik.” Davud’u (as) madende; “O’na demiri yumuşattık.” Meryem’i bitkide; “Hurma ağacını kendine doğru salla!” Hz. İsa’yı canlılarda; “Aşağılık hayvanlar olunuz!” ve Nebîmiz’i (sav) gökyüzünde; “Saat yaklaştı ve ay yarıldı!”⁷⁶⁷

Râğîb, “*Muhâderât*”ında şöyle anlatır:

İmâm ‘Alî b. Mûsâ er-Rızâ (as) Me’mûn’un yanındaydı. Namaz vakti gelince hizmetlinin su ve kovayla geldiğini gördü. Rızâ (as) ona şöyle dedi: “Eğer bu görevi kendin üstlendiysen Yüce Allah şöyle diyor: “Kim Allah’ın rızasını kazanmak istiyorsa salih amel yapsın ve ibadetine Allah’tan başkasını karıştırmassın.”⁷⁶⁸

Ca’fer el-Hâlidî dedi ki: Cunejd’i rüyamda gördüm. “Allah sana ne yaptı?” diye sordum. Dedi ki: “Bu ilimler ve dersler kayboldu. Sadece seher vaktindeki kıldığımız namazlar fayda sağladı.”⁷⁶⁹

“*Muhâderât*”ta şöyle geçer: Çöl halkından bir kadın aynaya baktı. Güzel yüzlü bir kadındı. Eşi ise çirkindi. Elinde aynayla kocasına dedi ki: “Ben ve senin cennete gideceğini umuyorum!” Kocasını, “Bu nasıl olacak?” dedi. “Ben seninle imtihan oldum ve buna sabrettim. Sana ise, Allah nimet bahşetti ve sen buna şükrettin. Sabredenler ve şükredenler cennettir!”⁷⁷⁰

Haccâc, bedevilerin şeyhine, “Nasıl yemek yiyorsun?” dedi. Dedi ki: “Yediğim zaman ağırlaşırm, yemediğim de ise zayıf düşerim.” “Peki, ilişki durumun nasıldır?” dedi. “Eğer çok

⁷⁶⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1059 (Geçen Ayetler: *Enbiyâ*, 69; *Şu’arâ*, 63; *Bakara*, 60; *Sebe*, 12; *Sebe*, 10; *Meryem*, 25; *Bakara*, 65; *A’râf*, 166; *Kamer*, 1)

⁷⁶⁸ a.g.e., c. 3, s. 1066 (Geçen ayet: *Kehf*: 110)

⁷⁶⁹ a.g.e., c. 3, s. 1066

⁷⁷⁰ a.g.e., c. 3, s. 1067

yaparsam sıkılırım, yapmaktan engellenirsem de onu yapmaya iştahlanırım” dedi. “Peki, nasıl uyursun?” dedi. “Toplulukta uyurum, yatağımda uyanırım!” dedi.

Ümmü Ma‘bed, Peygamber’i (sav) vafetti. Bunu ustaca yaptı. Kendisine, Hz. Peygamber’i erkeklerden daha güzel tavsif etmesinin sebebi sorulduğunda, “Kadınların erkeğe bakışının, erkeğin erkeğe bakışından daha dikkatli olduğunu” söyledi.

Ebû'l- ‘Înâ’ya, “Sen nerdesin?” diye soruldu. Dedi ki: “İnsanların arzuladığı hastalıkta, yani yaşlılıktayım.”

Vezirlerden biri omuzuna, “Allah’ım, benim sana olan düşüncemi gerçekleştir” diye yazılmasını vasiyet etti.⁷⁷¹

Bir adam Câhız’ın kapısını çaldı. Câhız, “Kimsin?” diye sordu. Adam, “Ben” dedi. Câhız, “Sen ve kapı çalışın birsiniz!”⁷⁷²

Değerli bir kimse şöyle dedi: “Kimseye ihtiyaçlarımdan bahsetmedim tâ ki onların başı dik olup beni yüzüme karşı aşağılamasınlar.”

Bazıları dedi ki: “İnsanlar yaparlardı, demezlerdi, sonra söylemeye başladılar, yapmadılar, bugün de hem demiyorlar hem yapmıyorlar.”⁷⁷³

İmâm el-Hasan b. Ali (selâm onların üzerine), bir hastanın yanına girdi ve ona şöyle dedi: “Yüce Allah sana ihsanda bulundu, ona şükret! Ve seni hatırladı; bu yüzden sen de onu hatırla!”⁷⁷⁴

İmâm Ca‘fer b. Muhammed es-Sâdık (as) hastalandı; ardından şöyle dedi: “Allah’ım! Onu terbiyeli yap! Kızgın, haşin yapma!”⁷⁷⁵

Yüce Allah’ın: “Sonu misktir” ayeti, “en son” anlamına gelir, çünkü buldukları son şey misk kokusudur.⁷⁷⁶

⁷⁷¹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1079

⁷⁷² a.g.e., c. 3, s. 1080

⁷⁷³ a.g.e., c. 3, s. 1086

⁷⁷⁴ a.g.e., c. 3, s. 1088

⁷⁷⁵ a.g.e., c. 3, s. 1088 (Muhakkik dip.: Revândî’nin “ed-Devât”ı, s. 174)

⁷⁷⁶ a.g.e., c. 3, s. 1089 (Geçen ayet: *Mutaffifîn*, 26)

Emirlerden biri, oğlunun öğretmenine şunları söyledi: “Yazı yazmadan önce ona yüzmeyi öğretin, çünkü kendisi için yazacak birini bulacak ama onun adına yüzecek birini bulamayacak.”

Araplar bir elçi gönderdikleri zaman şöyle derlerdi:

“Şan şerefe dikkat et, çünkü bu hayal kırıklığına sebeptir. Fırsatları değerlendir, çünkü bu sıkıntıları giderir. Bir konu ya da olayın sonundan değil başından başla.”⁷⁷⁷

Zahidlerden biri bir gömlek almak için bir tüccara geldi ve orada bulunanlardan bazıları ona şöyle dedi: “O, falan münzevi, bu yüzden onun için daha uygun fiyatlı yap!” Zahid dedi ki: “Paramızla satın almaya geldik, zahidliğimizle değil!”⁷⁷⁸

Âbid bir çobana şöyle dendi:

“Kurtları koyunlarla aynı sürüde gördüm ve kurtlar koyunlara eziyet etmiyorlardı. “Kurtlar ne zaman koyunlarınla uzlaştı?” Diye sordum. “Çoban, Allah’ı ile uzlaştığı vakit” dedi.⁷⁷⁹

Vezirlerden biri şöyle dedi: “İnsanın tabiatının sağlıklı olmasının kanıtı, şu üç şeye olan sevgisiyledir; incir, karpuz ve patlıcan. Bir kişinin üçte birinden üçte bir oranında eksikliği, insanlığının üçte birini azaltır.”⁷⁸⁰

İbn-i Mes‘ûd şöyle dedi: “Dünya tümüyle endişedir. Onda mutluluk yoktur ve bu kârdır.” Diğer bir topluluğa dedi ki: “Geceleyin zifirî karanlık görürseniz, ilerleyin ve ondan korkmayın! Sen korktuğun için o seni korkutur.”⁷⁸¹

Seleflerden birine şöyle soruldu: “Eğer Yüce Allah merhametli ise, o zaman kullarını nasıl cezalandırabilir?” Dedi ki: “Merhamet onun hikmetini geçmez.”⁷⁸²

⁷⁷⁷ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1096

⁷⁷⁸ a.g.e., c. 3, s. 1100

⁷⁷⁹ a.g.e., c. 3, s. 1100-1101

⁷⁸⁰ a.g.e., c. 3, s. 1102

⁷⁸¹ a.g.e., c. 3, s. 1103

⁷⁸² a.g.e., c. 3, s. 1104

İbnü'l-Mubârek'e, beldelerin halkının ahlâkı soruldu. Şöyle dedi: "Hicâz halkı imtihanlar içinde şarkı söylerler. Irak halkına gelince, çoğu bilgi talep etmekte ama fiiliyata geçiren az. Mısır halkına gelince, küçükleri zeki, büyükleri ahmaktır. Şâm halkına gelince, yaratılana itaat edip Yaradana isyan ederler."⁷⁸³

Ebû Tummâm, karmaşık konuşurdu. Ona soruldu: "Neden anlaşılmaz konuşuyorsun?" Dedi ki: "Neyin söylendiğini neden anlamıyoruz?"⁷⁸⁴

Me'mûn, 'Atâbî'ye, "Mürüvvet nedir?" diye sordu. "Zevki terk etmektir!" dedi. "Peki, zevk nedir?" "Mürüvveti terk etmektir!" dedi.⁷⁸⁵

Bir adama, "Falanca kadına âşık olman seni nasıl etkiledi?" diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin olsun ki ayı, onun evinde başkasının evinden daha parlak ve aydınlık görüyorum!"⁷⁸⁶

Fadîl'in bir koyunu vardı. Koyun emirlerden birinin hayvanlarının samanını azıcık yedi. Bundan sonra Fadîl bir daha o koyunun sütünü içmedi.⁷⁸⁷

Ebî Haris'in zayıf bir atı vardı. Ona şöyle denildi: "Bu atın hiç öne geçti mi?" Dedi ki: "Evet, bir keresinde ben kabileyle birlikteydim; çıkışı olmayan dar bir sokağa girdik. Ben kafilenin en sonuncusuydum. Döndükleri zaman en başlarındaydım."⁷⁸⁸

"Rebî'ul-Ebrâr"da şöyle geçer: İblis, "Allah'ım, kulların seni seviyor ve sana isyan ediyorlar; benden nefret edip bana itaat ediyorlar!" dedi. Ona şöyle cevap geldi: "Sana itaat ettikleri şeylerden hoşlanmadıkları için affettim. Bana itaat etmeseler de beni sevmelerinden dolayı onları kabul ettim."

⁷⁸³ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1105

⁷⁸⁴ a.g.e., c. 3, s. 1113

⁷⁸⁵ a.g.e., c. 3, s. 1114 (Muhakkik dip.: 'Atâbî: Ebû 'Amr Kulsûm b. 'Amr b. Eyyûp et-Tağlibî b. 'Atâbî b. Sa'd (h. 220). Şâmlıdır.)

⁷⁸⁶ a.g.e., c. 3, s. 1114

⁷⁸⁷ a.g.e., c. 3, s. 1116

⁷⁸⁸ a.g.e., c. 3, s. 1128

Yahyâ b. Hâlid, ekseriyetle küçük, dar bir evde otururdu. Ona küçük ev hakkında soruldu. Dedi ki: “Aklın toparlandığı ve düşüncenin kontrol edildiği yerdir.”⁷⁸⁹

Ebû Hayyân en-Nahvî, bilimde mütehassıs bir kimseydi. İyi ve faydalı kitaplar yazdı, ancak hayatının sonunda bunları yaktı. “Bunu neden yaptın?” diye sorulduğunda, şöyle cevap verdi: “Bilgi ya gizli ya da alenidir. Sırrı ortaya çıkarabilecek kimseyi görmüyorum. Açıkta olana da meraklı kimseyi görmüyorum!”⁷⁹⁰

Bir adam diğerine dedi: “İnanıyor musun?” Dedi ki: “Eğer Yüce Allah’ın, Allah’a ve bize indirilene inanın!’ sözlerine inanıyorsam, o zaman evet ve eğer Yüce Allah’ın şu sözlerine inanıyorsam: ‘O müminler, Allah’tan bahsedildiğinde kalpleri titrer’, bilmiyorum.”⁷⁹¹

Bir dilenci yürüyordu ve küçük bir oğlan onu takip ediyordu. Küçük çocuk, bir cenazenin arkasında bir kadının ağladığını ve şöyle dediğini duydu: “Sizi örtüsüz, yataksız, yiyecek ve akşam yemeği olmayan bir eve götürüyorlar!” Bunun ardından, çocuk şöyle dedi: “Babacığım, onu bizim evimize götürüyorlar!”

Abdul-A‘lâ es-Salemî bir münafıktı; bu yüzden bir gün dedi: “İnsanlar benim ikiyüzlü olduğumu iddia ediyorlar ve dün oruç tutuyordum ve bugün de oruç tuttum ve bunu kimseye anlatmadım!”

Câhız bir gün öğrencilerine şöyle dedi: “Beni, kuyumcu dükkânına götürüp “İşte bunun gibi yap!” diyen bir kadın çok utandırdı. Dediğine şaşıp kaldım! Kuyumcuya gittiğimde sordum. Kuyumcu şöyle dedi: Benden kendisine bir cin resmî yapmamı istedi. Ben de nasıl yapacağımı bilmiyorum ki dedim. Sonra seni getirdi.”⁷⁹²

Yemen bedevilerinin efendisi Yahudileri toplayıp şöyle dedi: “İsâ (as) hakkında ne diyorsunuz?” “Onu öldürdük ve çarmıha gerdik!” Dedi: “Onun diyetini ödeyene kadar hapisten çıkmayın!”⁷⁹³

⁷⁸⁹ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1129

⁷⁹⁰ a.g.e., c. 3, s. 1130

⁷⁹¹ a.g.e., c. 3, s. 1130 (Geçen ayetler: *Âl-i İmrân*, 84; *Enfâl*, 2)

⁷⁹² a.g.e., c. 3, s. 1148

⁷⁹³ a.g.e., c. 3, s. 1149

Bedevi namazını uzattı, orada bulunanlar onu övdü, namazını bitirdiğinde: “Bununla beraber ben oruçluyum!” dedi.⁷⁹⁴

Abdurmelik’in valilikten önce Mescîd-i Harâm’dan ayrılmadığı ve devamlı olarak namaz kılıp Kur’ân okuduğu söylenir. Hatta onu, “mescidin güvercini” olarak isimlendirmişlerdi. Valiliğinin haberi kendisine ulaşınca, Kur’ân taşın üzerindeydi; onu koyup şöyle dedi: “Bu, seninle benim fırakımdır.”⁷⁹⁵

Belhî’nin kardeşi bir adama sordu: “Sizin fakirleriniz nasıl yaşıyor?” Dedi ki: “Bulduklarında yiyor, kaybettiklerinde sabrediyorlar.” Dedi ki: “Belh’in bütün köpekleri de aynıdır.” Adam dedi: “Peki, siz nasıl yaşıyorsunuz?” Dedi ki: “Bulduğumuzda dağıtıyoruz, kaybettığımızda şükrediyoruz.”⁷⁹⁶

Bedevilerden bir adam Mu‘âviye’nin yanında yemek yiyordu. Adamın lokmasında bir kıl gördü ve dedi: “Lokmandan kılı al!” “Kılı görecektir beni gözetliyor muydun? Vallahi asla, artık seninle yemek yemeyeceğim!” dedi.

Bir başkası yine Mu‘âviye ile birlikte yemek yiyordu. Masanın üzerinde rahatsız edersine kaba ve hızlı bir şekilde yemeği yiyordu. Mu‘âviye ona dedi ki: “Sen yemeğe öfkeliisin; sanki annesi seni boynuzlamış gibisin!” Adam da ona dedi ki: “Sen de ona karşı çok şefkatlisin; sanki annesi seni emzirmiş gibisin!”⁷⁹⁷

Bir adam Hasan’a dedi ki: “Nefsinde yücelttiğin şey nedir?” Dedi ki: “Yüce Allah’ın dediği gibi, Asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamberinin ve mü’minlerindir” dedi.⁷⁹⁸

Muhammed b. Hanife (ra) diyor ki: “Kim nefsinin yüceltirse dünya gözünde alçalır.”⁷⁹⁹

Hâtem öldüğünde, kardeşi ona benzemek istiyordu. Annesi ona şöyle dedi: “Onu taklit etme, ona asla benzeyemeyeceksin!” Hâtem’in kardeşi, “O, benim öz kardeşim neden

⁷⁹⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1150

⁷⁹⁵ a.g.e., c. 3, s. 1176

⁷⁹⁶ a.g.e., c. 3, s. 1199

⁷⁹⁷ a.g.e., c. 3, s. 1200

⁷⁹⁸ a.g.e., c. 3, s. 1208. (Geçen ayet: *Münafikîn*: 8)

⁷⁹⁹ a.g.e., c. 3, s. 1221

benzemeyeyim ki!” Annesi, “Çünkü ben onu her emzirdiğimde, bir başkasını ona eşlik etmek için getirmeyene kadar asla göğsümden emmezdi. Seni emzirdiğimde ise emzikli bir bebek geri çıkana kadar ağlardın.”⁸⁰⁰

el-Mansûr şöyle dedi: “İnsanlar cimri olduğumu iddia ediyor; cimri değilim, ama insanları paranın kölesi olarak gördüğümde parayı topladım ki insanlar benim kölem olsun!”

“*Muhâderât*”ta da şöyle geçer:

Ca‘fer b. Muhammed es-Sâdık’a (as) şöyle dendi: “El-Mansûr, halifeliği boyunca kaba, haşin davranırdı ve cimrlikten ve tamahkarlıktan sadece kuru, sert bir yemek yedi. Ardından şöyle derdi: “Onu dünya hayatından mahrum eden ve kendisi için dünyayı terk ettiren Allah’a hamdolsun!”⁸⁰¹

Hattab, Mu‘âviye’ye bir gün şöyle dedi: Yüce Allah der ki: “Her şeyin hazineleri sadece bizim katımızdadır ve biz oradan indirdiğimizi belirli bir ölçüye göre indiririz.” “Dolayısıyla, biz, Allah’ın katındaki hazinelerinden ötürü seni kınamıyoruz, fakat Allah’ın bize gönderdiği hazinelerin kapısını üzerimize kapattığın için seni kınıyoruz ey Mu‘âviye!” dedi.⁸⁰²

Er-Râğıb, “*Muhâderât*”ında şöyle dedi: “Kazvîn halkı koyu Şî‘ olan bir köydür. Yanlarından bir adam geçti ve ona adını sordular? “Ömer” dedi ve onu feci şekilde dövdüler. Dedi ki: “Benim adım Ömer değil ‘İmrân”. Ona ilkinden daha sert vurdular. Dediler ki: “O Ömer”dir ve isminin içinde Osman isminden bir kor parçası vardır. Bu sebeple dövülmeyi hak ediyor!”⁸⁰³

Mâlik b. Dînâr, rahibe, “Bana nasihat et!” dedi. Rahip şöyle dedi: “Eğer yapabiliyorsan, kendinle insanlar arasında bir sur yap!”

⁸⁰⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1222

⁸⁰¹ a.g.e., c. 3, s. 1223

⁸⁰² a.g.e., c. 3, s. 1223. (Geçen ayet: *Hicr*: 21)

⁸⁰³ a.g.e., c. 3, s. 1228

Biri şöyle derdi: “Allah’ım, beni arkadaşımından koru!” Ona, “ne demek istediği” soruldu. Dedi ki: “Düşmandan sakınabilirim ama dosttan sakınamam!”⁸⁰⁴

Biri diğerine şöyle dedi: “Sanki namazda helva yediğimi gördüm!” Diğer dedi ki: “Helva helaldir ama namazda yenmesine izin yoktur!”⁸⁰⁵

“‘*Uyûn-u Ahbâr*’da şöyle geçer:

Rızâ’ya (as), “geceleyin çalışan insanların en güzel yüze sahip olduklarının sebebi” soruldu. “Çünkü Allah’la başbaşa kalırlar ve Allah onların nurunu artırır.” dedi.⁸⁰⁶

Ömer b. Abdul‘azîz, her gece âlimleri ve salih insanları bir araya getirirdi. Sonra ölümü, kabri ve dirilişi hatırlarlardı ve sonra aralarından bir cenaze çıkana kadar ağlarlardı

“*el-Ma’îşet*” kitabında, Ebâ Ömer eş-Şeybânî’nin Sâdık’ın (as) elinde bir kürekle duvar örmekteydi. Üzerinde kaba bir kıyafet vardı. Teri baştan aşağı akıyordu. Ona dedim ki: “Sana feda olayım, elindekini bana ver, yeter!” Dedi ki: “Ben, kişinin mâîşeti için bir deniz kadar terlemesini severim.”⁸⁰⁷

Uzun süre sessiz kalan bir bedeviye, “neden insanlarla konuşmadığı” soruldu. Dedi ki: “Kişi için şans kulağındadır ve başkaları için şans ise dildedir.”⁸⁰⁸

Belhî’nin kardeşinin büyük bir serveti vardı ve ticaret için çokça seferler yapardı. Bir sene Türk memleketlerine gitti. Ve onlar putlara tapıyorlardı. Onların liderlerine, “Siz batıdasınız. Bunlar mahluktur. Yaratıcıya hiçbir şey benzemez. O işiten ve bilendir. Her şeye rızık veren O’dur. Sözün fiilinle uyuşmuyor!” dedi. Belhî’nin kardeşine, “Nasıl yani?!” dedi. “Bir yaratıcı ve rızık vericinin olduğunu iddia ediyorsun ama buraya rızık talebi için geliyorsun!” Belhî’nin kardeşi bunu duyduğunda döndü ve sahip olduğu her şeyi tasadduk etti. Ölene kadar da Âlimler ve zahidler zümresine ilhak etti.⁸⁰⁹

⁸⁰⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1230

⁸⁰⁵ a.g.e., c. 3, s. 1234

⁸⁰⁶ a.g.e., c. 3, s. 1251-1252

⁸⁰⁷ a.g.e., c. 3, s. 1252

⁸⁰⁸ a.g.e., c. 3, s. 1257

⁸⁰⁹ a.g.e., c. 3, s. 1261

Edebiyatçılardan biri şöyle dedi: şair veznedar gibidir. Çantasında bulunan sahte şeyleri tanıtip revaçlandırmaya çalışır.

Reşid, sabah vakti yaklaştığı zaman dostuna, “Kalk, insanlar nefesleriyle havayı kirletmeden önce yaşam havasını soluyalım!” dedi.⁸¹⁰

Araplardan birine, “Sizin efendiniz kimdir?” diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: “Düşüncesi heveslerine galip gelen, merhameti öfkelerini yenen, aşiretini eziyetten kurtarandır.”⁸¹¹

İki arkadaş Hâlid b. Safvân’ın yanından geçiyordu Aralarından biri ona selâm verdi. Diğeri ise selâmdan uzak durdu ve Hâlid şöyle dedi: “Bize selâm veren mü’mini tercih ederiz. Bizden yüz çevirene gelince de onu sileriz.”⁸¹²

Hasan b. Ali (as) gülen bir gencin yanından geçti. Ona, “Ey falanca, sırattan mı geçtin?” dedi. Genç, “hayır” dedi. “Peki, cennete mi cehenneme mi gidiyorsun?” dedi. “Bilmiyorum” dedi. “O halde bu gülme nedir?” Bunu anlatan, “bir daha o gencin güldüğü görülmemiştir” dedi.⁸¹³

Keyu’l-Fadıl el-Mafrûcî’nin “İsfahan’ın Güzellikleri” adlı kitabında şöyle geçer: İsfahan’da nüktedan, sözü tatlı ve güzel cevaplı bir mecnûn vardı. Bir gün emirlerden oluşan bir meclise girdi. Gümleği pislikle lekelenmişti. “Emir bu nedir?” diye ona sordu. Mecnûn, “Mürekkep, yazarın elbisesidir” dedi.⁸¹⁴

İhyâ-u ‘Ulûmu’l-Dîn’de şöyle geçer: İbrâhîm Ethem dağdan iniyordu; ona, “Nerden geliyorsun?” diye soruldu. Dedi ki: “Yüce Allah’ın dostluğundan”.

⁸¹⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1265

⁸¹¹ a.g.e., c. 3, s. 1285-1286

⁸¹² a.g.e., c. 3, s. 1286. Muhakkik dip.: Hâlid b. Safvân b. Abdullah İbnu Edhem et-Temîmî el-Munkarî (h. yaklaşık 133)

⁸¹³ a.g.e., c. 3, s. 1292. “*Camîu’l-Ahbâr*”, s. 97

⁸¹⁴ a.g.e., c. 3, s. 1297

Nüktedan biri Bağdat'taki edebiyatçı bir kadına âşık oldu. Ona ziyaretine izin vermesi için bir yazı yazdı. Sayfanın sonuna da “Allah bizi ve seni korusun!” dedi. Kadın ona, “Ey güzel yürekli, senin duâna cevap verirsem ziyaretinin ne anlamı kalır?” dedi.⁸¹⁵

“*Enisü'n-Nüfûs*” kitabında şöyle geçer:

Ebû Bekir Sertânî, İbn-i Hallikân'ın (ha harfî üstün, lam esreli okunur) babası her konuştuğunda sözünü bitirdikten sonra Hallikan ona itiraz ederdi. Ve ona “خل كان” dendi yani sözü bölüp kendi konuşurdu. Dolayısıyla Hallikân olarak isimlendirildi.⁸¹⁶

“Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifayî) şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafîle ibadetlerle yaklaştırmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı (akleden kalbi, konuşan dili) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm.”⁸¹⁷

Bişr b. Hâris'e, “İnsanlara karşı en çok yüzünün güldüğü zaman ne zamandır?”
“Bana indirim yaptıkları zamandır” dedi.⁸¹⁸

Biri eşek satın almak için çarşıya gitti. Arkadaşı onu gördü ve “ne yapıyorsun?” dedi. “Eşek alacağım” dedi. “İnşallah söyle!” dedi. “Buna ne gerek var ki, param yanımda eşek de çarşıda” dedi. Ardından satın almak için gitti ve hırsız, yanında ne var ne yok çaldı. Sonra geri döndü. Arkadaşı, “satın aldın mı?” dedi. “Param çalındı inşallah” dedi.⁸¹⁹

İbn-i Davûd el-Kûfî'ye, “Bu konu için bizimle sultana gel!” dediler. Kalktı ve üzerinde çirkin bir kıyafet vardı. Ona denildi ki: “Bu nedir! Çabuk bunu değiştir; daha güzel bir kıyafet giymeyecek misin?” İbn-i Davûd: “Asla, o Rabbimle konuştuğum zamana aittir!” dedi.

el-Esmâî, bedevilerden bazı hikayeler uydururdu ve Reşîd'i güldürmek için bu hikâyeleri ona anlatırdı. Onun bir gün Reşîd'in yanına girdiğini gördüm. Reşîd'in ruhu

⁸¹⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 3, s. 1422

⁸¹⁶ a.g.e., c. 5, s. 1422-1423

⁸¹⁷ a.g.e., c. 5, s. 1432 (“*el-Kâfî*”, c. 2, s. 352)

⁸¹⁸ a.g.e., c. 5, s. 1434

⁸¹⁹ a.g.e., c. 5, s. 1437

daralmıştı. Ona dedi ki: “Bana gördüğün bir şey anlat!” ve ona güldürücü bir hikâye anlattı. Reşîd hikayesine çok güldü ve “Bu hikâyeyi nerden anlattın?” dedi. “Vallahi Beyne’l-Babeyn’den anlatıyorum!” dedi.⁸²⁰

Muhammed b. İbrâhîm el-Mûsîlî şöyle anlatır:

“Yolculuğumuzun birinde Arap mahallelerinden birinden geçiyorduk. O sırada çok çirkin yüzlü, şaşlı ve uzun, beyaz sakallı bir adamın güzeller güzeli karısını dövdüğünü gördük. Tıpkı bir ay gibiydi. Biz onu dövmesini engelledik. Kadın dedi ki: “Bırakın onu, çünkü ben onu Allah’a havale ediyorum. Ben bir günah işlemişim ki Allah beni ona mükâfat onu da bana mücazat yapmış.”⁸²¹

Bir adam Râbî’a el-‘Adeviyye dedi ki: “Ben Allah’a isyan edip iftira ettim. Bana tekrar yakınlaşır mı?” Adevîye dedi ki: “Vay haline! O kendisinden yüz çevirenleri çağırırken nasıl olur da kendisine yönelenleri kabul etmez?!”⁸²²

Beni İsrâîl’den bir adam vardı. “Allah’tan başka ilâh yoktur” demek istediği zaman bunu demeden önce karısından uzak durur ve kırk gün et yemezdi. Sonra “Lâ ilâhe illâllah” derdi. (“*Rebiu’l-Ebrâr*” kitabının 25. bölümünde geçer.)

Muberrred, birini misafir olarak aldığında İbrâhîm’in cömertliğiyle onu ağırlardı. Birine misafir olduğunda ise ‘İsâ’nın zühdüyle hareket eder ve kanaat ederdi.⁸²³

Arap heyetleri Ömer b. Abdul‘azîz’in yanına geldiler. Aralarındaki genç biri konuştu. Ömer, “Yaşça en büyüğünüz konuşsun!” dedi. Genç, “Kureyş’te senden yaşça büyük muhakkak vardır!” Ona, “Konuş genç!” dedi.⁸²⁴

Velîd, Hişam’ın yanına geldi. Velîd’in üzerinde rengarenk süslemeli bir sarık vardı.

⁸²⁰ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1444

⁸²¹ a.g.e., c. 5, s. 1445

⁸²² a.g.e., c. 5, s. 1447

⁸²³ a.g.e., c. 5, s. 1450

⁸²⁴ a.g.e., c. 5, s. 1455

Hişam, “Sarığını kaç a aldın?” dedi. “Bin dinara aldım” dedi. “İsraf etmişsin!” dedi. Velid, “Bu benim bir parçam olan uzvuma cömertçe davranıp onu yükseltmemdir. Sen uzvunu aşağılamak için bin dirheme cariye satın alıyorsun!”⁸²⁵

Ahnef’e, Ramazan ayında, “Sen yaşlısın, oruç senin için risktir!” denildi. O da “Allah’a itaat etmedeki sabır onun azabına olan sabırdan çok daha kolaydır!” dedi.⁸²⁶

Hasan şöyle dedi: “Biz denedik, Mecnûn da denedi. Bulduğumuz şeyden daha faydalısını görmedik. Kaybettiklerimizden sabırdan ötürü bize zarar vermiyor. İşlerimiz ancak onunla şifa buluyor onun dışındaki bir şey işe yaramıyor.”

Bir bedeviye, bir turşu sunuldu. Tadını beğenmedi ve “Bunu neyden yaptınız?” dedi. Dediler ki: “Yoğurt ve buğdaydan.” Dedi ki: “İki güzel nimet fakat sonuç vermemiş!”⁸²⁷

Bedevilerden biri oğluna tavsiyede bulunarak şöyle dedi: “Ey oğlum, yırtıcı bir hayvan, kurt ya da bekçi köpeği ol ama sakın kusurlu bir insan olma!”⁸²⁸

Edebiyatçılardan biri karısıyla kavga ediyordu. Onu boşamaya karar vermişti. Kadın ona, “Uzun uzun sohbetlerimi hatırla!” Adam, “Allah’a yemin olsun ki bunun dışında benim yanımda bir kusurun yok!” dedi.⁸²⁹

Hipokrat, bir kadınla konuştuğunu gören bir adama şöyle dedi: “Tuzaktan sakının, tuzağa düşmeyin!”

“Yırtıcı hayvanların en kötüsü hangisidir?” diye soruldu. “Kadınlar” diye cevap verdi.⁸³⁰

⁸²⁵ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 5, s. 1460

⁸²⁶ a.g.e., c. 5, s. 1461

⁸²⁷ a.g.e., c. 5, s. 1514

⁸²⁸ a.g.e., c. 5, s. 1515

⁸²⁹ a.g.e., c. 5, s. 1518-1519

⁸³⁰ a.g.e., c. 5, s. 1519

2. 4.28. Aşkla İlgili İfadeler

Keşkûl'ün hemen hemen her bölümünde aşka dair ifadeler bulunmaktadır. Bu aşk ifadeleri genellikle fani bir aşk değil de ilahi bir aşk olarak karşımıza çıkmaktadır. el'Âmilî, 'nin aşkla ilgili yaptığı alıntılardan tasavvuf görüşüne sahip olduğunu anlamaktayız. Buna delil, Râbi'a el-'Adevîyye (ö. 185/801), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848), Cunejd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 310/922) gibi sevgi temasını işleyen ilk sûfilere ziyadesiyle alıntılar yapmasıdır. Bunlar bu çalışmanın

“Tasavvuf” bölümünde zikredilmiştir. Ayrıca aşağıdakiler aşkın tarifinin yapıldığı bir bölüm olarak ele alınmıştır.

Hükemâdan biri şöyle diyordu:

“Aşk, Allah'ın bütün can sahiplerine verdiği ilhamî bir tutkudur. Onunla, elde edilmesi mümkün olmayan şey de elde edilir.”⁸³¹

Me'mûn, Yahyâ bin Eksem'e “Aşk nedir?” diye sordu. “Adamı amaçsızca gezdirdiği düşüncelerdir ve kişinin onun yüzünden müteessir olmasıdır” dedi. Semame, o sırada oradaydı. Ona dedi ki: “Ey Yahyâ, sen sus! Bu, boşanma veya avdan mahrum edilmiş biri hakkında sorulan bir soruya cevaptır.” Me'mûn, “Ey Semame, sen söyle!” Sonra şöyle dedi: “O, eğlenceli bir arkadaştır. Yolu esrarlı ve hükümleri caridir. Hem ruhları hem bedenleri kendi sultasına alır. Hem kalplere hem düşüncelere hem akıllara hem gönüllere mâliktir. Allah, ona itaat gücü vermiştir.” Me'mûn, “Aferin sana Sumame!” dedi. Ve ona bin dinar verdi. Ve şunu ekledi: “Aşkî senin gibi kim tasvir eder? Sen aşkın mütehassıs bir doktorusun!”⁸³²

Şeyh Reis Ebû Ali bin Sinâ, aşk hakkındaki risalesinde aşkı şöyle tarif eder:

“Aşk, insana özgü değildir. Üstelik bütün mevcudatta; gök cisimleri, elementler ve üç unsurda; maden, bitkiler ve hayvanlarda da vardır.”⁸³³

⁸³¹ el-'Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 72

⁸³² a.g.e., c. 1, s. 74

⁸³³ a.g.e., c. 1, s. 74 (Muhakkik dip.: Ebû Ali Şerefu'l-Melik el-Hüseyn b. Abdullah b. Sinâ (h. 428). Önde gelen filozoflardandır. Tıp, mantık, tabiat ve ilâhiyât alanında kitaplar yazmıştır. Aslı Belh'tendir. Buhara'nın köylerinden birinde

Havâs dedi ki: “Aşk, iradenin ortadan kalkması ve tüm nitelik ve ihtiyaçların yakılmasıdır.”⁸³⁴

Aşk, kalplerin güzellik mıknaısına çekilmesidir. Bu çekimin nasıl olduğunu bilmeyi kimse arzulamıyor. Üstelik bilinmezliğini artıran ifadelerle ifade edilmekte, örneğin güzellik gibi. Bilinir fakat tabir edilemez. Şiirdeki vezin gibi.⁸³⁵

“*Er-Reyhân*” ve “*er-Reyân*” yazarı şöyle diyor:

“Aşkın başlangıcı bir hevestir. Sonrası ilgi, sonra el, sonrası coşku, heyecan ve sonra aşk. Sevgi ölçüden çıktığı zaman aşk olur, sonra tutku olur. Bu da kalbin, yakaladığı lezzetle yanıp tutuşmasıdır. Aynı şekilde delilik, antidepresan, ceza ve uçuş bunlar derin aşk terimleridir. Ve yalnızlık ve yetimleşme hissi ve kara sevdalı olmak deliliğe benzer ve melenkoli çeşitlerindendir. Doktora ihtiyaç duyar.”⁸³⁶

Kadim bir hatla yazılmış bir kitapta, sevginin manevi bir sır olduğunu, görünmeyen bir alemden kalbe düştüğünü, bu yüzden “heva” (aşk) olarak adlandırıldığını gördüm. Görünmeyen bir dünyadan kalbe düşerse o heva olur. Hayatın kaynağı olan kalbin sevgisine ulaşmak için hub (sevgi), olarak isimlendirilmiştir. Eğer insan onunla bağlanıp bedeninin bütün uzuvlarına o hayatı aşılsa sevgilisinin her bir görüntüsünün en incisiyle sabitlemiş olur. Tıpkı Hallâc’ın uzuvları kesildiği zaman kanının yere “Allah, Allah” yazması gibi. “O, (Allah), benim ayrılmaz bir uzvumdur; onlarda ancak senin zikrin vardır.”

Aynı şekilde Züleyhâ’dan şöyle rivâyet edilir:

Bir gün kanını akıttı ve kanı yerde “Yûsuf, Yûsuf” diye şekil aldı.

Keşşâf’ın yazarı şöyle dedi: “Buna hayret etme, çünkü aşk denizinin harikaları çoktur.”⁸³⁷

dünyaya geldi. Buhara’da büyüdü ve orada eğitim gördü. Son senelerinde Hemedân’a döndü ve yolda hastalanıp vefat etti. *El-Miad*, *eş-Şifa* ve *el-Mantık* kitapları vardır.

⁸³⁴ el-‘Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 188

⁸³⁵ a.g.e., c. 1, s. 188-189

⁸³⁶ a.g.e., c. 2, s. 651-652

⁸³⁷ a.g.e., c. 2, s. 1040

İbnu'l-E'rec: "Onun aşkı gerçek aşktır. Benden kaçıyor. Dışardan kızgın, içerden memnun."⁸³⁸

Şeyh Ebû Rezzâk, "*Menâzilu's-Sâirîn*" şerhinde şöyle der:

"İfetti temiz aşk, gerçek aşka ve taltif sıra götüren en güçlü sebeptir. Onunla endişeyi sadece bire indirger. Zihin karışıklığını ve dağılımının önünü alır. Sevgilisine hizmet etmekten lezzet alır. İtaatte ve emre uymada yorgunluk ve zorluk hissetmez. Şehvî arzuların hâkim olduğu aşkın tam tersinedir. Bunda ise şekil ve şemali beğenme hâkimdir ve lezzet elde etme amacıyla nefse kulluk edilir. Bu iki çeşit aşkın suretini övmek ve 'ârif ve hükemânın sözlerini zemmetmek üzere bina edilmiştir."⁸³⁹

Yahyâ İbn-i Mu'âz'a "sevginin hakikati" soruldu. Dedi ki: "İyilikle artmayan, kötülükle azalmayan şeydir."⁸⁴⁰

SONUÇ

Gerek dini ilimlerde gerek pozitif ilimlerde mütehassıs olan el-Âmilî, dinî-sosyal kültürü oldukça geniş bir âlimdir. Bu durum, bir hazine niteliğinde olan "*Keşkül*" eserinde de açıkça görülmektedir. el-Âmilî, ayet ve hadislerden, filozof sözlerine kadar; tasavvufî bilgiden, genel kültüre kadar ucu bucağı olamayan bir deryayla bizleri baş başa bırakmıştır.

İlim öğrenmek ve öğretmek gayesiyle ömrünün hemen tamamını seyahatlerle geçirmiş olan el-Âmilî, bu uğurda yüzden fazla talebe yetiştirmiş, aklî ve naklî ilimlerde doksan civarında eserin altına imza atmıştır. Bu uzun seyahatlerinin ürünü olan "*Keşkül*" yıllarca farklı milletler tarafından okunmuş ve başucu kitabı yapılmıştır.

⁸³⁸ el-Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 1081

⁸³⁹ a.g.e., c. 3, s. 1143

⁸⁴⁰ a.g.e., c. 3, s. 1228

Arap edebiyatında antolojik eser bakımından türünün en iyi örneklerinden olan bu eser, müellifin geniş kültürünü, ince zevkini gösterdiği gibi telif edildiği çağın edebiyat ve kültür seviyesine de ışık tutmaktadır.

Bu değerli eserde birçok konu dağınık bir şekilde işlenmiş olsa da eserin tamamı incelendiğinde bir bütünlük içinde olduğu görülmektedir. Konuların açık ve net bir şekilde işlenmesi okurun zihninde oluşacak olan konu karmaşıklığını önlemiş aynı zamanda bu çalışmanın da tasnif kısmına katkı sağlamıştır. el-‘Âmilî, uzun seyahati sonucunda ele aldığı bu eserde okur da yazarla birlikte ilmi bir seyahate çıkmaktadır. el-‘Âmilî, bazen okurunu güldürmekte bazen hüznlendirmekte bazen de ilmi doygunluğa ulaştırmaktadır.

Beş cilt halinde tedvini yapılan bu kıymetli eser incelendiğinde yazarın ilmi zenginliği, edebiyattaki yüksek zevki, hayata bakış açısı, ufkunun genişliği ve daha birçok güzel özelliği ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yazarın herhangi bir tekellüfe girmeden tamamen kendi zevk ve anlayışına göre bu kitabı tedvin ettiği anlaşılmaktadır. el-‘Âmilî, ’nin ziyadesiyle eserinde zikrettiği ve alıntısını yaptığı ifadeler ve veciz cümlelerden, erdem, ahlak ve üstün meziyetlere sahip olmanın yollarını vurguladığı anlaşılmaktadır. İlmin önemine dikkat çekmekle beraber bu ilmin amel kısmının gerekliliği konusu hemen hemen her ifadesinde görülmektedir.

Eserin her cüzünde ferdin mutluluğu, toplumun huzur ve refahı için gerekli olan her şeyi gözlenebilmektedir. Akıl ve nakil ilişkisi içerisinde dünyalık kaygılardan gerçek anlamda kurtulmanın Allah’a yönelme ve ahiret için çalışma dışında bir yolunun bulunmadığı üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada el-‘Âmilî’nin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı, Arap Dili ve Edebiyatındaki yeri, bu ilme katkıları, ilmî ve edebî yönü, etkilendiği hocaları, kendisinden sonraki âlimlere etkileri, başlıca eserlerinden olan “Keşkûl” adlı eserinin dil, üslup, içerik, kapsam ve tasnif yönünden incelenmiştir.

TEZ ÖZETİ

Bu çalışmada, Arap Edebiyatına birçok eseriyle katkı sağlamış olan el-‘Âmilî ve “*Keşkûl*” adlı eseri incelenmiştir. Birinci bölümde el-‘Âmilî’nin yaşadığı dönemin siyasi tarihi, sosyo-kültürel yapısı ve edebiyat ve şiir zemini, dönemin en ünlü mensur ve manzum eserleri ele alınmış ardından el-‘Âmilî’nin hayatı ve eserleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İkinci bölümde ise el-‘Âmilî’nin “*Keşkûl*” adlı eseri yirmi sekiz konu başlığı altında dil, içerik ve kapsam bakımında ele alınmıştır. Eserde, Tefsirle ilgili açıklamalara, hadislere dair bilgilere, Arap grameri, lügatı ve belâgatına dair kısımlara, düşündürücü fıkralara, ilginç hikâye ve kıssalara, seçme şiirlere, Hz. Ali, Yunan filozofları, hükümdarlar ve bazı ünlülere ait hikmetli sözlere, vecize ve atasözlerine, gazel, methiye, fahriye ve mersiyele, vasiyet, mektup ve hutbelere, tasavvuf, felsefe ve ahlâka, kelâm, tevhid ve ilâhiyyâta dair bilgilere, cebir, geometri ve astronomi gibi müsbet ilimlere dair bahislere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: el-‘Âmilî, *Keşkûl*, Arap Edebiyatı, Nazım, Nesir

ABSTRACT

In this study, al- ‘Âmilî, who contributed to Arabic Literature with many books and his book named “*Keşkûl*” were examined. In the first part, the political history, sociocultural structure, literature and poetry background of the period in which al- ‘Âmilî lived, the most famous prose and verse works of the period were discussed, then the life and studies of al- ‘Âmilî were examined in detail.

In the second part, al-‘Âmilî, 's "*Keşkûl*" is discussed in terms of language, content and scope under twenty-eight titles. In the book is included explanations about tafsir, information about hadiths, parts about Arabic grammar, vocabulary and rhetoric, thoughtprovoking anecdotes, interesting stories and parables, selected poems, Hz. Ali, wise words of Greek philosophers, rulers and some famous people, aphorisms and proverbs, ghazals, eulogies,

fahriye and elegies, wills, letters and sermons, knowledge of mysticism, philosophy and ethics, theology, tawhid and theology, algebra and positive sciences such as geometry and astronomy.

Keywords: al- ‘Âmilî, Keşkûl, Arabic Literature, Poem, Prose

KAYNAKÇA

- Abbas, Delâl, Edîben ve Fakîhen ve Alimen, Lübnan, Daru’l-Hıvar, 1995.
- el-‘Âmilî, Bahâeddîn, el-Keşkûl, thk. el-Mu‘alimi Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin, Kum, Mektebetu’l-Haydariye, 1467.
- el-‘Âmilî, Bahâeddîn, Keşkûl-i Şeyh Bahâî, trc. Kasib Azizullah, Tahran, Goli yayınları, 1325
- el-‘Âmilî, Bahâeddîn, Keşkûl, thk. en-Nemrî Muhammed Abdulkerim, Beyrut, Daru’l Kitabu’l-‘İlmiyye, 2013.
- el-‘Âmilî, Bahâeddîn, Keşkûl, thk. et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Dâru İhyâî’l-Kütûbi’l-Arabiyye, t.s.
- Âşıkpaşaoğlu, Âşık Paşaoğlu Tarihi, haz. Atsız Nihal, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1992.
- Ateş, Abdurrahman, Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747), Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat, Şah Abbas ve Zamanı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.
- Bala, Mirza, Erdebil, İA, İstanbul, c.4 1945,
- Durmuş, İsmail, TDV Ansiklopedisi, “Nehcu’l-Belâğa mad.”, c. 2, s. 538
- Esbehânî, Mirza Abdullah Efendi, Riyâdu’l-Ulemâ ve Hiyadu’l-Fudelâ, thk. Seyyid Ahmed el-Hüseynî el-Eşkûrî. 1. Baskı, Matbaatu’l-Hiyam, 1401
- Elmalî, Hüseyin, TDV Ansiklopedisi, “el-Keşkûl Mad.” c. 25, Ankara, 2002.
- Fayda, Mustafa, TDV Ansiklopedisi, “Emiru’l-Mü’minîn mad.” c.11, İstanbul, 1995.
- Gündüz, Tufan, TDV Ansiklopedisi, “Safeviler”, c. 35, İstanbul, 2008.

Gökhan, Asuman, “Safevîler Dönemi ve Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017, s. 319

el-Hafâcî, Ebûl- ‘Abbas Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Rayhânetu’lElibbâ ve Zehrâti’l-Hayâtu’d-Dünya*, thk. Hulvî Abdulfettah Muhammed, c.1, Kahire, 1967.

el-Hûnsârî, Muhammed Bâkır b. Zeyne’l-Âbidîn b. Ca’fer el-Mûsevî, *Ravdâtü’l-Cennat fî Ahvâli’l-Ulema ve’s-Sâdât*, thk. İsmailiyyan Esedullah, Tahrân, 1392.

Karaaslan, Nasuhi Ünal, TDV Ansiklopedisi, “Ebû Nüvas mad.”, c. 10, İstanbul, 1994.

Klavuz, Ahmet Saim, TDV Ansiklopedisi, “Zeyne’l- ‘Abidîn mad.”, c. 44, İstanbul, 2013.

el-Muhibbî, Muhammed, *Hulâsatu’l-Esîr*, c.3, Beyrut, 1290.

İbn Ma’sum, *Silâfetu’l-Asr fî Mehasini’ş-Şuarâi bi Külli Mısr*, el-Mektebetü’l-Murteaviyye li İhyâi’t-Turâs, Tahrân, t.s.

Nîmet, Abdullah, *Felâsifetü’ş-Şî’â, Dâru’l-Fikr*, Lübnan, 1987.

Oy, Aydın, TDV Ansiklopedisi, “Atasözü mad”, c.4, İstanbul, 1991.

Okumuş, Ömer, DİA, “el-‘Âmilî, madde,” c.3, İstanbul, 1991.

Öngeren, Reşat, TDV Ansiklopedisi, “Tasavvuf mad.”, c.40 İstanbul, 2011.

Öz, Mustafa, TDV Ansiklopedisi, “Ca’fer es-Sadık mad”., c.7, İstanbul, 1993.

Semih, Ceyhan, TDV Ansiklopedisi, “Zühhd mad.”, c. 44, İstanbul, 2013.

Şahin, Haşim, TDV Ansiklopedisi, “Menkıbeler mad.”, c. 29, Ankara, 2004.

Uludağ, Süleyman, TDV Ansiklopedisi, “Arif mad”., c. 3, İstanbul, 1991.

ez-Ziriklî, Hayreddîn, *Qāmûsü Terâcim li-Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ mine’l-‘Arab ve’l-Müsta’rebîn ve’l-Müsteşrikin*, Dâru’l-’İlm, Beyrut, 1984.